

ÎN CURSUL campaniei de săpături arheologice de la șantierul Histria, în anul 1959, s-au continuat cercetările în trei sectoare importante din cetate: sectorul templului grec (T), sectorul « Poarta-Mare » și sectorul central al cetății. În același timp s-au urmărit mai departe problemele legate de viața orașului în epocile arhaică, clasică și elenistică și în cele două sectoare de pe platoul din nord-vestul cetății (așezarea civilă *extra-muros*): sectorul X și sectorul Z 2 (pl. I). Necropola tumulară histriană a fost de asemenea cercetată. Paralel cu săpăturile arheologice s-a avut în vedere consolidarea zidului mare de incintă și a altor monumente din interiorul cetății.

EM. CONDURACHI

SECTORUL TEMPLULUI GREC (T)

În campania din 1959, săpăturile din sectorul T au atins din nou nivelul monumentelor grecești aparținând zonei sacre din această parte a orașului, ele fiind efectuate în cadrul aceleiași suprafețe în care, în 1954 și 1955, fuseseră cercetate primele niveluri romane de sus¹, apoi în 1956 fuseseră trasate cele șase secțiuni care merseseră de la aceste niveluri în jos, până la solul viu². În 1957, aproximativ jumătate din această suprafață, și anume ceea ce se afla la nord de secțiunea V—1956, precum și partea dinspre est, în care se încadrau secțiunile I, II, III și IV—1956, fuseseră demontate treptat până la nivelurile de epocă greacă³, iar în 1959 s-a făcut același lucru cu porțiunea rămasă la sud-vest de secțiunea V—1956, din care însă a rămas încă necercetată jumătatea de sud-vest, precum și o mică încăpere care nu a putut fi demontată până la sfârșitul lucrărilor.

Stratul corespunzător epocii grecești prezintă aceleași caracteristice relevate și în cursul altor campanii de cercetări și, în privința lui, cunoștințele noastre generale nu au fost modificate, mai ales că cercetările anului acesta au fost restrinse; s-au făcut numai o serie de descoperiri care au completat vederea de ansamblu asupra zonei sacre (pl. II și fig. 1). Astfel, a fost complet degajată o bază care apăruse încă din 1956 în capătul de sud-vest al secțiunii II⁴ (pl. II/F)⁵, lucrată din blocuri de calcar gălbui, frumos fațetate, legate cu crampoane de tipul « coadă de rândunică » și având o substrucție mai

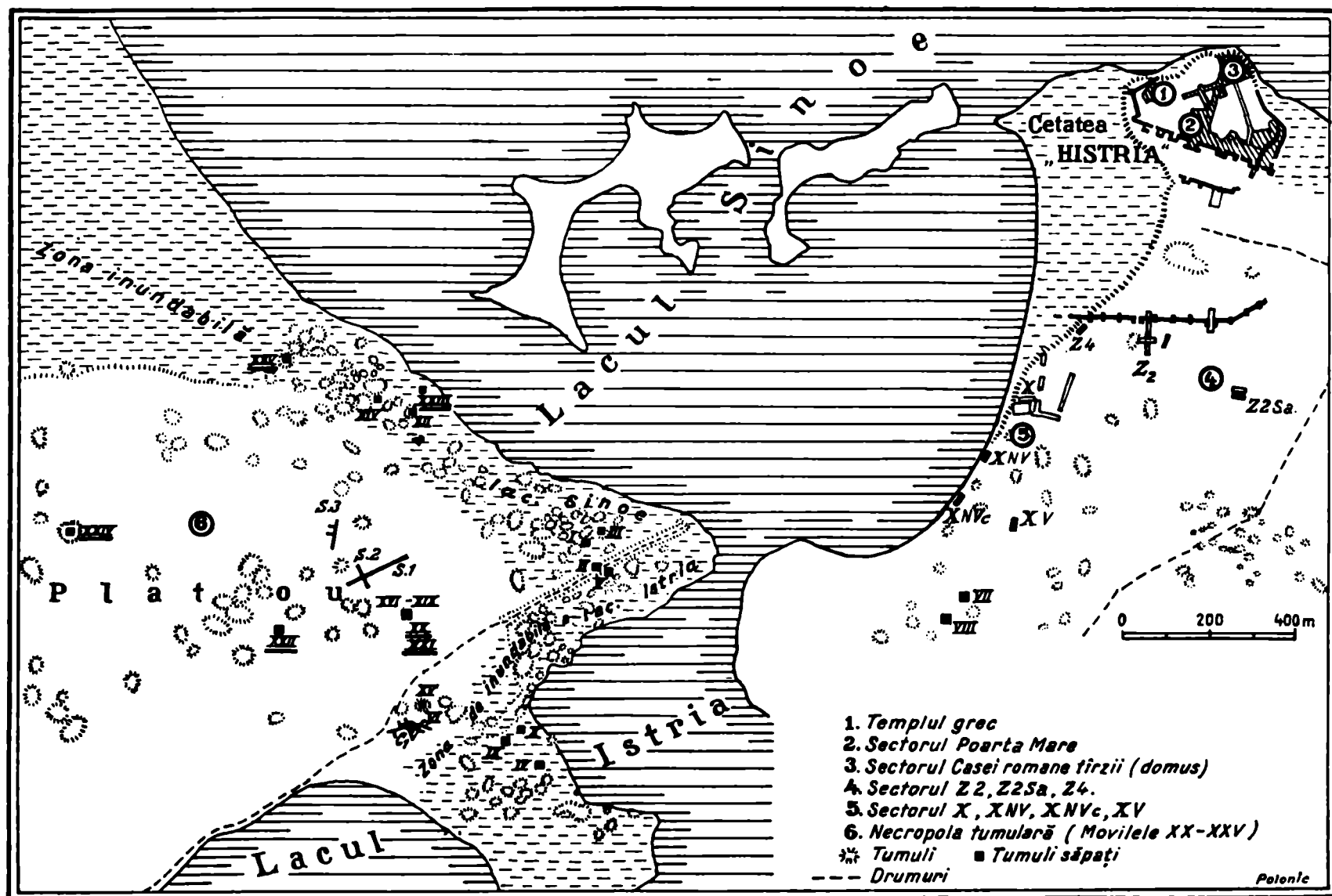
¹ Vezi rapoartele săpăturilor din anii 1954 și 1955, în *SCIV*, VI, 1955, p. 529—531 și fig. 9—11; *Materiale*, IV, 1957, p. 10—16, pl. II și fig. 1—5.

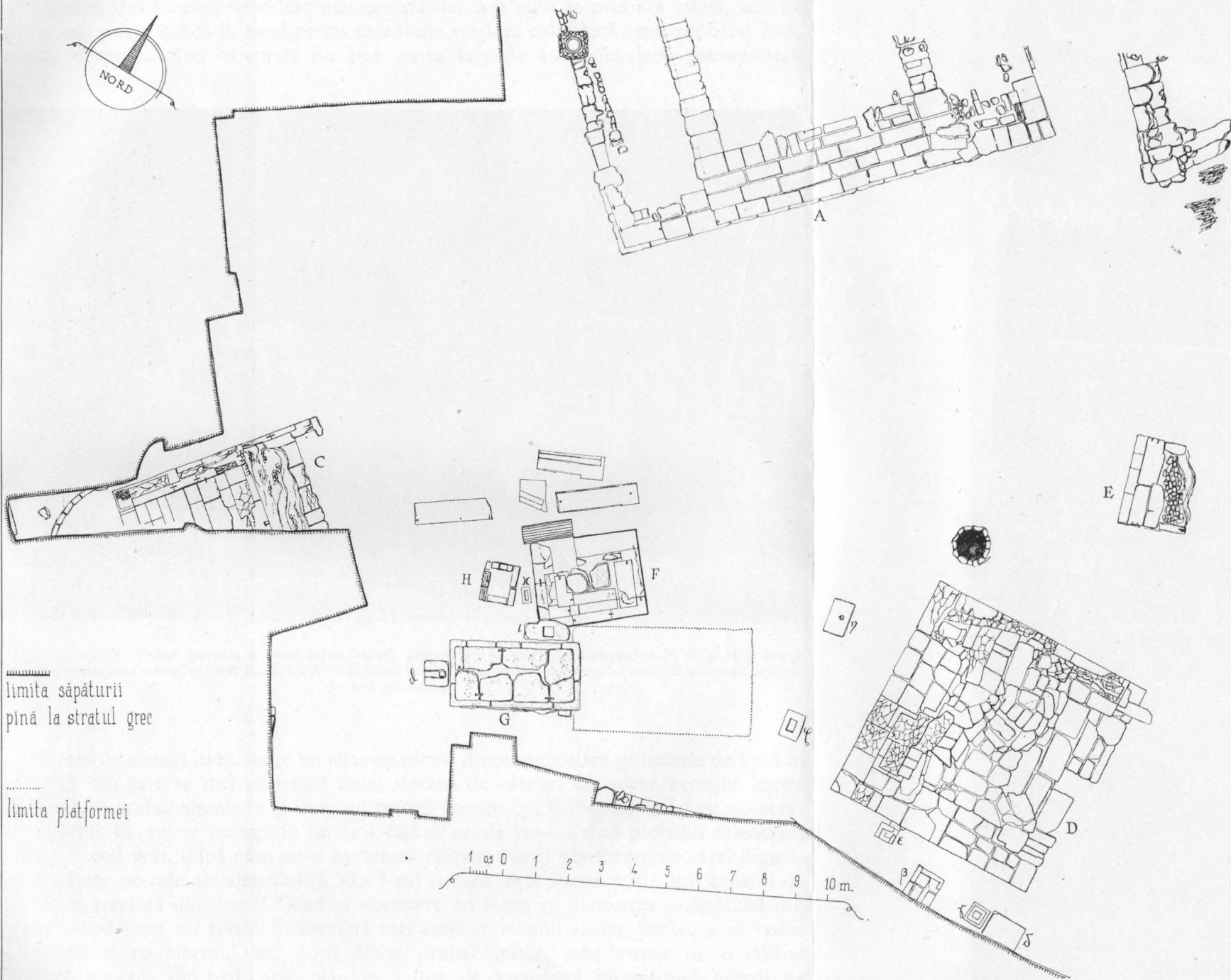
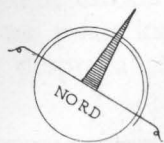
² Vezi raportul din anul 1956, în *Materiale*, V, 1959, p. 283—288 și pl. II—IV.

³ Vezi raportul din anul 1957, în *Materiale*, VI, 1959, p. 265—274, pl. II—III și fig. 1—2.

⁴ Cf. *Materiale*, V, 1959, p. 285.

⁵ Marcajul cu litere al monumentelor aparținând zonei sacre se dă în continuarea celui început în anii precedenți.

Pl. II. — Sectorul T. Zona sacră în epoca greacă clasică, cu cele trei monumente descoperite în anul 1959 (F, G și H).

puțin îngrijită, îngropată în pământ. Dimensiunile bazei sînt de $3,25 \times 2,65$ m și ea prezintă la suprafață trei rînduri de blocuri suprapuse, așezate astfel încît rîndul superior se retrage înăuntru față de cel inferior, iar nucleul întregii construcții este lucrat mai puțin îngrijit, din blocuri de calcar mai neregulate. Așa cum se prezintă astăzi, această bază nu mai poate indica în mod precis ce anume susținea odinioară: mai probabil însă, o statuie despre a cărei orientare nu s-ar putea face de asemenea decît presupuneri.

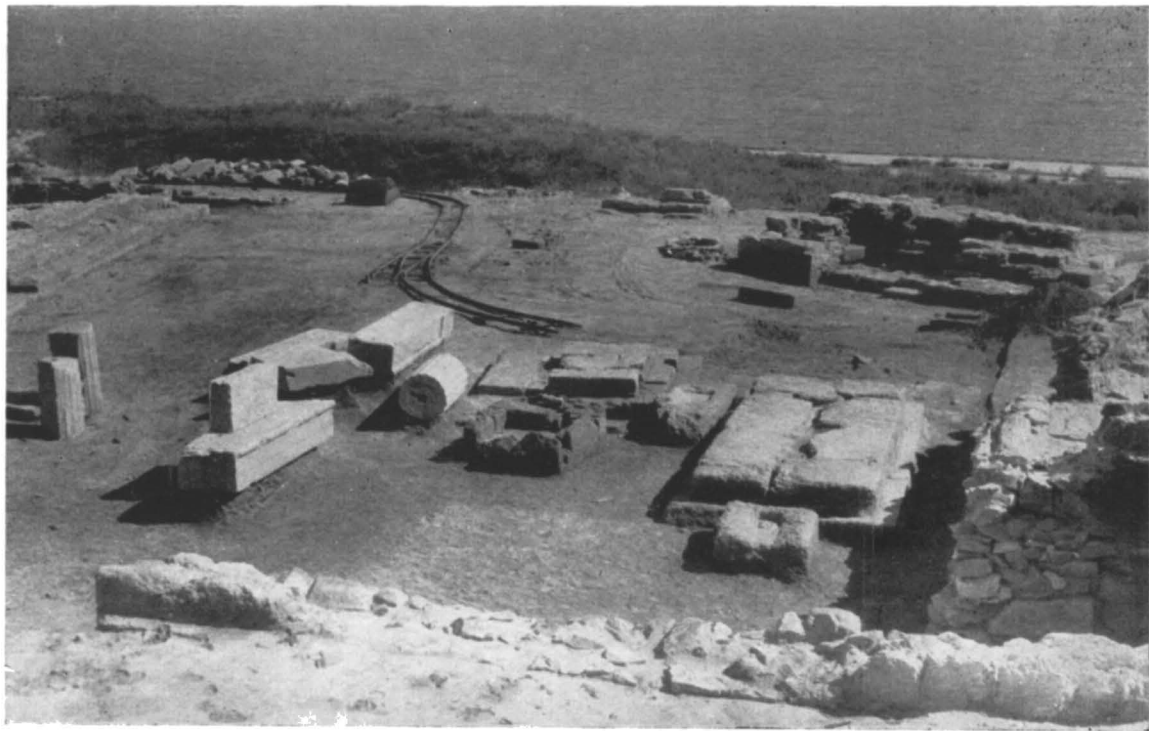

Fig. 1. Sectorul T. Vedere parțială a zonei sacre (văzută dinspre V) cu cele trei monumente F, G și H și bazele θ, ι, κ descoperite anul acesta; în fund altarul lui Zeus Polieus; la stînga fragmentele din templul doric de marmură, apărute în anii precedenți.

La sud de această bază, apare un altar de formă dreptunghiulară cu laturile de 4×2 m (pl. II/G), din care se mai păstrează două rînduri de blocuri de calcar cenușiu legate între ele după același sistem ca și în cazul primei construcții și dispuse la fel cu ale acesteia — rîndul de sus se retrage în interior față de cel de jos — avînd probabil orientarea nord-est — sud-vest, după cum ne-o sugerează existența unei platforme ale cărei dimensiuni depășesc pe cele ale altarului ($5,30 \times 3$ m) și care intră foarte puțin sub capătul de nord-est al acestuia din urmă. Condiții obiective au făcut ca platforma — alcătuită din plăci de calcar — să nu poată fi cercetată mai amănunțit anul acesta, pentru a se vedea exact relația ei cu altarul, dar, după toate probabilitățile, este vorba de o clădire anterioară acestuia din urmă (pe plan ea a fost de asemenea înregistrată numai cu dimensiunile, fără alte amănunte, ca de pildă, plăcile sparte sau întregi din care e alcătuită).

La sud-vest de baza marcată cu litera F, se află o altă bază mai mică (pl. II/H), cu dimensiunile aproximative de $1,25 \times 1,10$ m, de un tip cu totul diferit: este formată dintr-un bloc de calcar așezat direct pe pământ, de-a lungul laturilor căruia sînt dispuse alte blocuri, așezate pe cant, astfel încît formează un mic spațiu închis, destinat să fie acoperit cu altă placă.

Trei baze mici (pl. II 9, 1, 2), prezentind scobituri pentru fixarea unor herme sau stele votive, se află lângă sau între monumentele descrise mai sus, legându-se probabil de ele, deși cel puțin două nu par să fie chiar pe locul lor inițial, ci deplasate.

Impresia unei adevărate aglomerări de monumente în această arie — vizibilă în planul care le înregistrează — e mărită de faptul că în pereții săpăturii se arată

Fig. 2. - Sectorul T. «Stela Solilor», pe locul unde a fost găsită.

deja laturile a încă două construcții aparținând tot complexului de epocă greacă.

Platforma descoperită parțial în 1956, în capătul de sud-vest al secțiunii V și marcată cu litera C¹, nu a putut fi degajată complet anul acesta.

Din punct de vedere stratigrafic, situația descrisă în rapoartele ultimilor doi ani asupra săpăturilor din sectorul T rămâne valabilă, demonstrând că pe porțiunea cercetată *pînă în momentul de față* monumentele nu par să fie mai vechi decît sfîrșitul secolului VI î.e.n., poate chiar începutul secolului V î.e.n., și că funcțiunea lor încează în secolul I î.e.n.

Descoperirea în apropierea altarului D, degajat treptat, începînd din 1955 (pl. II/D)² a unei stele de marmură, păstrată aproape în întregime și care zăcea peste umplutura și nivelarea ce acoperiseră resturile monumentelor sacre³ după scoaterea lor din funcție, a prezentat un deosebit interes și cîștig atît pentru cunoașterea istoriei orașului grec, cît și pentru lămurirea unor aspecte mai particulare, privind zona sacră. Pe stela de marmură (fig. 2) e gravat un decret onorific din sec. III î.e.n.⁴, care aduce informații prețioase privind raporturile Histriei cu geții și cu un șef al acestora, Zalmodegikos, ca și asupra existenței unor monumente publice și a unor elemente urbanistice din orașul grec, în perioada autonomiei. Hotărîrea care încheia decretul prevedea săparea lui în două exemplare, dintre care unul urma să fie așezat în agoră, în fața porticului: ἐν τῇ ἀγορᾷ πρὸς τῇς στοάς

¹ Cf. *Materiale*, V, 1959, p. 285.

² Cf. *Materiale*, IV, 1957, p. 15-16, pl. III și fig. 3-4; *ibidem*, V, 1959, p. 284-285; *ibidem*, VI, 1959, p. 268-269 și pl. II.

³ Cf. *Materiale*, V, 1959, p. 284-287 și pl. III-IV.

⁴ Inscripția ca atare e publicată de D. M. Pippidi, *Știri noi despre legăturile Histriei cu geții în epoca elenistică*, în *SCI*, XI, 1960, p. 39 și urm.

(r. 22), iar altul lângă altarul lui Zeus Polieus: $\pi\rho\acute{o}\ \tau\omicron\upsilon\ \text{[}\beta\text{]}\omega\mu\omicron\upsilon\ \tau\iota\upsilon\ \Delta\iota\omicron\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \text{Πολιέως}$ (r. 22—23). Cum stela de marmură a fost găsită în imediata apropiere a altarului D, și cum ea se potrivește perfect într-una din bazele aflate în preajma lui, ne-am crezut îndreptățiți să afirmăm că altarul cel mare, orientat est-vest și care de la bun început se arătase a fi independent, neapărținând vreunui templu, dar care părea sortit să rămână anonim,

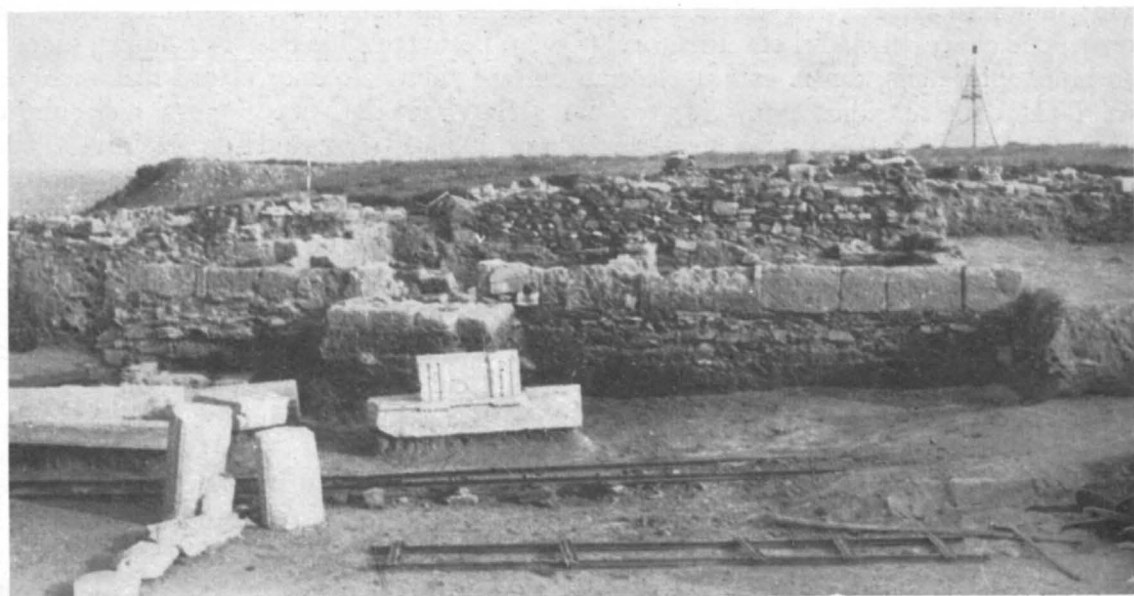

Fig. 3. — Sectorul T. Fațada clădirii romane din sec. III—IV e.n., cu intrarea corespunzând primei faze de construcție.

nu poate fi decât altarul lui Zeus Polieus. Este pentru prima oară când un monument descoperit în zona sacră poate fi atribuit aproape sigur unei divinități.

★

Dintre construcțiile civile de epocă romană, care s-au instalat deasupra zonei sacre după dezafectarea și abandonarea ei totală sau parțială ¹ și care au fost demontate în cursul săpăturii, deosebit de interesante din punct de vedere stratigrafic și istoric erau acelea care, suprapuse vechilor monumente grecești și umpluturii și nivelării care le acoperiseră, și având pe nivelurile lor materiale ceramice din secolul I e.n., confirmau încă o dată transformarea acestui spațiu în cartier civil, în secolul I e.n. Faptul că încăperile descoperite anul acesta se legau cu altele care intră sub malul săpăturii, nu ne îndeamnă să prezentăm aici un plan al lor, așteptând ca viitoarele săpături să îngăduie surprinderea și prezentarea unui complex mai vast.

Deasupra resturilor ce se mai păstrează din locuințele databile în sec. I—II e.n., și folosind parțial zidurile unora dintre acestea drept fundație, se ridicase mai târziu o mare clădire, cu intrarea dinspre nord-vest, așezată cu fața la strada ce fusese prinsă în lungul secțiunii V—1956 ². Obligați și de data aceasta să așteptăm dezvelirea unui

¹ Subliniem și de data aceasta, ca și cu alte prilejuri, că toate datele stratigrafice și, respectiv, încadrările cronologice privind zona sacră cercetată de noi sînt valabile numai pentru suprafața degajată *pînă în momentul de față*, despre care se poate presupune că reprezintă numai o parte, avînd o soartă diferită de aceea a întregii arii.

² Cf. *Materiale*, V, 1959, p. 287—288. Acolo se presu-

punea că strada a funcționat începînd din sec. IV e.n., dar acum ni se pare mai probabil că ea a fost croită încă de la sfîrșitul sec. III e.n., poate o dată cu refacerea orașului după catastrofa gotică. Același lucru se poate afirma și despre clădirea de care e vorba, care deși a funcționat sigur și în sec. IV e.n., își are începuturile încă din sec. III e.n.

complex mai mare, în cadrul căruia să fie plasată, ne mulțumim deocamdată să arătăm că, înălțată probabil în a doua jumătate a secolului III e.n., ea a continuat să funcționeze, cu multe și importante refaceri și în secolul IV e. n. Construirea ei poate fi pusă în legătură cu refacerea orașului după distrugerea din 248 e.n.; același lucru pare că se poate afirma și despre stradă. Planul ei inițial comporta un culoar central care se lărgea către fund într-o adevărată cameră, iar de-a dreapta și de-a stînga lui se deschidea câte o încăpere; lungimea fațadei, atît cît se păstrează, era de aproximativ 11,50 m. Sistemul de construcție al acestei clădiri era următorul (fig. 3): peste temeliile destul de adînci, lucrute din bolovani de șist, dintre care unele erau de fapt ziduri ale unor clădiri mai vechi de sec. I—II e.n., se ridicase un zid, tot din același material, uneori ceva mai subțire decît fundațiile, a cărui față exterioară era lucrută, începînd de la nivelul de călcare în sus, din blocuri mari de calcar gălbui sau cenușiu, așezate pe cant și avînd între ele blocuri-pene, așezate tot pe cant, care intrau în corpul zidului format din bulgări de șist.

Clădirea aceasta a cunoscut cel puțin două sau trei faze de refacere după primul ei moment de existență, care era marcat, între altele, de intrarea ce constituia un fel de ieșind în afara liniei zidurilor fațadei și din care se mai păstra un fel de platformă din blocuri de calcar și bolovani de șist, aflată în fața culoarului central, precum și de un trotoar făcut din plăci neregulate de șist, așezat de-a lungul zidurilor fațadei, strada, se pare, nefiind pavată cu pietre.

În prima fază de refacere, intrarea se retrăsese în interiorul culoarului în care se găsea un prag alcătuit dintr-un bloc mare, refolosit, purtînd o sculptură ce reprezenta un vrej cu frunze de iederă; de asemenea, în interior fusese făcut un pavaj din plăci mari de calcar galben, refolosite probabil și ele și ridicate la un nivel superior, peste un pat de nisip. Alte faze de refacere erau marcate de noi împărțiri ale culoarului și camerelor, prin ziduri care creau o altă distribuie a spațiului și chiar de un al doilea trotuar, în exterior, suprapus primului amintit mai înainte.

Construcții posterioare acoperiseră apoi complet planul acestei locuințe cînd ea încetase să mai existe și din ele amintim aici numai resturile unor ziduri pe lungul laturii ei de sud-vest și a fațadei camerei din stînga culoarului central, ele legîndu-se fie cu alte ziduri ce intră în săpătură, fie cu unele demontate în anii precedenți. De asemenea interesante apăreau resturile unui fel de bazin construit din blocuri mici de calcar și cărămizi — cele de pe margine fiind așezate pe cant — și care se continua cu un sistem de scurgere format din două blocuri lungi, puse cap la cap, cu un mic șanț, nu prea adînc, scobit de-a lungul lor — blocuri care se sfîrșeau deasupra unei gropi destul de adînci (aproape 2 m) de forma unui patrulater neregulat, căptușită cu pietre mici de șist; în această groapă de scurgere am găsit, pînă pe la jumătatea ei, numai pămînt curat, fără cioburi, cu aspect milos și de culoare verzuie. Era vorba, probabil, de un sistem de scurgere al apei dintr-o curte centrală a unei locuințe distruse însă și demontate aproape complet, în secolul VI, căci acest bazin cu întregul său sistem de drenaj nu a putut fi legat cu nimic altceva din jurul său (de altfel deasupra sa se instalase, în secolul VI e.n. strada descoperită în 1954 și marcată cu litera B¹).

Toate aceste vestigii slab conservate erau la rîndul lor acoperite de clădirile mai bine păstrate, aparținînd sec. V și mai ales VI e.n., de care țineau și cele două străzi descoperite în cursul săpăturilor din 1954, marcate A și B². Canalul care trecea pe sub prima stradă, construit din plăci de șist puse pe cant și acoperite cu altă serie de plăci din același material, a fost demontat și el anul acesta, nedînd însă material semnificativ

¹ Cf. *SCIV*, IV, 1955, p. 529 și fig. 9. În campania 1954 fuseseră descoperite două mici străzi cu direcția

NV—SE, marcate A și B.

² Pentru strada A, *ibidem*, p. 529 și fig. 10.

și arătând că se continua mai departe, spre sud-est, în porțiunea de stradă rămasă încă nedemontată.

În rezumat, săpăturile din anul acesta, din sectorul T, fără să fie de mare întindere, au completat cunoștințele noastre asupra vieții acestui cartier, atît în epoca greacă, cît și în cea romană, prin descoperirea unor vestigii a căror încadrare cronologică și al căror caracter concordă cu datele generale pe care le dețineam pînă acum.

D. M. PIPPIDI, G. BORDENACHE, V. EFTIMIE

SECTORUL «POARTA MARE»

În cursul campaniei arheologice a anului 1958, s-a deschis, în cadrul șantierului arheologic Histria, un nou sector cu o suprafață totală de 1380 m², sector care încadrează în perimetrul său și o serie de monumente descoperite între anii 1927—1943.

Sectorul este încadrat la vest de fața interioară a curtinei; la est are ca limită fața vestică a bazilicii justiniene și a complexului de edificii legate de ea; la sud, întreaga latură nordică a Piațetei; înspre nord se desfășoară profilul noului sector pe direcția est-vest.

În cursul campaniilor anilor 1958 și 1959 s-au realizat 704 m² de săpătură cu o adîncime cuprinsă între 0,50—1,10 m, restul de 676 m² reprezentînd suprafața monumentelor descoperite între anii 1927—1943 (pl. III).

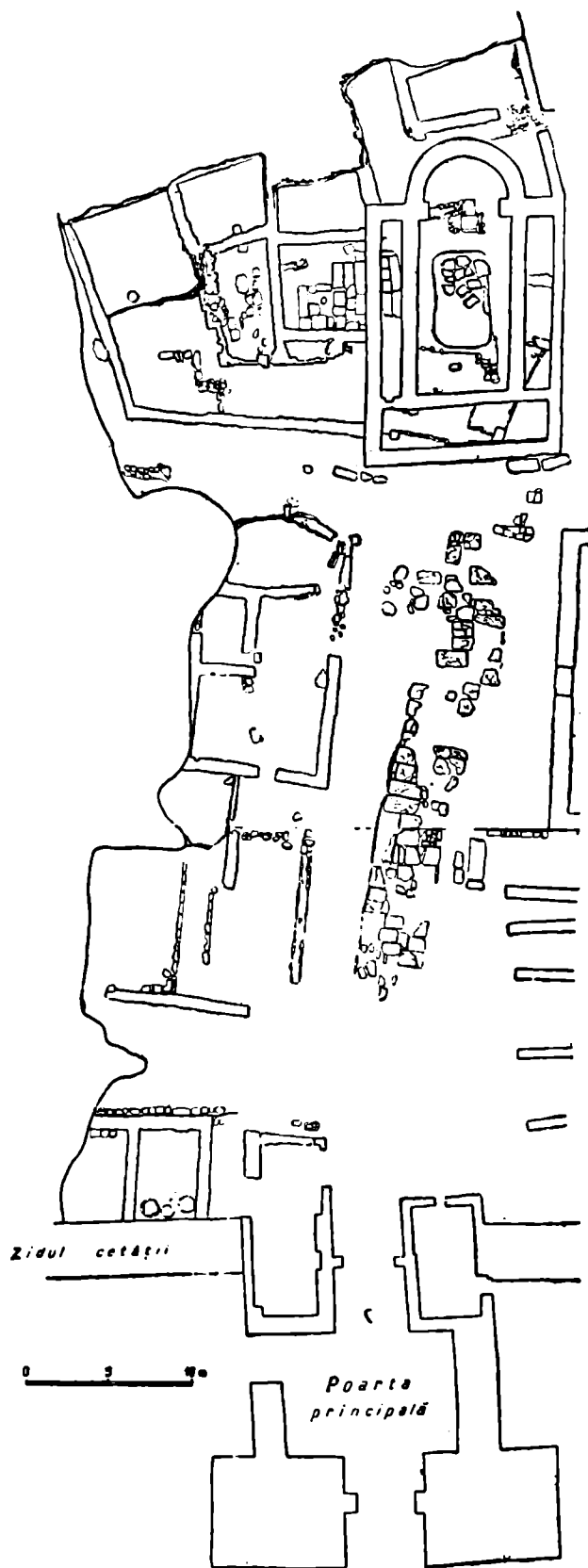
Obiectivul principal al săpăturii l-a constituit valorificarea arheologică a monumentelor provenite din vechile campanii prin racordarea lor cu rezultatele stratigrafice obținute în cursul anilor 1958 și 1959, lucru care în parte a reușit. Această porțiune de săpătură prezintă o dublă greutate: pe de o parte starea de conservare a zidurilor edificiilor e foarte proastă încît uneori nu se mai recunoaște aproape de loc linia lor de suprafață; pe de altă parte cercetările efectuate anterior n-au urmărit succesiunea stratigrafică a nivelurilor și fazelor de cultură, ci au avut drept preocupare exclusivă recoltarea inscripțiilor și ceramicii grecești. De aceea, se impune ca o necesitate imediată curățirea, cercetarea și consolidarea acestor monumente care se află în imediata apropiere a porții mari, ameliorînd cel puțin aspectul lor muzeistic. Valorificarea arheologică a săpăturilor mai vechi a întîmpinat și în acest sector foarte mari dificultăți din lipsa jurnalului de săpături sau măcar a unui plan de situație.

În timpul celor două campanii, care au totalizat 70 zile lucru, s-a reușit să se degajeze toate încăperile deschise și lăsate neterminate. Ceea ce s-a putut racorda stratigrafic de noile rezultate este destul de modest, totuși este o parte cîștigată pe care sperăm s-o mărim în funcție de rezultatele stratigrafice ale viitoarelor campanii.

Acum monumentele vechi se delimitează destul de clar în trei grupe de edificii flancate de trei străzi, în parte scoase la lumină în campaniile anilor 1958 și 1959. Cum direcția de desfășurare a edificiilor este de la est la vest, vom face descrierea complexelor tot în acest sens, începînd cu limita estică, care este dată de o stradă pe care o însemnăm cu indicativul A (pl. IV).

Traseul străzii A, dezvelit în partea de sud în campaniile anterioare, a fost continuat pe direcția nord, surprinzîndu-i destul de clar linia și limitele; strada este orientată pe direcția sud-nord cu o foarte mică deviere spre nord-est pornind din colțul nord-vest al bazilicii justiniene. După ce depășește latura estică a complexului bazilical, ea urcă în pantă și se bifurcă: o parte continuînd direcția nord se oprește în profilul mare al săpăturii, cealaltă parte se frînge, luînd direcția nord-nord-est și se oprește în profilul estic.

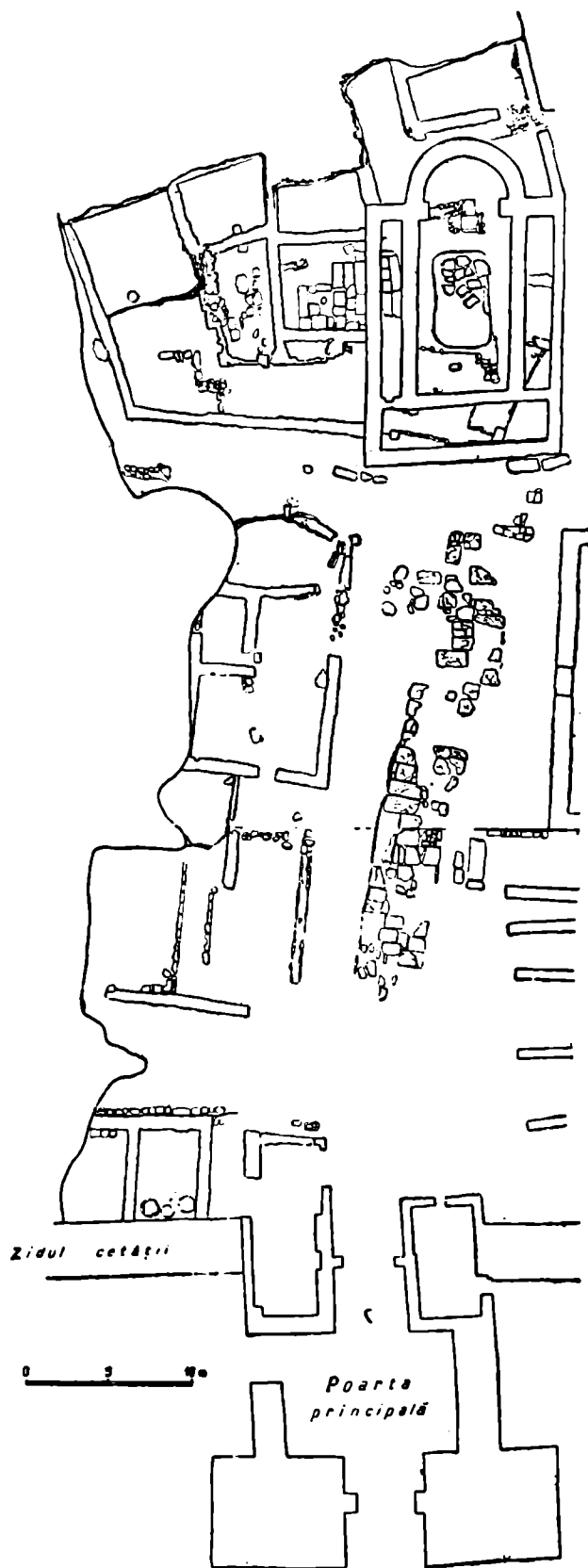
Pl. III. - Sectorul « Poarta Mare ». Săpături anterioare anului 1959.

Lipsită de crepidoma, strada 1 este în cea mai mare parte nepavată; totuși s-a mai surprins câteva insule de pavaj din capătul ei de sud. Spre nord, pavajul se conservă mai compact și constă dintr-un conglomerat de piatră mărunță și țigle fragmentate, bine tasate. În unele locuri se mai păstrează pietre mari din șist verde cu fața plană, formind înspre profilul săpăturii o suprafață pavată ordonat. În ce măsură această stradă se leagă stratigrafic și cronologic de edificiile pe care le flanchează pe fața lor estică, credem că este bine să revenim după ce le vom fi descris și pe acestea pentru a putea avea toate elementele strinse la un loc; în linii mari, strada aparține sec. VI e. n., ca și bifurcația sa, *strada D*, pe care o descriem acum.

Am arătat că această bifurcație se orientează spre nord — nord-est, iar pe traseul ei am constatat o suprafață dintr-un sondaj vechi, ulterior acoperită. Traseul a fost urmărit numai pe o lungime de 14 m, deoarece linia străzii depășește planul de săpătură a sectorului în această direcție.

Interesant e faptul că strada păstrează crepidoma numai pe partea stângă; lată de 0,70 m, formată din două rânduri de piatră care uneori au aspect de blocuri, crepidoma apare mai curînd un loc de refugiu decît un trotuar de circulație. Pe toată lungimea străzii se păstrează un pavaj din piatră mărunță amestecată cu multe fragmente de țiglă; trebuie remarcată prezența masivă a chirpicului ars, fărîmițat și amestecat cu piatră și țiglă.

Pe latura cu crepidoma se găsește un colț de clădire foarte interesant ca sistem de construcție, aparținînd unui edificiu dezvelit doar în parte. Nelegîndu-se arhitectural de complexele cercetate de noi, edificiul rămîne ca obiectiv pentru campaniile viitoare. Elementul prețios la acest colț de edificiu este surprinderea nivelului de locuire, constînd dintr-o podea

Pl. III. – Sectorul « Poarta Mare ». Săpături anterioare anului 1959.

Lipsită de crepidoma, strada 1 este în cea mai mare parte nepavată; totuși s-a mai surprins câteva insule de pavaj din capătul ei de sud. Spre nord, pavajul se conservă mai compact și constă dintr-un conglomerat de piatră mărunță și țigle fragmentate, bine tasate. În unele locuri se mai păstrează pietre mari din șist verde cu fața plană, formind înspre profilul săpăturii o suprafață pavată ordonat. În ce măsură această stradă se leagă stratigrafic și cronologic de edificiile pe care le flanchează pe fața lor estică, credem că este bine să revenim după ce le vom fi descris și pe acestea pentru a putea avea toate elementele strinse la un loc; în linii mari, strada aparține sec. VI e. n., ca și bifurcația sa, *strada D*, pe care o descriem acum.

Am arătat că această bifurcație se orientează spre nord — nord-est, iar pe traseul ei am constatat o suprafață dintr-un sondaj vechi, ulterior acoperită. Traseul a fost urmărit numai pe o lungime de 14 m, deoarece linia străzii depășește planul de săpătură a sectorului în această direcție.

Interesant e faptul că strada păstrează crepidoma numai pe partea stângă; lată de 0,70 m, formată din două rânduri de piatră care uneori au aspect de blocuri, crepidoma apare mai curînd un loc de refugiu decît un trotuar de circulație. Pe toată lungimea străzii se păstrează un pavaj din piatră mărunță amestecată cu multe fragmente de țiglă; trebuie remarcată prezența masivă a chirpicului ars, fărîmițat și amestecat cu piatră și țiglă.

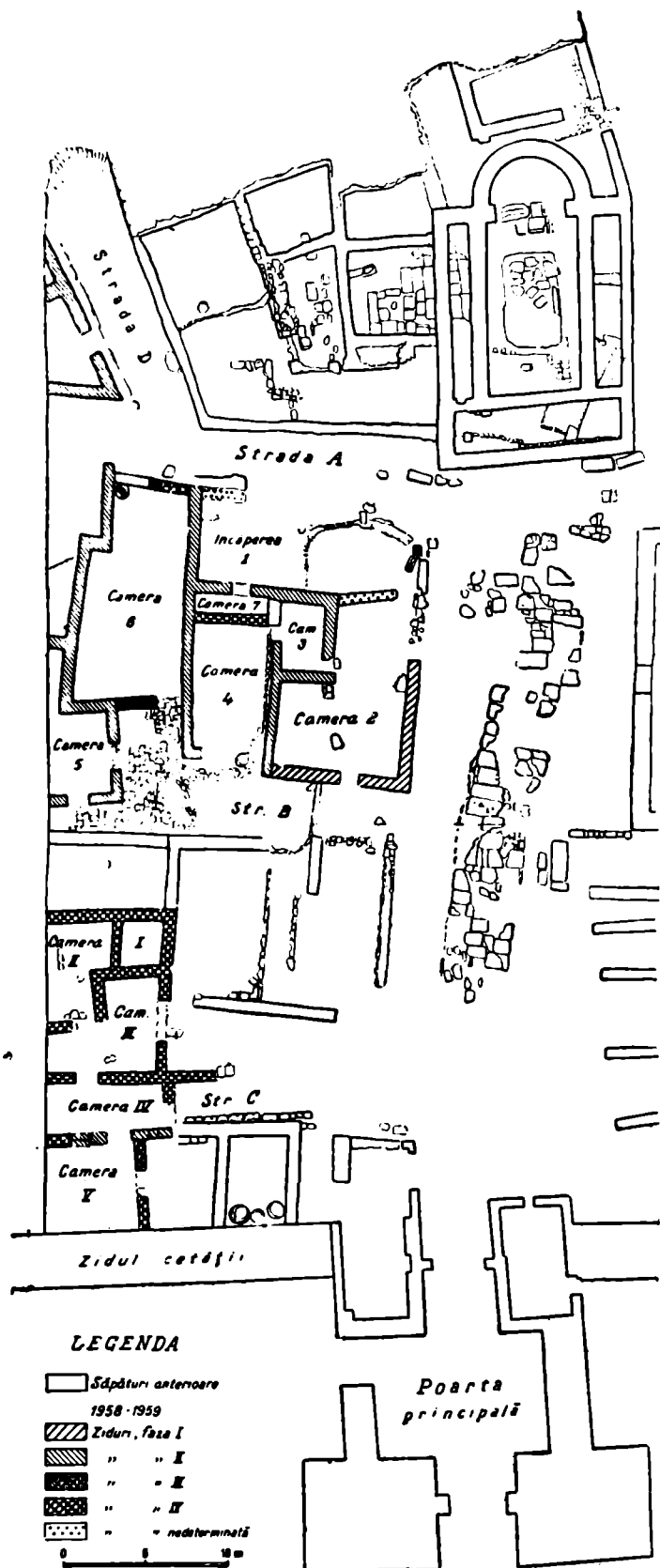
Pe latura cu crepidoma se găsește un colț de clădire foarte interesant ca sistem de construcție, aparținînd unui edificiu dezvelit doar în parte. Nelegîndu-se arhitectural de complexele cercetate de noi, edificiul rămîne ca obiectiv pentru campaniile viitoare. Elementul prețios la acest colț de edificiu este surprinderea nivelului de locuire, constînd dintr-o podea

de lut galben bine bătătorită, care se leagă stratigrafic de stradela D.

Așa cum ne-am propus inițial, vom continua descrierea cu celelalte două străzi care delimitează grupele de edificii și apoi vom trece la acestea din urmă.

Strada B (pl. IV) ca și strada *A* a fost săpată anterior cu mult sub nivelul ei de călcare (circa 50 cm), lăsând cu greu să bănuiești că această groapă a străpuns o stradă. Paralelă cu strada *A*, strada *B* urmează aceeași direcție sud-nord și, după ce parcurge 14 m, se oprește într-o piațetă pavată. Lată de 4,5 m, ea își menține constant această lățime pe tot traseul, spre deosebire de lățimea străzii *A*, care variază în mai multe puncte. Porțiunea până la piațeta pavată păstrează în puține locuri urme de pavaj din pietre mărunte, slab legate între ele, părint mai mult azvirlite. Strada este lipsită de crepidomă. Stratigrafic se leagă de piațeta pavată cu care este contemporană.

Strada C prezintă foarte multe dificultăți — ca și întregul grup de clădiri cuprins între ea și strada *B* și care va fi cercetat în campaniile viitoare, deoarece starea lor de conservare este deosebit de proastă. Strada își menține destul de bine traseul, acesta fiind marcat în partea de vest de o frumoasă crepidomă; lungă de 8 m, ea este construită din blocuri de piatră alb-gălbuie fasonate oarecum regulat și implintate solid în pământ. Orientată pe direcția sud-nord, cu siguranță că strada are în linie unită același punct de plecare de la sud spre nord ca și străzile *A*

Pl. IV. — Sectorul « Poarta Mare ». Săpăturile din anul 1959. Fazele de construcție a zidurilor.

și B, însă complicația întregului complex arheologic de aci ne oprește deocamdată de la o descriere mai amănunțită. Cercetările în acest punct s-au făcut de altfel incomplet. Ceea ce mai putem adăuga este observația că în partea de nord strada este acoperită de dărămăturile sectorului cercetat în 1959, lucru deosebit de valoros pentru ultima fază de viețuire a Histriei și asupra căruia vom reveni la timpul potrivit.

Am făcut această prezentare unitară a străzilor fiindcă ele delimitează trei grupe mari de edificii: grupul I cuprins între străzile A și B; cel de-al II-lea, între străzile B și C; iar al IV-lea grup cuprins între strada C și fața interioară a zidului de incintă. Acestea două din urmă nu fac însă obiectul raportului de față, deoarece nu sînt complet cercetate.

Grupul I de edificii, cuprins între străzile A și B, provine în parte din săpăturile vechi (pl. III), iar restul a fost descoperit în cursul campaniei anului 1958, în funcție de care s-au putut lega stratigrafic și cronologic edificiile descoperite anterior.

Despre încăperea nr. 1 (pl. IV) se pot spune puține lucruri fiindcă ea a suferit cel mai mult prin sistemul defectuos al cercetărilor anterioare. Flancată în partea estică de strada B, această latură este lipsită de un zid care s-o închidă — în afară de câteva pietre cu aspect de zid; acestea se lipesc de zidul sudic al camerei 6 cu care formează un colț. În rest, toată această latură este liberă. Restul suprafeței este limitat de zidurile camerelor învecinate cu care se poate face cu greu o legătură funcțională. Dificultatea povine mai ales din faptul că un sondaj vechi, practicat în partea sudică a acestei încăperi, a distrus nivelurile superioare. Tot ceea ce am putut realiza în timpul cercetării acestei gropi este determinarea unor rămășițe de podele, prin adînciri cu circa 15 cm față de suprafața săpăturii găsite și legarea acestui nivel de cel al camerei 2. Această porțiune a încăperii 1 se găsește la o diferență de 0,70 m față de partea nordică unde în campania anului 1958 am surprins un alt nivel, legat stratigrafic și cronologic de camera 4. Deci, tot ceea ce putem spune despre această încăpere este că ea are două niveluri: cel superior contemporan cu camera 4, iar cel inferior cu camera 2. Probabil că acesta din urmă se leagă de camera 2 nu numai stratigrafic — în sensul apartenenței la același nivel — ci și prin epoca de funcționare a camerei 1 și camerei 2, ambele încăperi avînd o podea comună, lucru care va reieși mai clar la prezentarea camerei nr. 2 (pl. IV). Aceasta a suferit transformări de-a lungul timpului. Din perioada de funcționare nu mai menține decît două ziduri. Primul, cel de vest, se poate urmări pe lungimea de 9 m și are aproape de mijloc o intrare largă de 1 m, pentru ca apoi să fie suprapus de zidul sudic al camerei 4. De remarcat la acest zid că, deși se conservă foarte puțin ca înălțime (un rînd sau două de pietre), majoritatea materialului de construcție este format din blocuri de calcar lungi de circa 0,80—1 m, frumos făcute, constituind un element distinct, ca tehnică constructivă, de zidurile posterioare.

Al doilea zid, cel de sud, care face colț îmbinat cu cel vestic, se conservă multumitor pe o distanță de circa 6,50 m. Capătul său drept marchează o intrare căreia nu i-am putut determina limitele, deoarece de aci înainte linia zidului nu se mai menține decît prin foarte puține pietre pe traseu. În adîncime, zidul se păstrează bine, lucru constatat printr-un sondaj. Nu am putea să-l urmărim însă spre est decît secționînd strada A sub care intra.

Din această cameră au rămas neprecizate latura de est, acoperită de strada A și cea de nord, suprapusă de zidurile sau podeaua camerelor din această parte; cele două ziduri care se păstrează ne dau însă o imagine a proporțiilor considerabile pe care le-a avut în vremea funcționării sale. Despre funcția ei nu putem preciza nimic, dar așezarea ei chiar lingă piațetă precum și mărimea sa ne fac să credem că a avut mai mult un caracter public decît particular (locuință).

De asemenea, este tot așa de dificil să stabilim cîtă vreme a dăinuit în forma sa inițială sau imediat transformată, fiindcă nu știm ce s-a găsit în nivelurile superioare.

Cert este însă că nivelul corespunzător celor două ziduri conservate se menține în unele locuri destul de ferm, aproape la același nivel cu pavajul piațetei, ceea ce ne face să credem că o anumită perioadă au funcționat paralel.

Camera nr. 3, care este plasată chiar în interiorul ei, ocupînd numai o suprafață de 12 m², nu știm dacă a fost dezafectată total, dar se poate constata că a suferit transformări ulterioare. Păstrînd bine zidul de vest (3 m), al cărui capăt nordic se leagă structural de fața exterioară a zidului vestic al camerei 4, zidul de vest al camerei 3 certifică contemporaneitatea dintre cele două încăperi. Împreună cu zidul de sud, el formează o intrare largă de 0,90 m în fața căreia se află un bloc de piatră *in situ*. Acest bloc servea drept prag și suprafața lui se găsește la *nivelul camerei 3*, iar față de cel al camerei 2 se găsește la +0,30 m. Acest prag este prețios fiindcă el ne indică probabil grosimea dărîmăturilor din camera 2, peste care s-a așezat nivelul camerei 3. Dacă considerăm acest bloc treaptă de coborîre în camera 2, am admite contemporaneitatea de funcționare între camera 2 și camera 3, lucru greu de presupus prin planul illogic al camerei 2 în raport cu celelalte elemente, care pledează pentru anterioritate față de camera 3.

Zidul de sud, lung de 3 m, face colț cu cel estic care se continuă dincolo de limita camerei 3. În partea de nord, această încăpere este limitată pe o lungime de 2 m de zidul sudic al camerei 4, și care se termină cu capătul drept indicînd o intrare. De acolo înainte nu se mai poate distinge nimic, deoarece această porțiune este distrusă fie de camera 7 care se găsește la un nivel mai înalt decît camera 3, fie de vechile sondaje. Chiar cu această lacună, planul camerei 3 este destul de precis. De formă dreptunghiulară, cu ziduri relativ bine conservate în care sînt practicate două intrări, cu o podea lipită (ceea ce dă siguranța nivelului de locuire), camera 3 se leagă structural-constructiv de camera 4, ale cărei părți de zidărie le folosește. Acest element atestă contemporaneitatea momentului constructiv. Din observațiile făcute putem afirma că această încăpere funcționează paralel cu camera 4 și că amîndouă a fost dezafectate simultan.

Din interiorul camerei 2 a rămas nelămurită poziția unui zid cu orientare nord-sud care se găsește în prelungirea peretelui estic al camerei 7, fără a avea însă o legătură constructivă cu acesta. Lung de 3,5 m, cu un capăt terminat drept care ar marca o intrare, zidul indică un singur lucru, și anume că nu are nici o legătură cu camera 2 sau camera 4; el e ulterior acestora și a fost folosit la unele transformări insesizabile astăzi, deoarece vechiul sondaj l-a distrus pînă aproape de temelie.

Cu acest ultim zid încheiem prezentarea interiorului transformat al camerei 2, rămî-nînd ca problemă mai dificilă încadrarea cronologic-absolută a zidurilor vechi aparținînd acestei încăperi.

O indicație prețioasă ne oferă rezultatele cercetărilor concretizate în monografia *Histria I*, p. 106, din care cităm: « Ca și alte edificii care se găsesc la nivelul său, piața pavată aparține celei de-a doua perioade a cronologiei noastre relative și poate fi considerată ca funcționînd în veacurile IV—VI e.n. ».

Tot în această monografie, la p. 98 se precizează că, în nivelul ce aparține sec. IV—VI e. n. se disting două faze: « ... prima, de la începutul veacului al IV-lea pînă la mijlocul celui de al V-lea e. n., a doua, de la mijlocul veacului al V-lea pînă la a doua jumătate a veacului al VI-lea, mai precis pînă la 580 e. n. Dintre aceste două faze, fără îndoială cea de-a doua dovedește un spor îndeajuns de sensibil în activitatea sa constructivă. În special între 480 și 580 e. n., la Histria s-au construit numeroase și ample edificii publice și private ».

Așa cum am arătat la prezentarea camerei 2, toate observațiile ne îndreptățesc să admitem că, un timp, camera a funcționat paralel cu piața pavată, și anume în faza a doua a celei de-a II-a perioade cronologice stabilite la Histria, adică între anii 480—580 e. n. Deși elementele stratigrafice obținute în cursul campaniei din 1958 nu sînt deosebit

de bogate, totuși ele permit, alături de unele date de sistem constructiv, să datăm acest monument între 480—580 e. n.

Cît privește camera 3, care se găsește la un nivel ceva mai sus plasat decît camera 2, ea are legături stratigrafice și cronologice mai strînse cu celelalte edificii (C 4, C 5, C 6) descoperite în campania anului 1958.

Camera 4 micșorată, într-o epocă imediat ulterioară dezafectării sale, cu circa 1,50 m, e descrisă în forma sa nemodificată. De dimensiuni destul de mari ($4,5 \times 10,50$ m), ea își păstrează bine trei laturi. În partea de nord, ea este mărginită de un zid lung de 10,50 m care reprezintă prelungirea continuă a zidului sudic al camerei 6. Orientat pe direcția est-vest, acest zid în extremitatea vestică se curbează absidat în direcția sud, pe o lungime de circa 1,10 m; probabil se continua mai mult, dar se întrerupe fiind demantelat, și nu mai poate fi urmărit.

Zidul de sud, care se suprapune celui de vest al camerei 2, formează la extremitatea sa în această parte un capăt drept — care probabil că împreună cu cel al peretelui absidat formau o intrare. De-a lungul zidului pe latura sa interioară, s-a găsit un canal de scurgere cu jgheab, construit din trei rinduri suprapuse de cărămidă cu dimensiunile $22 \times 10 \times 0,3$ cm, de culoare gălbuie, legate cu mortar; pe deasupra jgheabului, drept capac, s-au folosit pietre de șist verde imperfect făcute. Capătul de est al canalului este distrus de sondajele vechi. Cel vestic a fost demontat, iar materialul luat probabil o dată cu cel al zidului absidat. Existența acestui canal de scurgere, la care trebuie adăugată și suprafața mare a camerei, ne fac să credem că această încăpere avea altă destinație decît cea de locuință.

În partea estică, camera posedă acum două ziduri: unul de epocă ulterioară dezafectării sale, care este adăugat (deoarece capătul său nordic este *lipit* de fața zidului de nord al camerei 4, deci nu-i aparține) și un al doilea, împreună cu care formează camera 7. Acesta din urmă este latura originală a camerei. Lung de 4 m, zidul are aproape de mijloc o intrare ce comunică cu partea nordică a încăperii nr. 1 cu care este contemporan.

Descoperirile monetare situează aceste încăperi în plin sec. VI, de la Justinian la Mauriciu Tiberiu.

Deoarece camera 5 nu este complet săpată, o vom menționa la descrierea *camerei 6*; aceasta din urmă, prin forma și particularitățile sale, necesită mai mare atenție. Primul lucru care ne atrage atenția este asimetria dată de linia zidurilor. Dacă cel sudic prezintă o linie continuă de 13,50 m, pentru ca apoi să se curveze, cel nordic în schimb prezintă multe particularități. E format din cinci părți: mergînd 4,50 m pe direcția est-vest, se frînge apoi brusc spre nord pe distanța de 1,20 m, pentru ca apoi o nouă deviere în unghi drept să-i redea direcția inițială, puțin deviată spre nord; această a treia porțiune măsoară 11 m. Desfășurînd în linie dreaptă toate cele trei părți, ele măsoară 16,70 m. De obicei, zidurile clădirilor de acest tip se încheie la extremități cu un colț dreptunghiular. Zidul de care ne ocupăm însă, are colțul de nord-vest rotunjit în special în partea exterioară, iar de aci pleacă spre sud (3 m); în mod normal, și zidul trebuia să parcurgă mai departe restul distanței de 3,10 m constituind astfel o margine unitară în partea de vest a camerei. Însă această porțiune este completată cu un alt zid, iar acel de care ne ocupăm se frînge iarăși în unghi drept și ia direcția vest, oprindu-se în capăt drept după 2 m. Această porțiune face parte din camera 5. Astfel, acest zid are o construcție unitară, fără întreruperi de la capătul estic pînă la cel vestic, pe distanța de 21,70 m.

În partea de vest, camera nr. 6 este formată, după cum am arătat, din două părți distincte, una reprezentată de porțiunea zidului descris mai sus, iar cealaltă — vizibil adăugată — se termină cu capăt drept marcînd o intrare. De observat că acest al doilea corp al laturii vestice suprapune pavajul piațetei ce se plasează la vest de camera 6.

În partea estică, încăperea este limitată de un zid lung de 2,5 m; acesta își lipește un capăt de fața zidului sudic, iar celălalt se termină drept, marcînd o intrare largă de

2 m. În interiorul camerei 6 se află trei chiupuri fragmentare și unul întreg (cel care se află în colțul de la intrare) lângă care s-au găsit *in situ* două pietre de rișnită. De remarcat prezența masivă a chirpicului incendiat și a cantității mari de cenușă. Ceramica, foarte fragmentară, este de tipul obișnuit al celei histriene din sec. VI, dar nu permite întregirea unor forme.

Despre *camera nr. 5* nu putem spune multe lucruri, ea fiind săpată parțial; în mare, liniile planului îi sînt destul de clare însă numai față de sud, unde are și o intrare, s-a delimitat precis (făcînd obiectul săpăturilor viitoare, o vom prezenta atunci).

Din tot acest complex a mai rămas de descris piațeta ce se află între fața sudică a camerei 5 și cea vestică aparținînd camerei 6. Ocupînd o suprafață de circa 30 m² (7,5 × 4,4), piațeta este pavată în cea mai mare parte cu blocuri mari de piatră (șist verde sau calcar), cu fața plană, unele refolosite de la alte construcții. De remarcat cantitatea mare de arsură (cenușă, chirpic); pe foarte multe pietre sînt vizibile și acum urmele incendiului. Stratigrafic și cronologic, piațeta se leagă de strada *B* și de camerele 4, 5 și 6.

O analiză mai atentă a planului de situație al întregului complex de edificii cuprinse între străzile *A* și *B* ne sugerează destul de clar dispoziția părților componente.

I *Camera 2*, în epoca ei de funcționare, avea probabil o suprafață mult mai mare decît cea actuală, fapt demonstrat precis de:

a — suprapunerea zidului vestic de către zidul sudic al camerei 4;

b — suprapunerea străzii *A* peste zidul sudic și, probabil, și peste latura estică a camerei 2;

c — podeaua aparținînd nivelului I al încăperii 1 aparține camerei 2, iar zidul care se plasează aici este dintr-o epocă ulterioară, fără nici un fel de legătură constructivă cu planul camerei 2.

Din toate observațiile făcute, reiese că această din urmă cameră constituie arhitectural împreună cu partea sudică a încăperii 1, un grup separat de restul construcțiilor. Cronologic am încadra-o între anii 480—580 e. n.

Al II-lea grup îl constituie jumătatea superioară a încăperii nr. 1 și camerele 3 și 4, avînd o serie de elemente comune:

a — camera 4 și jumătatea superioară a încăperii nr. 1, folosesc un zid comun pe latura nordică; zidul, pe toată lungimea lui, nu prezintă nici o întrerupere constructivă, ci o linie continuă de la un capăt la celălalt. Nivelul de locuire al ambelor camere se găsește la aceeași înălțime; intrarea dintre cele două camere — acoperită într-o fază ulterioară — marchează la bază cîteva profiluri de pietre cu marginea dreaptă, care au constituit, probabil, pragul dintre ele;

b — zidul de est al camerei 3 este comun și jumătății superioare a încăperii 1; împreună cu cel sudic, el formează un colț cu capete îmbinate, și nu lipite. De asemenea folosește în parte și zidul sudic al camerei 4 în care un capăt al zidului vestic aparținînd camerei 3 se integrează constructiv.

În ce măsură acest grup se prelungea și peste camera 2 nu putem ști în condițiile stării prezente a acestei încăperi.

Camera nr. 7, din interiorul camerei 3, aparține unei faze ulterioare. Prin poziția ei, camera nu schimbă esențial planul constructiv al acestei unități.

Al III-lea grup îl formează clădirile încadrate între zidul nordic al camerei 6 și profilul est-vestic al sectorului, incomplet săpate; mai bine conturată apare camera 5. Totuși, chiar în această situație, linia originală de desfășurare a zidului nordic, care, în parte, aparține și camerei 5, reflectă faptul că orientarea planului constructiv se plasează spre nord și nu spre sud. Acest lucru ni-l demonstrează mai elocvent camera nr. 6, care, ca plan, aparține în egală măsură atît grupului II cit și III, folosind cele două ziduri mari, dar adăugînd laturile de est și vest.

După cum am mai spus, toate elementele pledează pentru a afirma că atât camera 2 cit și camera 4 nu au fost folosite drept locuințe, spre deosebire de camera 3, ci mai curînd ca edificii comerciale. Camera nr. 6 prezintă transformări vizibile, atât constructive, cit și funcționale. Credem că, pînă cînd nu i s-au adăugat laturile de est și vest, spațiul dintre cele două ziduri a fost o stradelă care lega strada *D* cu piațeta pavată, iar prin aceasta, se avea acces la strada *B*, sau chiar la prelungirea străzii *D*. În acest fel, strada despărțea două grupe de clădiri distincte cu calcanele spre ea. Într-o perioadă ulterioară, cînd s-a simțit nevoia de un edificiu comercial, capetele stradelei au fost închise cu ziduri, cel de vest suprapunînd pavajul piațetei, și s-a creat astfel o încăpere care ar părea la prima vedere că face corp comun cu întreg complexul înconjurător. Într-adevăr, în *ultima fază* de funcționare, ea se leagă constructiv de restul clădirilor, mai ales prin transformarea celor două calcane de fețe interioare; totuși ea apare distinct în întregul complexului.

Mai dificilă este surprinderea separării în timp a fazelor succesive aparținînd nivelului de cultură în care se înglobează tot complexul cuprins între străzile *A* și *B*, fiindcă materialul ceramic este nediferențiat, ca și sistemul constructiv. Elemente prețioase ne oferă monedele găsite în campania 1958 pe nivelul camerelor 4, 5 și 6; ele se înșiruie de la Justin I la Mauriciu Tiberiu, cea mai tîrzie fiind din anul 587—588; acestea, coroborate cu materialul ceramic specific sec. VI e. n. și cu sistemul constructiv general al zidurilor, confirmă o dată mai mult datarea acestor monumente în sec. VI e. n. Dacă la rezultatele obținute în săpăturile anului 1958 adăugăm și pe cele din campaniile mai vechi (jumătatea inferioară a camerei nr. 1 și camera nr. 2), pe care le-am datat între anii 480—580, acest prim grup de clădiri se încadrează cronologic între sfîrșitul sec. V pînă la sfîrșitul sec. VI e. n. În interiorul acestui grup putem astfel distinge următoarele faze constructive:

faza I: jumătatea inferioară a încăperii nr. 1 și camera nr. 2.

faza a II-a: jumătatea superioară a încăperii nr. 1, camerele nr. 3, 4, la care se adaugă camera nr. 5 cu restul grupului III și piața pavată.

faza a III-a: camera nr. 6.

Străzile *A* și *B* cronologic funcționează paralel cu fazele II și III.

Din tot complexul prezentat am omis intenționat *camera nr. 7* care reprezintă o fază ulterioară secolului VI, însă care se leagă stratigrafic de *rezultatele anului 1959*.

Deși a fost o campanie de scurtă durată, rezultatele sînt deosebit de valoroase, deoarece aici s-a surprins, pe o suprafață continuă de 130 m², ultimul nivel de locuire al Histriei, așezat cronologic dincolo de 602 e. n. În întregul complex de edificii se schițează cinci încăperi (numerotate de la 1 la 5 în pl. IV), dintre care numai camerei 1 i s-au surprins limitele; în rest, toate celelalte sînt incomplet dezvelite și rămîn să fie prezentate după campania anului 1960. Totuși ele ne dau cîteva indicații prețioase pentru săpăturile viitoare, în primul rînd cu privire la tehnica constructivă a clădirilor. Așezate peste dărîmăturile penultimului nivel, ele folosesc rămășițele acestuia, completîndu-le într-un chip vizibil deosebit. Construcțiunile ultimului nivel folosesc ca material tot piatra de șist verde, iar ca liant — pămîntul. Aceste materiale sînt însă așezate într-un sistem lipsit de rezistență și estetică, reflectînd un nivel de gravă decadență constructivă. O cit de mică neatenție din partea arheologului poate să ducă la distrugerea acestui nivel, deoarece zidurile de-abia își mai mențin structura, iar drept podea se folosesc dărîmăturile nivelate ale stratului anterior care fac aproape corp comun cu cele din ultimul nivel.

Materialul ceramic, foarte fragmentar, nu se diferențiază ca tipuri de cel al penultimului nivel. Un singur element, deosebit de prețios pentru datarea complexului, îl constituie o monedă de la Focas (602—612), găsită în pămîntul zidului sudic al camerei 1.

SECTORUL CENTRAL AL CETĂȚII (PUNCTUL D)

Săpăturile din campania 1959 din sectorul central al cetății, punctul D, au avut drept scop să înceapă lămurirea complexului arheologic de la nord de casa romană târzie (D 1), din care o parte fusese atinsă de secțiunea mare din 1950, cum și de săpăturile ulterioare. Pentru moment, cercetările s-au mărginit însă numai la o porțiune de circa 36 m nord-sud pe 8 m est-vest de-a lungul continuării străzii de la vest de edificiul cu bazilica și casa romană târzie. De aceea nu poate fi încă vorba de un raport de săpături propriu-zis, caracterul complexului nefiind încă clar. Totuși, încă de pe acum se poate afirma că ne aflăm în fața unui complex de mari edificii, a căror orientare și plan rămân să fie precizate, completind, fără îndoială, ansamblul de construcții din acest cartier central aristocratic al cetății, în epoca ei de sfârșit (sec. V—VI e. n.).

Paralel cu aceasta, tot în campania 1959, a fost pusă la punct săpătura de la vest de D 1.

IORGU STOIAN

SECTORUL X

Obiectivul campaniei de săpături din anul 1959, în regiunea de nord și vest a platoului de lângă cetatea propriu-zisă, a fost acela de a încerca delimitarea așezării arhaice, descoperită în campaniile 1956—1958 la sectorul X¹. În acest scop s-au deschis patru secțiuni: Z 4², XNV și XN V « cimpie », pe marginea de nord a platoului, iar în capătul de vest al platoului, pe mijlocul acestuia, s-a deschis secțiunea XV (pl. I).

Secțiunea XNV a fost trasată pe marginea de nord a platoului, la 110 m spre nord-vest de sectorul X, orientată E 102°—V 278°. Situația stratigrafică întâlnită în această secțiune (pl. V) cuprinde unele elemente diferite de situația stratigrafică generală, de pe platou: sub stratul de humus vegetal, gros de 0,20—0,25 m, se intră în stratul de pământ cenușiu al cimitirului roman. Se constată în acest strat existența a patru mari gropi. În afară de groapa nr. 1, pe fundul căreia a ieșit la iveală un craniu aparținând unui schelet, orientat nord-sud și care intră în malul de sud al secțiunii, gropile 2, 3 și 4 nu ne dau nici un indiciu în favoarea interpretării acestora ca gropi de cimitir. Grosimea stratului cimitirului roman, luând în considerare gropile, este de 1,25 m (groapa nr. 1) — 1,75 m (groapa nr. 4). În rest, grosimea aproximativă a stratului este de 0,50 m.

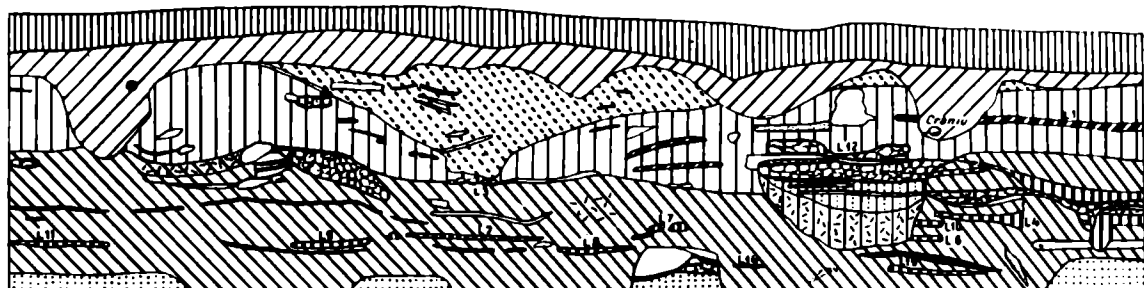
Sub stratul cimitirului roman se întinde, la circa 1 m de la solul actual, stratul de pământ castaniu, stratul în care la sectorul X au apărut nivelurile de locuire, începând din sec. IV î. e. n. până în perioada elenistică târzie. Spre deosebire însă de situația de la sectorul X, nu a apărut în acest punct al platoului nici un nivel și nici un material din perioada hellenistică. În schimb, într-o mare adâncitură, ale cărei limite se fixează între 5—12 m de la capătul de est al secțiunii, a ieșit la iveală un bogat material ceramic, deși fragmentar, databil în sec. IV î. e. n. În acest loc, pământul apare foarte frământat, având aspectul unei umpluturi lutoase, pigmentată cu mult cărbune și arsură. Adâncimea acestei depresiuni, socotită de la limita superioară a acesteia este de 1,80 m. În restul săpăturii, mici porțiuni de strat cu material de sec. IV î. e. n., au apărut spre vestul secțiunii, dar cum se poate observa pe profilul malului de sud al acesteia (pl. V), stratul

¹ Vezi rapoartele săpăturilor din anii 1956—1958, în *Material*, V, 1959, p. 296—300; VI, 1959, p. 280—283; VII, 1960, p. 243—250.

² Secțiunea Z4 se leagă, de fapt, cu complexele descoperite în sectorul Z 2.

de locuire din sec. IV î. e. n. este aproape în totalitate deranjat de gropile stratului cimitirului roman.

Sub porțiunile stratului cu material din sec. IV î. e. n. și sub adîncitura ce ține de acest strat, se întinde un alt strat de locuire, deranjat în parte de gropile 1, 2 și 4 ale stratului cimitirului roman, și de adîncitura menționată. Pămîntul acestui strat este tot castaniu, dar mai omogen. În acest strat a apărut, la capătul de vest al secțiunii și la

LEGENDA

	Humus		Nisip		Podină sec. V
	Pămînt cenușiu (cimentir roman)		Pămînt castaniu (sec. V)		Pămînt nisipos (sec. VI)
	Pămînt de umplutură sec. IV		Umplutură		Podină nivel arhaic III
	Cărtune		Arsură		Nisip de ploajă
	Lut		Chirpic		

0 1 2 3 4 5 m

Pl. V. -- Sectorul X, secțiunea XNV. Profilul peretelui S.

1,50 m adîncime de la solul actual, complexul de dărîmături al unei locuințe (L 1), din care s-a păstrat un perete de lut, răsturnat și o vatră de lut ars, de formă rotundă. O jumătate metru mai jos, spre baza stratului respectiv, s-a delimitat un alt complex de locuință, tot din chirpic (L 2), cuprins între 12,10—15,25 m de la capătul de est al secțiunii și, chiar pe limita inferioară a stratului, la 7 m de la malul de est al săpăturii, un al treilea complex de locuință (L 3), cu *zid de pietre nefasonate*, însă aproape în întregime distrus de depresiunea cu material din sec. IV î. e. n. Materialul ceramic recoltat din lăcuințele nr. 1 și nr. 3 (în locuința nr. 2 nu s-a găsit nici un fel de material), datează locuințele respective în sec. V î. e. n., în funcție de cîteva fragmente de cupe attice. Aceasta constituie un element nou în stratigrafia din regiunea de vest a platoului, în care nu s-au descoperit pînă acum decît, cel mult, gropi cu material ceramic, databil în sec. V. După cum se va vedea mai jos, un nivel de locuire, destul de bogat, a apărut și în secțiunea Z4. Grosimea stratului în care au apărut cele trei locuințe este de circa 1,30—1,50 m și, considerînd diferențele de nivel dintre locuințe (L 2 apare la 0,65 m sub L 1 și L 3, la 0,50 m sub L 2), putem atribui stratului respectiv o destul de lungă perioadă de locuire, în sec. V timpuriu (luînd în considerație și fragmentele de amfore cu inel pictat sub buză, găsite în acest strat).

La 2,30 m adîncime de la solul actual (considerînd capătul de est al secțiunii, unde malul este mai înalt cu 0,35 m față de capătul de vest), se atinge obiectivul cercetărilor din această zonă a platoului, anume delimitarea așezării arhaice, cu eventualele niveluri de locuire. De la început trebuie spus, referindu-ne la rezultatele de natură geologică, menționate mai sus, că stratul arhaic din acest punct al platoului nu reprezintă marginea așezării în această zonă, unde ruperea malului a avut loc într-o perioadă relativ recentă,

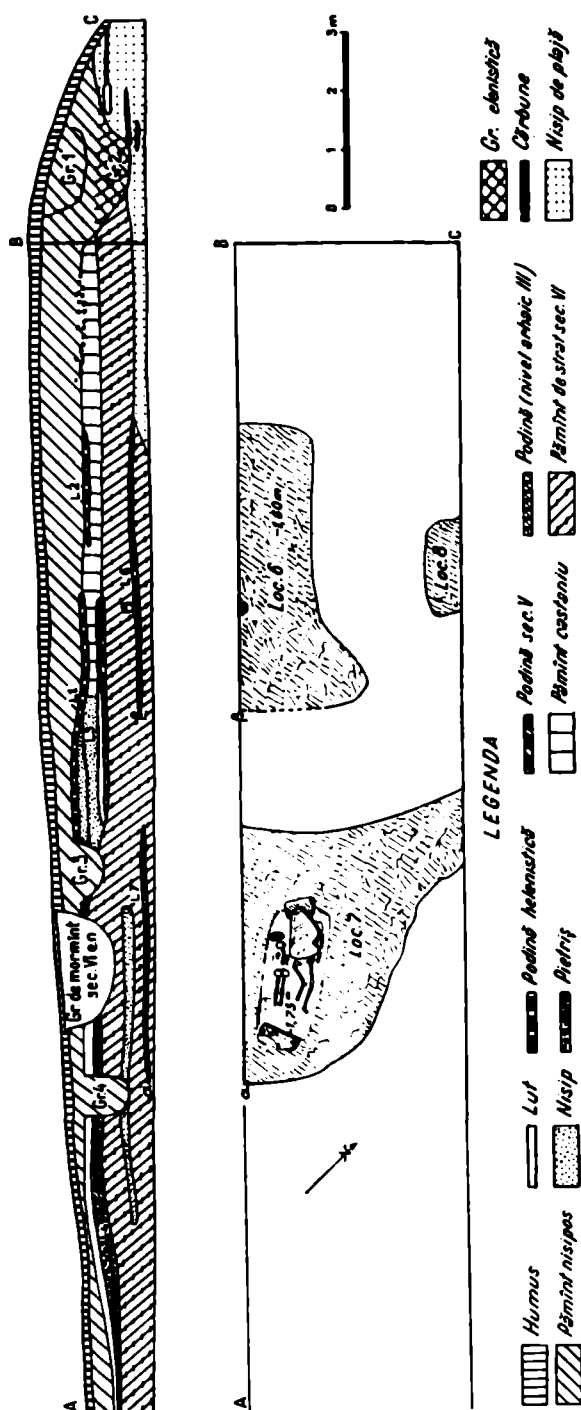
probabil post-elenistică. Existența în săpătură a urmelor arheologice, anterioare epocii elenistice ar demonstra că prăbușirea malului s-a făcut oarecum pieziș.

În secțiunea X N V stratul arhaic s-a dovedit a fi deosebit de bogat, dar, după cum se va vedea, *numai dintr-un anumit moment* din viața așezării arhaice.

Stratul arhaic din secțiunea XNV conține un pământ foarte nisipos, caracteristică comună stratului arhaic și din sectorul X. Grosimea stratului arhaic din secțiunea XNV, socotindu-se ca limită inferioară a lui pinza de apă, este de 2,25–2,40 m. De fapt, pinza de apă constituie doar o limită teoretică a acestui strat, întrucît, procedîndu-se la cîteva sondaje în apă, s-a putut, cu destule greutate, aduna material ceramic semnificativ, care demonstrează că, din cauza presiunii straturilor superioare, partea inferioară a stratului arhaic, a intrat, pe porțiuni, în apă. După cum se poate observa pe profilul de sud al secțiunii, este vorba de o lăsare inegală a terenului, deoarece în patru puncte ale săpăturii, nisipul de plajă marin apare *deasupra* apei. În locurile unde terenul s-a lăsat, se constată existența stratului respectiv, sub pinza de apă, pînă la încă 0,25–0,30 m.

La baza stratului arhaic, între 3–5,75 m de la capătul de est al secțiunii, s-a putut prinde, tot în apă, o porțiune din cel mai vechi nivel de locuire din acest punct al platoului, judecînd după materialul ceramic recoltat din sondaje. Este vorba de două fragmente de oinochoai rhodiene « wild-goat style », databile în al doilea sfert al sec. VI î. e. n., și care sincronizează nivelul respectiv cu nivelul II arhaic din sectorul X. Aceasta înseamnă, însă, că în zona cercetată în campania 1959, viața în arhaic începe mai tîrziu, cu aproxi-

mativ ceva mai mult ca un sfert de veac față de sectorul X, unde s-a putut constata existența unui nivel arhaic mai vechi (nivelul I), databil între sfîrșitul sec. VII și primul sfert al sec. VI î.e.n. Faptul că în secțiunea XNV nu a apărut primul nivel arhaic poate fi socotit ca o întîmplare, dar se poate presupune și că viața în arhaic, la periferia platoului

Pl. VI. — Sectorul X, Secțiunea XNV « Cîmpie ». Planul săpăturii și profilul peretelui S.

spre vest, începe ceva mai târziu și se intensifică în a doua jumătate a sec. VI î. e. n. Presupunerea aceasta se verifică, considerând grosimea respectabilă a stratului arhaic, menționată mai sus, în care s-au descoperit, pe o suprafață de 47,50 m², 12 locuințe (L. 4—L. 15), *toate* din al treilea nivel arhaic, cel mai recent, databil, după materialul ceramic (în special fragmente de cupe «Kleinmeister» și un fragment de stil Fikellura), în al treilea sfert al secolului VI î. e. n. Ca și în sectorul X, s-au putut determina și în acest

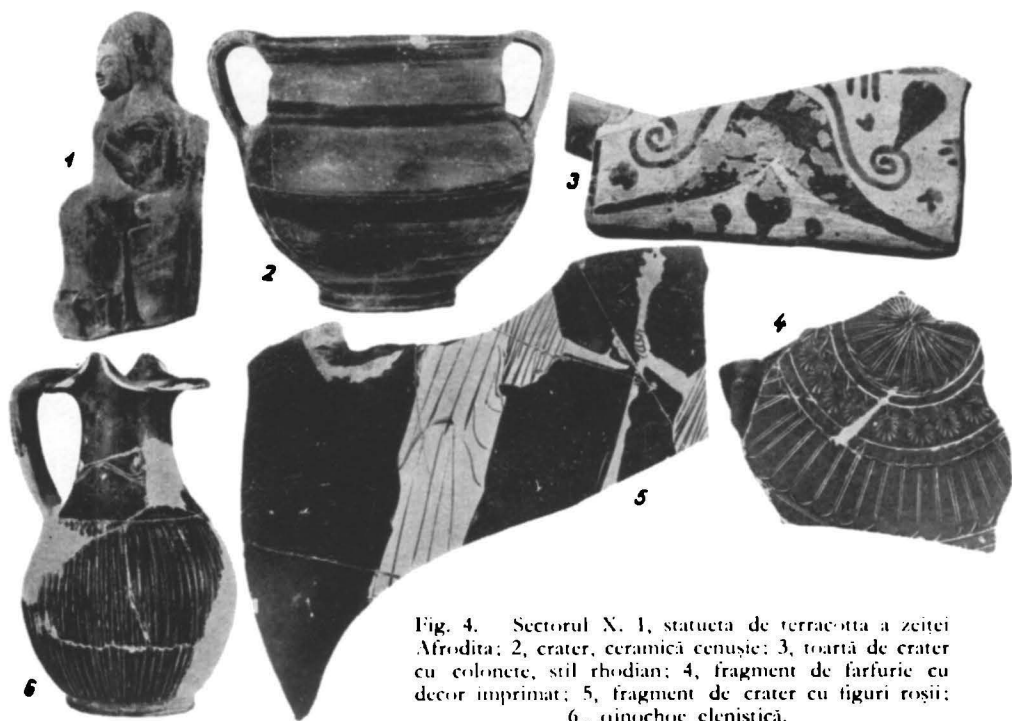

Fig. 4. Sectorul X. 1, statueta de teracotă a zeiței Afrodita; 2, crater, ceramică cenușie; 3, toartă de crater cu colonete, stil rhodian; 4, fragment de farfurie cu decor imprimat; 5, fragment de crater cu figuri roșii; 6, oinochoe elenistică.

punct al platoului, trei faze de locuire, determinarea fazelor efectuându-se pe baza situației stratigrafice și nu în funcție de materialul ceramic, care este același în toate fazele. Primei faze îi aparțin locuințele 14 și 15, celei de a doua faze locuințele 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13 și fazei a treia locuințele 10 și 4.

Considerând situația stratigrafică a locuințelor 6, 10 și 4, putem bănuși o serie de refaceri succesive ale acestora, situație asemănătoare de altfel, și la locuințele 7 și 8.

Locuințele, cu excepția L. 7, prezintă aceleași caracteristici ca locuințele arhaice de la sectorul X, descrise în rapoartele din anii 1956—1958¹. Se compun dintr-o singură încăpere rectangulară de circa 4 x 4 m. Pereții din rețea de nuiele sau trestie lipită cu lut sînt susținuți de pari, ale căror găuri se pot adesea observa pe laturile podelelor de lut. Resturi de acoperiș nu s-au putut descoperi, dar, după cum s-a constatat în săpătura din anul 1958, la sectorul X, acesta era din stuf. Vatra, așa cum a apărut la L. 4, ca de altfel și în alte locuințe din sectorul X, este de formă rotundă, din lut bine ars, așezată pe un pat de cioburi cu nisip dedesupt, lingă una din laturile podelei. De la sistemul de construcție descris, face excepție L. 7, care este singura, pînă acum descoperită, ca fiind prevăzută cu un soclu de piatră, pentru pereții probabil de lut. Este interesant de urmărit și orientarea locuințelor. Aproape toate, ca de altfel și la sectorul X, sînt orientate est-nord-est—vest-sud-vest, iar locuințele refăcute păstrează orientarea locuințelor

¹ Vezi nota 1 din p. 397.

mai vechi. Aproape toate locuințele sînt trecute printr-un violent incendiu, fenomen constatat pentru nivelul III arhaic și la sectorul X. Locuințele sînt, în general, foarte sărace în material, poate datorită faptului că în momentul incendiului locuitorii au reușit să salveze cea mai mare parte din inventar. În locuința nr. 7 s-a descoperit o mică statueta de teracotă, o Afrodită arhaică, șezînd (fig. 4/1). Puținul material ceramic recoltat din diversele locuințe și de pe nivelul acestora este fragmentar, însă determinant pentru datarea locuințelor respective. Dăm o sumară descriere, în ordinea frecvenței apariției acestui material:

În Fașa I apar fragmente de amfore. Argila este foarte variată: roz, roșie sau gălbuie, totdeauna cu multă mica în compoziție. Buzele sînt inelare (inelul mai mult sau mai puțin accentuat), uneori acoperite cu culoare și cu cercul caracteristic, pictat sub buză. Alături de fragmentele de amfore apar fragmente de oinochoai, strachine și cupe ioniene, dintre care cităm categoria « Ionische Kleinmeister ». Ceramica de stil rhodian tîrziu este reprezentată prin fragmente de farfurii decorate cu flori de lotus stilizate și cirlige de meandre. Ceramica attică constă din fragmente de cupe « Kleinmeister ». Afară de această ceramică, socotită de lux, trebuie menționată și ceramica cenușie, foarte frecventă în stratul arhaic, constînd din fragmente de cupe-strachine și pereți de amfore. Ceramica indigenă este reprezentată prin puține fragmente de oale-borcan, dintr-o pastă impură, cu granulațiuni, inegal arsă, cu suprafața neagră-cenușie. Ca decor este întrebuițat briul alveolar.

În fașa II apar aceleași categorii ceramice, plus un fragment de amforă Fikellura, cu decor în paranteze.

În faza III se întîlnesc categoriile ceramice menționate, minus exemplarele de stil rhodian.

Secțiunea XNV, «Cîmpie» — La marginea de nord-vest a platoului, unde terenul coboară în cîmpie, s-a deschis o secțiune orientată E 106°—V 254°, lungă de 20 m, lată de 4 m (pl. I), la 200 m distanță de sectorul X.

Într-o anumită măsură rezultatele acestui sondaj concordă cu cele de la sectorul X, dovedind o locuire destul de intensă în a doua jumătate a sec. VI î. e. n., apoi un hiatus pe aproape toată durata sec. V și abia către sfîrșitul acestui secol urme de locuire. În epoca elenistică locuirea e atestată spre sfîrșitul acestei perioade. Cimitirul roman se întinde pînă în acest punct, și, mai mult decît atît, s-a descoperit un mormînt dublu din sec. VI—VII e. n. (pl. VI, M 4). Groapa acestui mormînt, lungă de 2,70 m, s-a delimitat încă de sub stratul de humus la 6 m de capătul de sud-est al secțiunii, unde au apărut și cîteva pietre. Nivelul de zacere a celor două schelete era la 1,75 m, groapa pătrunzînd în stratul arhaic și spărgînd podeaua locuințelor arhaice nr. 3 și nr. 7. Scheletele așezate unul lîngă altul, orientate vest-est, aparțin unui adult și unui copil sau adolescent. Chiar deasupra scheletelor se găseau trei pietre mari plate, două la cap și una la picioare. Lîngă tibia stîngă a copilului s-a găsit o cataramă dreptunghiulară de bronz și o aplică, caracteristice pentru sec. VI—VII e. n., fapt care a permis datarea mormîntului (fig. 5/1).

Un mormînt de copil (M 1), fără inventar, cu trei pietre mari la cap, orientat spre vest, a apărut între metrii 12—14 la adîncimea de 0,50 m, făcînd parte din mormintele cimitirului roman.

Puțin deasupra podelei nr. 1 din epoca elenistică, la 11 m distanță de colțul de sud-est, chiar lîngă malul de sud, s-a găsit un craniu deformat cu calota alungită, după obiceiul sarmatic (M 2). Deși după poziția craniului restul oaselor ar fi trebuit să se găsească în secțiune, totuși nu s-a mai găsit nimic și nici pe profil nu s-a putut vedea urma unei gropi în acest punct. Timpul nu ne permitea practicarea unei case.

În sfârșit, mormintul nr. 3, la 10 m distanță de colțul de sud-est, cu nivelul de zacere la 1 m, pune o problemă interesantă, deoarece, așa cum se prezintă situația, pare să fie vorba de o înmormintare din epoca elenistică.

Groapa mormintului taie locuința nr. 4 din sec. V î.e.n. iar podeaua locuinței nr. 1 de la sfârșitul elenisticului acoperea jumătatea inferioară a scheletului orientat nord-sud.

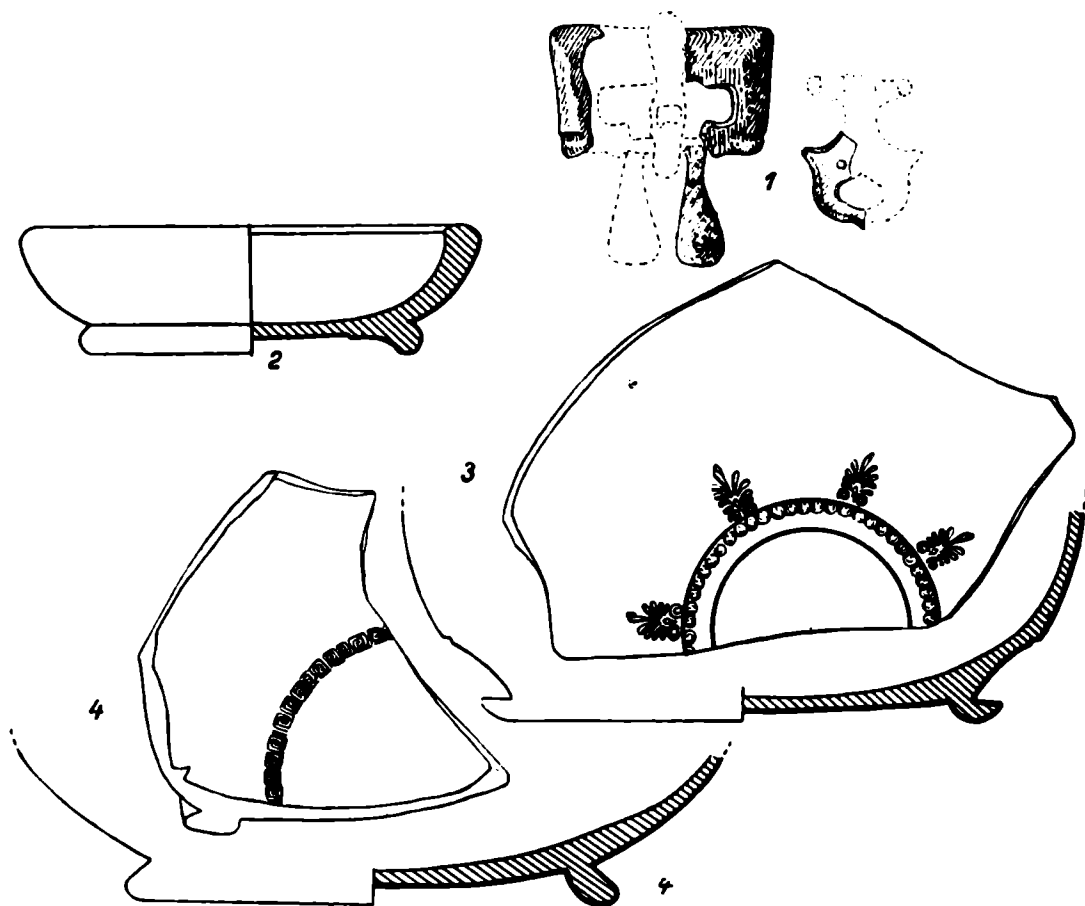

Fig. 5. — Sectorul X. 1, cataramă și aplică de bronz din mormintul din sec. VI–VII e.n.; 2, cupă mică attică; 3–4, fragmente de cupe cu decor stampat.

Ipoteza unei gropi cuptorite nu trebuie nici ea neglijată, dar intrucât mormintul nu avea nici un fel de inventar, datarea, în funcție de stratigrafie rămîne singura posibilă, cu atît mai mult cu cît s-a întîlnit un caz similar în partea de sud a platoului.

În ceea ce privește resturile de locuire din epoca elenistică, ele se rezumă la două locuințe. Locuința nr. 1 situată spre mijlocul secțiunii la adîncimea de 0,50 m și intrînd în malul de sud, lungă de 5 m, nu avea material *in situ* și se prezenta în felul următor: jumătatea de est era foarte dură fiind alcătuită din pietriș cimentat cu nisip, în timp ce spre vest era din lut.

Un fragment de podea din locuința nr. 2 a apărut între 15 și 17 m, la 0,80 m adîncime, cu cîteva fragmente ceramice nesemnificative și pietre *in situ*.

La adîncimea de 0,95 m, chiar sub locuința nr. 1, s-a delimitat un fragment de podea (nr. 3) sub dărîmături de lut. Materialul ceramic din această locuință se datează la sfîrșitul sec. V, prin prezența unor fragmente de farfurii cu firnis negru și cu decor stampat în interior, dintre care una cu rozetă de petale în două registre (fig. 4/4).

Sub această locuință, materialul ceramic apărut, deși nu prea semnificativ, indică sfârșitul sec. VI î.e.n. Predomină ceramica cenușie și fragmente de vase mari cu pereți groși și decor de benzi circulare colorate. De remarcat un fragment de amforă cu gîtul umflat și cu inel, și un fragment de suport de deinos.

Material arhaic caracteristic sec. VI apare o dată cu locuința nr. 4 în partea de sud-est a secțiunii, la adîncimea de 0,75 m, terenul fiind mai lăsat în această parte. Podeaua locuinței nr. 4 pare să fi fost refăcută, întrucît erau două straturi de lut suprapuse. Printre fragmentele ceramice din această locuință amintim resturi de amfore cu decor în benzi, fragmente de farfurii decorate în interior cu cercuri de culoare sau cîrlige de meandre pe buze. De asemenea, un rest dintr-o cupă cu ochii apotropaici și un fund de crater attic. Toate fragmentele se datează în a doua jumătate a secolului VI.

Sub locuința nr. 4, mai la nord, a apărut un fragment de podea (nr. 5) cu arsură și dărîmături. Pe podea s-au găsit: un fragment de cupă ioniană cu benzi, un cioc de opaiț cu firnis plumburiu, un capac de pixidă de stil rhodian cu cîrlige de meandre, și un picior de vas attic. Printre acestea și un fragment indigen hallstattian.

Locuința nr. 6 s-a ivit la 1,75 m adîncime, între 12–17 m, intrînd în malul de sud. Pe podea s-au găsit: o oală de ceramică cenușie cu două toarte și decor de benzi negre (fig. 4/2), două fragmente de amforă cu buza proeminentă, una din ele marcată cu inel sub buză, o jumătate de opaiț cu firnis negru, un fragment dintr-un mic vas cu figuri negre și retușe cu alb și, în sfîrșit, un fragment indigen cu decor alveolar. Și această locuință se datează în a doua jumătate a sec. VI, respectiv în nivelul III arhaic.

Locuința nr. 7, situată cu puțin deasupra pînzei de apă, la 6 m de la colțul de sud-est, era spartă de groapa mormîntului din sec. VI e.n. (M. 4). Lutul acestei podele era trecut prin incendiu.

Materialul ceramic din locuință e destul de sărac, dar alături de cîteva fragmente de farfurii cu decor de benzi și o mică greutate de război de țesut, trebuie amintite un fragment de toartă de crater cu colonete de stil rhodian, cu decor de floare de lotus și volute (fig. 4/3), un mic fragment dintr-un vas attic cu figuri negre: două capete de efebi spre stînga, cu detalii incizate și retușe cu roșu-violaceu. Aceste două fragmente sînt singurele care se încadrează cronologic în prima jumătate a sec. VI, dar prezența lor izolată în acest punct ne îndeamnă să credem că vasele din care făceau parte s-au transmis de la o generație la alta.

În sfîrșit, trebuie să amintim un mic fragment de podea, nr. 8, așezată chiar pe nisipul plajei antice, în partea de nord-vest a secțiunii și în preajma căreia s-au găsit fragmente dintr-o amforă cu decor de benzi circulare și S-uri de culoare neagră, un fragment de olup, un fund de vas miniatură, un fragment de opaiț și unul indigen hallstattian. Și acest material se datează în a doua jumătate a sec. VI î.e.n.

Pinza de apă ne-a împiedicat să adîncim mai mult săpătura, dar deja în partea de vest a secțiunii se ajunsese la nisipul marin de plajă. Concluzia care se impune este că așezarea s-a întins în această parte către mijlocul sec. VI î.e.n.

Secțiunea XV. Pe mijlocul laturii de vest a platoului s-a deschis secțiunea XV, orientată vest-est, lungă de 20 m și lată de 2 m (pl. I), la 2,50 m distanță de sectorul X. Secțiunea a cuprins 10 m din marginea de vest a platoului și 10 m din cîmpie.

Sucesiunea straturilor este, în mare, aceea a straturilor de pe platou, însă această succesiune se oprește la marginea de vest a platoului, care margine reprezintă totodată limita așezării civile a orașului Histria spre vest. Panta lină a marginii platoului, care coboară spre cîmpie este întărită cu o tasare compactă de pietre. În acest punct al platoului, stratul cimitirului roman este foarte îngust și în el nu a apărut nici un mormînt. S-au putut determina trei niveluri elenistice. Întărirea pantei platoului aparține

ultimului nivel elenistic — cel mai recent, databil în sec. II—I î.e.n. și apărut la 1,10 m adâncime. Din primul nivel elenistic, cel mai vechi, s-a recoltat material ceramic care aparține sfârșitului sec. IV sau sec. III timpuriu, î.e.n.

Sub stratul de pământ castaniu, specific perioadei elenistice, a apărut pământul castaniu-nisipos al stratului arhaic. Un strat de locuire din sec. V î.e.n. nu s-a putut prinde în săpătura din această secțiune.

Săpătura s-a oprit pe nivelul III arhaic, din a doua jumătate a sec. VI î.e.n. Se impune continuarea cercetărilor, în vederea determinării vechimii așezării arhaice până la marginea de vest a platoului.

Secțiunea Z4, lungă de 20 m, a fost deschisă la vest de zidul Z din epoca romană tirzie, la 30 m distanță de capătul său de nord (pl. I) și anume în malul destul de înalt prin care se termină platoul în această parte. Secțiunea a fost paralelă cu malul, avînd direcția SE 126°—NV 304°.

Deoarece malul nu este abrupt ci coboară în pantă destul de lină, lățimea secțiunii a crescut o dată cu adâncimea, astfel încît la nivelul pinzei de apă, unde s-a oprit săpătura, lățimea ei era de 7 m (pl. VII).

Sub stratul de pământ nisipos cenușiu, gros de circa 0,50 m, și cu foarte rare fragmente ceramice romane, apare un pământ de culoare mai deschisă cu același aspect nisipos, și căruia prof. P. Coteț îi atribuie o origine eoliană¹. În acest strat s-au găsit spre partea sa inferioară resturi de locuințe din epoca elenistică, partea superioară fiind aproape sterilă în material ceramic.

Cimitirul roman din această zonă este reprezentat de un singur mormînt, fără inventar, apărut la adâncimea de 1,25 m în dreptul metrului 13 (metrii fiind numărați din colțul de sud-est al secțiunii pe profilul de sud) și la 2 m distanță de malul de sud.

Stratul elenistic este bine reprezentat și dovedește o locuire continuă prin resturile de locuințe descoperite, numerotate de la 1 la 5 în ordinea apariției.

Locuința nr. 5 a apărut la adâncimea de 1,75 m în colțul de sud-est al secțiunii, două din laturile podelei de lut intrînd în malurile de sud și est.

Dimensiunile suprafeței păstrate sînt de 4×4 m. Podeaua era acoperită de un strat de arsură, dărîmături de lut și fragmente de țigle.

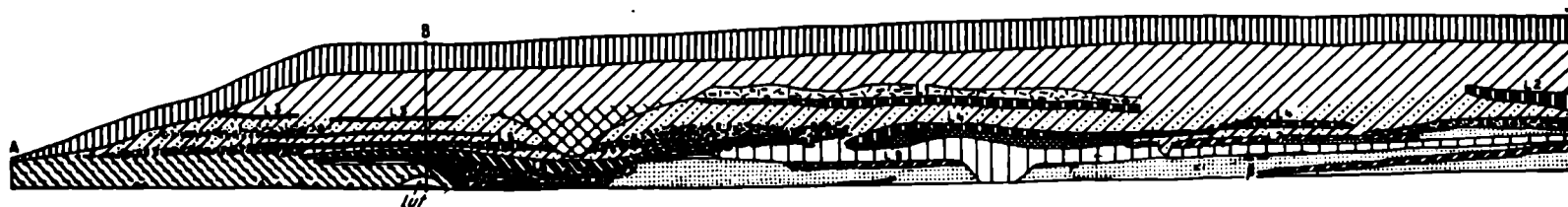
Materialul ceramic este elenistic, datîndu-se spre sfîrșitul secolului III î.e.n. și începutul sec. II î.e.n. O oinochoe cu gura bilobată (fig. 4/6), mici fragmente cu firnisul degradat, toate de Kantharos, fragmente de oinochoe și cupe cu palmete imprimare în interior.

Complexul de locuire nr. 4, situat între metrii 7 și 16 la adâncimea de 1,75 m, se compunea din două fragmente de podele între care se întindea o suprafață foarte bătătorită cu pietre mărunte, avînd aspectul de pavaj de curte. Nivelul acestuia era ceva mai jos decît suprafața podelelor. Porțiunea de podea din spre vest, foarte subțire și acoperită de arsură, nu avea material ceramic, cu excepția unui cioc de opaiț elenistic; fragmentul de podea din spre est, de asemenea fără material ceramic, era acoperit de un strat de arsură străbătut de trei găuri de pari destul de groși.

Locuința nr. 3, apărută la 1,25 m adâncime și intrînd în malul de est, era complet lipsită de material ceramic, avînd deasupra numai cîteva fragmente de țigle. Podeaua, foarte compactă, avea dedesubt un strat de pietriș.

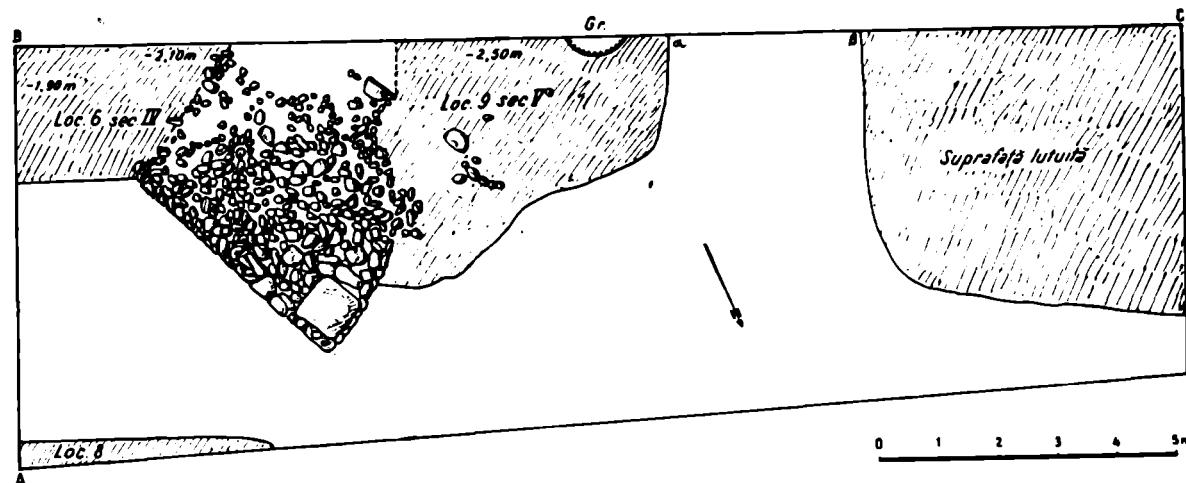
O mică porțiune de podea (nr. 2) în colțul de sud-vest, la adâncimea de 1,50 m, intra în malurile de sud și de vest. Materialul ceramic redus se compune din fragmente de amfore și cîteva fragmente de farfurii din ceramică cenușie.

¹ Informație de la prof. P. Coteț, care în campania actuală a cercetat solurile de la Histria.

LEGENDA

- Humus
- Pământ nisipos
- Umplutură de groapă helenistică
- Podol helenistic
- Pământ nisipos
- Pietriș
- Dărâmtură sec. II
- Podol sec. II
- Fragmente ceramice
- Tigle
- Strat de pământ castaniu
- Groapă cu fragmente ceramice tocate
- Pământ de strat
- Podol sec. I

Pl. VII. — Secțiunea Z4. Planul săpăturii și profilul peretelui S.

La adâncimea de 1,15 m, la 5 m de colțul sud-est al secțiunii, au apărut dărîmături groase de lut și sub ele podeaua locuinței nr. 1, cu un strat de arsură. Lată de 3 m, locuința intră în malul de sud pe toată lungimea ei de 7 m. Materialul ceramic din cuprinsul acestei locuințe este foarte bogat și, judecînd după fragmentele mai semnificative, cum ar fi cele de farfurii cu buza canelată, precum și prezența unor fragmente de ceramică roșie, complexul se datează la sfîrșitul epocii elenistice. De altfel, această locuință este cea mai recentă din secțiunea Z4.

Stratul secolului IV î.e.n. e reprezentat numai de două resturi de locuințe numerate 4' și 6.

În secțiune nu s-a prins podeaua locuinței 4' ci numai dărîmături de pereți de lut și foarte multe țigle, la adâncimea de 2,05 m, la 6 m de la colțul de sud-est. Sub dărîmături s-a conturat o porțiune îngustă de pavaj din pietre și cioburi, ca o mică potecă. În afară de țigle, ceramica e slab reprezentată și în genere neconcludentă, dar prezența unei mînuși de amforă cu stampilă provenind din Thassos, confirmă poziția stratigrafică, datînd complexul la sfîrșitul secolului IV î.e.n.

Locuința nr. 6, aflată în partea de sud-est a secțiunii la adâncimea de 1,90 m, era construită deasupra gropii unui mare zid demantelat, de care ne vom ocupa mai jos. Tocmai din această cauză, intrucît terenul era nesigur, a fost consolidat cu o tasare masivă de cioburi, în speță funduri de amfore, care formau temelia locuinței nr. 6. Pe podeaua de lut, care intra în malurile de est și sud, s-au găsit fragmente ceramice cu firnis, printre care un fragment de cupă cu decor de palmete stampat în interior, un fragment de buză decorat cu ove pe fond roșu și fragmente de «fish-plate». De asemenea, o mînușă de amforă thassiană cu stampilă și o monedă de bronz autonomă histriană cu capul zeului fluvial, datează locuința către sfîrșitul sec. IV î.e.n.

Stratul cel mai vechi din secțiunea Z4 este stratul sec. V î.e.n. în care se încadrează locuințele nr. 7, 8 și 9, numerotate în ordinea descoperirii. La baza acestui strat se află pinza de apă (la 2,75 m), ceea ce desigur ne-a împiedecat să adîncim săpătura în întreaga secțiune, totuși pentru a avea certitudinea că în acest punct locuirea nu este mai veche de începutul sec. V, am efectuat cîteva sondaje atît în secțiune cit și în apropierea ei spre nord. Toate aceste sondaje nu au dat la iveală decît material de secol V, în special fragmente de amfore cu gîtul umflat de tip Chios, iar altele mai puțin semnificative, care eventual ar putea să aparțină și sfîrșitului sec. VI, ceea ce nu schimbă prea mult data la care a început să fie locuit acest punct al platoului.

Locuința nr. 9 se afla deasupra pinzei de apă la adâncimea de 2,50 m, între metrii 5—11, intrînd în malul de sud. Spre est, locuința era tăiată de zidul despre care am pomenit. Ceramica din această locuință este destul de caracteristică pentru secolul V: un fragment de amforă cu gîtul umflat, fragmente de skyphoi și cupe de diverse mărimi, cu firnis de foarte bună calitate, și un fragment de țiglă dintr-o pastă de culoare crème.

Din locuința nr. 8 nu s-a prins decît o mică porțiune, restul intrînd în malul de nord; totuși pe această podea s-au găsit cîteva fragmente dintr-un mare crater cu figuri roșii din a doua jumătate a sec. V. Scena reprezentată pe aceste fragmente este de natură dionysiacă, deoarece unul dintre cele două personaje ce stau față în față ține în mînă thyrsul (fig. 4/5). Desenul aparține stilului liber.

În sfîrșit, locuința nr. 7, apărută la 2,30 m adîncime între metri 12 și 17, a dat un material ceramic de secol V, foarte bogat. Pe podeaua arsă, printre dărîmături, s-au găsit o mică cupă cu literele K și ρ (fig. 5/2), zgîriate pe fund, două fragmente de cupe cu decor stampat foarte fin în interior (fig. 5/3,4), cîteva opaițe și un fragment de

buză de pixidă. În rest, foarte multe fragmente cu firnis de bună calitate, în special de skyphoi și numeroase fragmente de amfore cu gîtul umflat. În cuprinsul acestei locuințe au apărut și două monede histriene cu roata. Sub podea se află un strat de nisip.

La capitolul locuințelor trebuie amintită și o suprafață de lut nears de dimensiunile unei podele, din colțul de vest al secțiunii, puțin deasupra pinzei de apă, pe care nu s-a găsit nici un fragment ceramic. E probabil o locuință părăsită înainte de a fi terminată, în urma unei inundații.

Descoperirea cea mai importantă din acest sector o constituie desigur zidul de mari proporții amintit mai sus. Primele pietre din acest zid au apărut la adîncimea de 1,80 m, în jumătatea de est a secțiunii, spre nord. Adîncindu-se săpătura, zidul s-a delimitat, dovedindu-se de proporții neașteptate, lățimea sa fiind de 3,50 m și orientarea nord-nord-vest—sud-sud-est. Ceea ce am descoperit în secțiune este tocmai capătul acestui zid, care, avînd în vedere dimensiunile și direcția sa, pare să fie un zid de incintă, cu atît mai mult cu cît una dintre laturi este curbă și dă acestei porțiuni aspectul de bastion (pl. VII).

Urmîndu-și direcția spre sud-sud-est, zidul ar fi trebuit să intre în malul de sud, dar este întrerupt de locuința nr. 6 de la sfîrșitul sec. IV î.e.n., ai cărei constructori au demantelat poate o parte din temelia zidului deja dezafectat la acea epocă. Talpa zidului se află sub pinza de apă. Latura curbă dinspre vest tăia podeaua locuinței nr. 9, pe care am atribuit-o primei jumătăți a secolului V. Pietrele folosite sînt de mărimi variabile, la extremitatea naturală dinspre nord fiind folosite pietre mari, în rest însă predomină pietre de dimensiuni mijlocie și mică, legate cu pămînt. În partea de nord, zidul s-a păstrat mai bine, fiind mai înalt (aproximativ 0,80 m) decît în rest, unde demantelarea a mers mai adînc.

Contextul stratigrafic ne îndreptățește să presupunem că acest zid a fost construit la jumătatea sec. V î.e.n., limita sa de folosire situîndu-se spre jumătatea sec. IV î.e.n. Această încadrare cronologică, precum și direcția zidului, ne îndeamnă să încercăm stabilirea unei legături cu zidul apărut în secțiunea Z2 în 1955 și în campaniile următoare. Totuși, materialul și tehnica de construcție sînt total diferite: piatra folosită la zidul Z2 este șistul verde local, în vreme ce la zidul din secțiunea Z4 de care ne ocupăm, nu s-a folosit aproape deloc această rocă, ci un calcar alb; pe de altă parte, zidul de la Z2 e compus din două corpuri alăturate, pe care nu le-am întîlnit în secțiunea Z4.

Așa cum am arătat, locuirea în acest punct nu este mai veche de începutul sec. V î.e.n., ceea ce dovedește că aproximativ pînă la această dată, terenul era acoperit de apa lacului, ipoteză confirmată de cercetările prof. P. Coteț. Ulterior, terenul ridicîndu-se, s-au putut construi locuințe și aici, dar în același timp trebuia prelungit și sistemul defensiv, limita naturală — malul lacului — retrăgîndu-se spre nord. Astfel s-ar putea explica decalajul de timp între construirea zidului din sectorul Z2, la începutul sec. V, și continuarea zidului de la Z4 (presupunîndu-l drept prelungirea celui dintîi) către jumătatea sec. V î.e.n. Tot astfel se explică și deosebirea de material și tehnică de construcție.

Problema va putea fi lămurită prin deschiderea unor secțiuni pe traseul aproximativ al acestor fortificații.

După cum reiese din acest raport preliminar, obiectivul cercetărilor a fost atins în secțiunile Z4, XNV și XNV «Cîmpie». Săpătura în secțiunea XV va fi continuată în campania viitoare. Cercetările au dovedit că în zona de nord-est a platoului, depărtată de sectorul X cu circa 300 m, așezarea începe în sec. V î.e.n. Înaintînd spre vest, depunerile sînt mai dense, culminînd în sectorul X. Spre marginea de nord a platoului,

sînt indicii că așezarea arhaică a avut loc într-o perioadă ceva mai tîrzie, anume în al doilea sfert al sec. VI, în regiunea secțiunii XNV și către mijlocul sec. VI pe marginea de vest a platoului, care constituie și limita de vest a așezării.

SUZANA DIMITRIU și CARMEN DUMITRESCU

SECTORUL Z₂

Cercetările din acest sector, reluate în anul 1955, au fost legate de problema ruinelor zidului de apărare din sec. V î.e.n. Acesta este situat imediat spre vest de zidul roman Z₁, avînd orientarea comună celor patru ziduri de apărare, cunoscute pînă în prezent la Histria, pe direcția nord-sud, apărînd frontul de vest. Această situație, raportată la planul general al orașului, lasă în afară platoul din vestul cetății, care reprezintă un teritoriu de cîteva ori mai mare decît al cetății romano-bizantine, cu importante urme de locuire din epoca arhaică greacă, pînă la sfîrșitul celei elenistice (v. pl. I).

Relieful actual al acestui platou, privit din orice punct mai înalt, se remarcă printr-un contur ridicat care merge în partea dinspre sud pe o linie est-vest apoi printr-un mic arc pornește pe direcția sud-nord, pierzîndu-se în apele lacului Sinoe, anticul golf marin. Lacul actual mărginește limita nordică a platoului, al cărui contur în această parte nu se mai păstrează în forma sa inițială, ci este abrupt, mîncat de ape, în care se văd numeroase materiale arheologice. Limitele despre sud și vest se pierd în pantă lină, într-un teren nisipos, aluvionar, colector de ape în timpul primăverii. Se pune problema dacă această mare suprafață locuită intens în întreaga epocă greacă a fost însă, în special la început, lipsită de orice apărare. Un sondaj efectuat în anul 1955, pe limita sudică, a scos la iveală aceleași depuneri arheologice ca și în sectorul X, obținîndu-se pînă la un punct un paralelism de situații mai ales pentru epoca arhaică. Deosebită a fost descoperirea unui complex masiv de chirpic, reprezentînd urmele unui zid mare, mult deranjat, atribuit epocii elenistice¹. Or, pentru epoca elenistică există la Histria importante ruine ale zidului de apărare din valul III (pl. I), încît se impunea o nouă cercetare în acest punct pentru lămurirea a două aspecte principale ale problemei: întîi pentru a se vedea dacă acest masiv de chirpic reprezintă ruinele unui zid de apărare și, în al doilea rînd, în ce relație cronologică se află față de zidul din sec. V î.e.n., care este în proastă stare de conservare și nu oferă limite cronologice destul de precise.

În vederea elucidării acestor probleme s-a deschis o secțiune de 25×2,50 m pe direcția nord-sud, paralelă cu cea din 1955², care s-a trasat în proporție de 2/3 în pantă pentru a ne da seama de creșterea acestui platou de formație antropogenă³. Rezultatele le prezentăm în ordinea apariției lor.

Stratul roman apare imediat sub pămîntul vegetal, gros de 20—30 cm, în cuprinsul căruia nu au apărut urme de locuire, ci corespunde necropolei plane de inhumație. Putem menționa foarte puține fragmente ceramice romane, purtate, și cîteva morminte pe care le vom prezenta aparte.

Stratul elenistic este documentat printr-un singur nivel de locuire, într-un pămînt extrem de afînat, măzăros. Nu s-a putut determina nici un complex de locuințe ci

¹ Em. Condurachi și colaboratori, *Șantierul arheologic Histria*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 32—39.

² *Ibidem*. Punctul cercetat în 1955 a fost impropriu denumit «Sectorul necropolei romane»; necropola plană din epoca romană se întinde și în cuprinsul altor sectoare;

propunem legarea acestui punct de Sectorul Z₂, cu specificația S, Sa etc., pentru ca problemele să poată fi urmărite mai ușor.

³ Vezi concluziile raportului prof. P. Coteț, *infra*, p. 427.

numai resturi de chirpici arși, pietre de șist verde de mărimi diferite și împrăștiate, fragmente ceramice, totul indicând în imediata apropiere existența vreunei locuințe care a suferit un puternic incendiu. Aceste urme se masează în porțiunea înaltă a secțiunii — pe platoul propriu-zis — fiind foarte rare pe pantă unde nu se mai văd urmele incendiului, iar pământul devine nisipos. Elementele cronologice sînt furnizate de unele fragmente de amfore, între care predomină tipul cu toarte bifide, care au o mare circulație la Histria în sec. I î.e.n. și sec. I e.n.

Secolul al IV-lea î.e.n. apare imediat sub acest strat de la sfîrșitul epocii elenistice, într-un pămînt extrem de tasat, dens, foarte bogat în resturi ceramice. Nici în cuprinsul acestuia nu s-a determinat vreun complex de locuire ci numai abundente fragmente ceramice, lăsînd impresia unui teren abandonat. Predominantă este ceramica de uz comun și foarte puține fragmente de skyphoi attici cu figuri roșii, suficiente însă pentru un indiciu cronologic. Și acest strat se pierde spre pantă; pe alocuri este deranjat de morminte, dintre care trei, probabil, aparțin epocii elenistice.

Stratul imediat următor (1,20—1,60 m de la sol) conține materiale ceramice din *secolul al V-lea î.e.n.* Abia în cuprinsul acestuia a apărut o platformă din lut nears, resturile unei locuințe (nr. 1) care pe latura sudică mai conservă urmele rudimentare ale unei temelii din piatră calcaroasă, latura dinspre nord fiind distrusă. În pămîntul care acoperea această locuință, nu chiar pe podea, s-au găsit fragmente dintr-o frumoasă peliké cu figuri roșii, de la mijlocul sec. V î.e.n., care datează stratul. La sud de această locuință apar bulgări de chirpici arși, amestecați cu lut, fără material ceramic, în direcția complexului pe care-l cercetăm. În capătul sudic al secțiunii menționăm resturile unor ziduri, construite din piatră de calcar și șist, îngrijit lucrate, legate cu pămînt galben, care indică existența unei locuințe (nr. 2) cu două camere. Podeaua a fost distrusă de morminte; s-au păstrat abia cîteva petece de lut nears. Materialul ceramic a fost foarte sărac; cîteva fragmente de amfore, nesemnificative și cîteva fragmente de vase comune care permit atribuirea probabilă a acestei locuințe în sec. V î.e.n.

Stratul arhaic a apărut imediat sub acest nivel. În punctul de coborîre a pantei se află resturi masive de chirpici arși, zdrobiți și amestecați cu lut galben; o mare groapă elenistică a deranjat în mare măsură chirpicul. Spre sud, în pantă, pămîntul este foarte nisipos, extrem de sărac în materiale, teren în care s-au descoperit o serie de morminte. În cuprinsul acestui strat problema importantă a fost lămurirea complexului de chirpic. La 9 m din nordul secțiunii și la 1,70 m adîncime de la sol, a apărut limita exterioară a unui rest de zid din pietre mari de șist verde și calcar, orientat cvasi est-vest, păstrat pe lungimea de 1—1,50 m în cuprinsul secțiunii, spre est fiind distrus. Latura dinspre platou, mult mai distrusă, a confirmat existența unei fundații construită din piatră legată cu pămînt, făcînd parte dintr-un zid mare, cu lățimea de 2—2,20 m (fig. 6/1,2). Se pare că ne aflăm în fața ruinelor unui zid de apărare, probabil cu fundament de piatră și suprastructură din chirpici mari, turnați în tipare rectangulare (40×25×20 cm), al cărui traseu și funcțiune mai exactă vor putea fi lămurite în cercetările viitoare. În momentul distrugerii printr-un puternic incendiu, o cantitate mai mică din chirpici a căzut în exterior pe pantă, prăbușirea masivă a fost spre interior (nord) acoperind depunerile stratului arhaic, gros de aproape 2 m, care intră și sub pinza de apă a terenului. În cuprinsul acestui strat, în partea *intra-muros*, s-au delimitat trei niveluri de locuire, dintre care cel de-al treilea din a doua jumătate a sec. VI are o depunere mare de trei faze distincte (a, b, c), similare celei din sectorul X, unde stratul arhaic este mult mai amplu cercetat.

Nivelul III arhaic. Imediat sub dărîmăturile de chirpic (spre nord) se află depunerile din ultima fază (c) constînd dintr-o tasare de materiale ceramice în solul care atestă urmele incendiului puternic din momentul distrugerii zidului. Mai jos se află

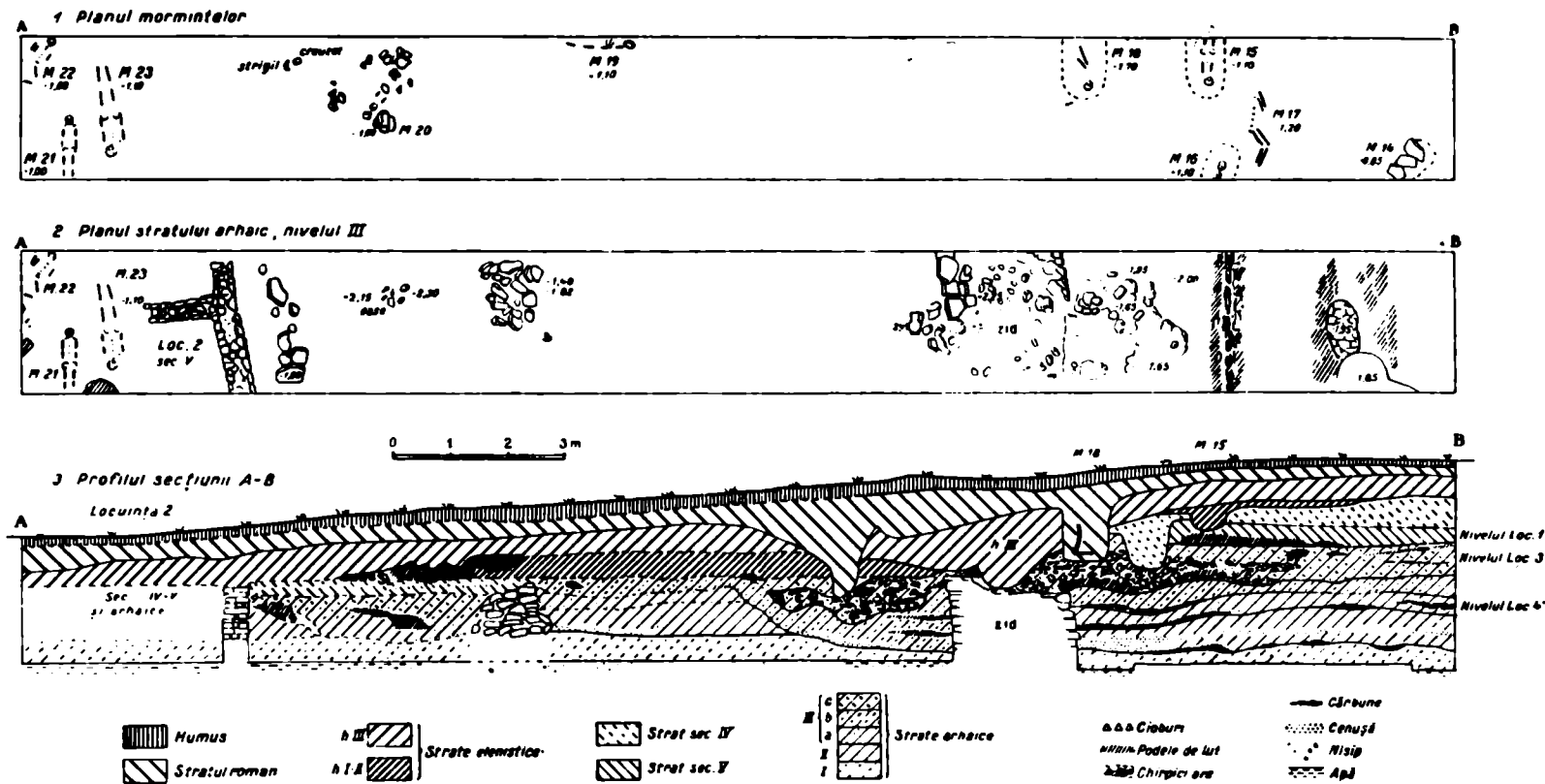

depunerile fazei *b* în care s-a conservat o porțiune dintr-o podea de lut nears (loc. 3) cu o vatră în colțul de nord-vest, conținând material ceramic din a doua jumătate

Fig. 6. — Sectorul Z₂ S a. 1, ruinele temeliei zidului din epoca arhaică, văzută dinspre nord;
2, același, văzut dinspre sud.

a sec. VI. Sub acest complex au apărut urmele locuinței nr. 4, faza *a* (pl. VIII), deranjată pe latura nordică, cea sudică fiind lângă temelia zidului. Materialele descoperite

Pl. VIII. — Sectorul Z, secțiunea Z4. 1. Planul mormintelor și profilul peretelui V.

constau din aceeași ceramică attică cu figuri negre și câteva fragmente de stil Fikellura, din a doua jumătate a sec. VI.

Nivelul II arhaic este documentat printr-o mică platformă de lut nears, probabil

Fig. 7. — Sectorul Z₂, secțiunea Z₂ S a. 1, căniță romană; 2, oinochoe elenistică; 3, ulcior roman, fragmentar; 4, strachină elenistică; 5, strachină cenușie.

resturile unei locuințe, și câteva fragmente ceramice de stil rhodian. Urme sporadice din acest nivel s-au surprins și în sudul secțiunii, ceea ce ne îndreptățește să credem că după dezafectarea acestui nivel de locuire s-a construit zidul de chirpic, care a delimitat suprafața locuită. Din acest moment, depunerile se masează de la această linie spre nord, fapt care a dus la formarea platoului din depuneri antropogene.

Nivelul I arhaic se află sub pînza de apă. Prin câteva sondări au ieșit fragmente ceramice, urme de vatră și chirpici, făcînd parte dintr-un nivel de locuire așezat pe nisipul plajei antice.

Necropola plană de înhumatie din epoca romană se întinde dincolo de limita sudică a platoului, coborînd pe pantă spre terenul aluvionar pe întinsul căruia se văd mici movile. Mormintele

descoperite le prezentăm în ordinea apariției lor în continuarea celor treisprezece descoperite în anul 1955.

Mormîntul nr. 14 s-a observat printr-un șir de pietre de șist verde, așezate în linie și pe cant, după sistemul obișnuit al mormintelor din epoca romană.

Fig. 8. — Sectorul Z₂, secțiunea Z₂, S a. Amforă din complexul mormîntului nr. 20.

Groapa, de proporții mici, indică existența unui mormînt de copil al cărui schelet nu s-a păstrat.

Mormîntul nr. 15, de adult în poziție întins pe spate, cu brațele pe bazin; este orientat est-vest și la 1 m adîncime de la sol. Acest mormînt pune probleme deosebite. Scheletul care, de la bazin în jos, intră în profilul peretelui de vest, este așezat stratigrafic sub nivelul elenistic tîrziu, care se deosebește net de nivelul inferior din sec. IV î.e.n. prin consistența pămîntului și prin urmele incendiului ceea ce face ca depunerile acestui nivel să se detașeze clar de cel inferior, acoperind partea superioară a gropii mormîntului. Aceasta sugerează că înmormîntarea s-a petrecut în intervalul de timp dintre cele două niveluri, în sec. III—II î.e.n.

Mormîntul nr. 16 se află în aceeași condiție stratigrafică, cu orientarea inversă — vest-est — privirea spre est. Poziția scheletului nu s-a putut determina, fiindcă, în afară de craniu, celelalte oase nu s-au conservat bine. Nivelul de zacere — 1,5 m. Inventar nu a avut, s-a găsit doar un piron de fier lîngă cap.

Mormîntul nr. 17, schelet de adult, culcat pe partea stîngă, cu brațele aduse la umărul stîng și picioarele ușor îndoite la genunchi. Craniul și o parte din schelet nu s-au găsit, fiindcă probabil au fost deranjate de groapa mormîntului nr. 15; între ele s-a găsit o oinochoe elenistică din ceramică roșie, comună, știrbită la gură (fig. 7/2), care probabil a aparținut unuia din aceste două morminte. Nivelul de zacere — 1,10 m; orientarea vest-est.

Mormîntul nr. 18 a apărut tot în profilul peretelui de vest cu un parament de țigle romane pe partea dreaptă. Schelet de adult, orientat est-vest, în poziție întins pe spate. S-a conservat partea superioară a trunchiului cu brațul drept pînă la cot. Nivelul de zacere — 1,20 m; nu a avut inventar.

Mormîntul nr. 19 era plasat pe pantă în terenul nisipos; scheletul unui adult, orientat nord-sud, în poziție întins pe spate, brațele de-a lungul trupului: nivel de zacere — 1,10 m; inventar, o căniță romană, sec. II—III e.n. (fig. 7/1).

Mormîntul nr. 20 s-a aflat în partea joasă a pantei în terenul nisipos și se deosebește cu totul de celelalte morminte descoperite pe platou, făcînd impresia unui mormînt de incinerare. Inventarul constă din partea superioară a unei amfore înfiptă în pămînt cu gura în sus. Corpul amforei era înconjurat de un șir de pietre de șist verde (fig. 8). În imediata apropiere s-au aruncat fragmente din alte amfore și vase mici elenistice, sparte ritual. Nu s-au găsit urme de cenușă, cărbune sau oase calcinate. La demontarea acestui complex au apărut fragmente dintr-un craniu dizlocat între fragmentele ceramice amintite mai sus, pietre împrăștiate și cîteva oase din schelet, deranjate, orientate sud-est — nord-vest. Poziția scheletului nu s-a putut determina. Nivel de zacere — 1,10 m. Tot de acest complex ține probabil și o strachină (cupă) de la sfîrșitul epocii elenistice, care, probabil, a servit de capac amforei, dat fiindcă a fost găsită cu gura în jos în dreptul amforei (fig. 7/4).

Mormîntul nr. 21 s-a descoperit în extrema sudică a secțiunii. Schelet de adult, în poziție întins pe spate, cu brațele de-a lungul trupului; orientarea est-vest; nivelul de zacere — 1 m. Nu a avut inventar.

Mormîntul nr. 22 a apărut în colțul secțiunii spre sud-vest; scheletul așezat pe spate, ambele brațe îndoite spre umeri, picioarele chircite pe partea stîngă; orientarea vest-est, nivelul de zacere 1 m. Nu a avut inventar.

Mormîntul nr. 23, adult, în poziție întins pe spate cu brațele de-a lungul trupului; orientarea est-vest, nivelul de zacere 1,10 m. Nu a avut inventar.

În porțiunea de pe pantă a secțiunii unde s-au descoperit majoritatea mormintelor, s-au mai găsit unele obiecte care probabil au aparținut necropolei, dar nu s-au putut lega de vreun mormînt. Între M 20 și M 23, la adîncimea de 0,50 m de la sol,

s-a găsit un creuzet de fier, cu gura din bronz turnat, alături de un strigil de fier fragmentar și mînerul de la un altul (fig. 9). Ele aparțineau probabil unuia din mormintele din epoca romană. De asemenea, un ulcior roman fără partea superioară (fig. 7/3).

La încheierea săpăturii, pereții secțiunii s-au prăbușit în panta nisipoasă și în ruptura peretelui de vest la 1,50 m de la sol a apărut corpul unei amfore, în interiorul

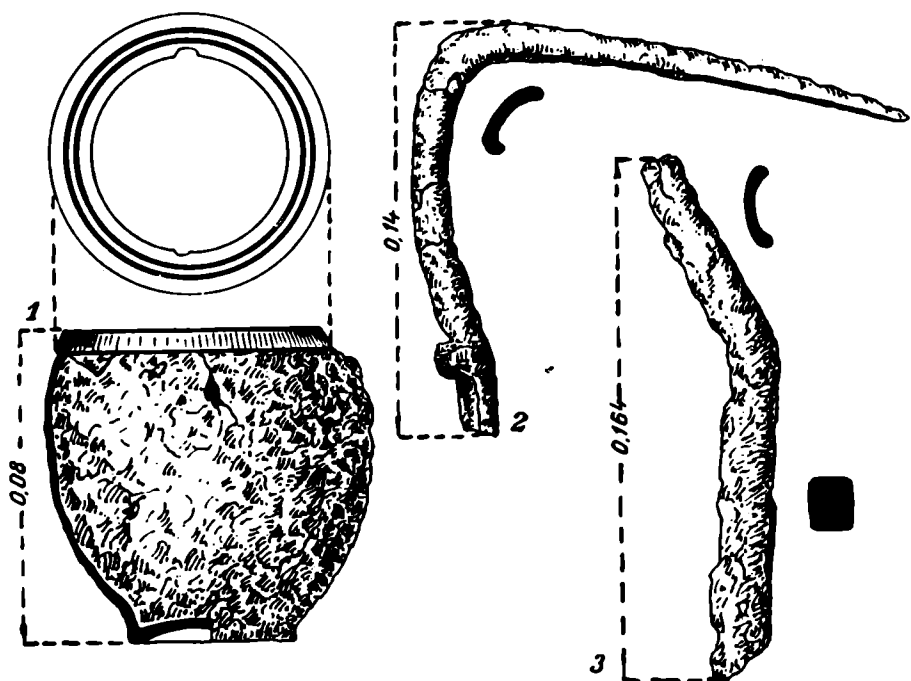

Fig. 9. — Sectorul Z₁, secțiunea Z₁ S a. 1, creuzet de fier; 2—3, două fragmente dintr-un strigil de fier.

căreia era un vas «coroană» din sec. VI—V î.e.n. făcând parte probabil din inventarul vreunui mormînt; nu s-au observat urme de cenușă sau oase. Pe lângă acestea, o strachină cenușie cu cîteva oscioare sfărîmate în jur (fig. 7/5).

★

La sfîrșitul campaniei s-a mai efectuat un mic sondaj (S 4, 8×1,25 m), la sud de săpătura efectuată în campania din 1958 în punctul Z₂, cu scopul de a surprinde în continuare ruinele zidului de apărare din sec. V î.e.n. Rezultatele obținute în acest mic sondaj sînt în concordanță cu cele anterioare. Au apărut urme de locuire din epoca elenistică în succesiunea celor trei niveluri cunoscute, care suprapun un nivel din sec. IV î.e.n. Imediat sub aceste depuneri au apărut dărîmăturile zidului, din piatră măruntă, răvășită, încît nu ne-a permis delimitarea liniilor de margine ale zidului, care sînt distruse. Dispoziția acestor dărîmături indică aceeași direcție spre sud, traseul cunoscut al acestui monument care, după ce a fost scos din funcțiune, materialul (piatra) a fost cărat încă din antichitate, probabil pentru re folosirea la alte construcții.

★

Rezultatele cercetărilor din acest an au scos la iveală unele situații care completează cunoștințele noastre de pînă acum.

S-a putut observa că locuirea din epoca arhaică se întindea în mod sporadic dincolo de limita actualului relief al platoului. Aproximativ la mijlocul secolului al

VI-lea î.e.n. a intervenit construirea zidului menționat, cu temelie din piatră și suprastructură din chirpici, gros de circa 2—2,20 m, al cărui traseu din porțiunea cercetată, pare a continua pe urmele reliefului actual al platoului. Din momentul construirii urmele de locuire se masează spre interiorul lui, cu depuneri bogate, terenul din exterior fiind abandonat. Tot din acest moment începe fenomenul creșterii platoului rezultat din depuneri antropogene, în partea exterioară formându-se actuala pantă, cu sol nisipos, acumulat treptat, fără urme de locuire încă din sec. V î.e.n. până la sfârșitul existenței orașului, zonă care a fost afectată necropolei.

În ceea ce privește apariția unor ziduri de apărare construite din chirpici, în epoca arhaică, există analogii în coloniile nord-pontice la Dia-Tiritaki, unde, în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. s-a construit o linie de apărare în aceeași tehnică, înlocuită apoi în sec. V printr-un zid de piatră¹. Aceeași situație apare și la Histria. Monumentul descoperit în această campanie ar reprezenta o primă fortificație, construită probabil la mijlocul sec. VI î.e.n. și dezafectată la sfârșitul aceluiași secol, sau începutul celui de-al V-lea. A urmat apoi construirea unui alt zid în sec. V, care pare a fi avut și suprastructura din piatră și care prin traseul său deosebit ne atestă reducerea suprafeței apărute a orașului.

Tehnica de construire a zidurilor de apărare cu fundament din piatră și suprastructură din chirpici era folosită nu numai în colonii ci chiar în Grecia propriu-zisă. Pentru a da numai câteva exemple, menționăm că la Atena se cunosc fortificații cu chirpici în sec. V, la Olynth în sec. IV î.e.n., la Corinth în același secol, iar mai departe la Gela în Sicilia exista un astfel de zid bine conservat de la sfârșitul sec. V—IV î.e.n.², ș.a.

MARIA COJA

SECTORUL «NECROPOLEI TUMULARE»

În acest sector s-au continuat lucrările în zona ocupată de marele tumul nr. XVI (Belvedere), a cărui excavare a fost începută în cursul campaniei din anul trecut. De asemenea s-au cercetat câteva movile noi, situate atît pe platoul înalt al necropolei cît și pe porțiunea inundabilă de pe malul lacului Sinoe.

I. *Zona movilei XVI*. La sfârșitul campaniei 1958 nu fuseseră încheiate o serie de operații legate de movila XVI; rămăseseră nesăpate unele porțiuni din această movilă și nu putuseră fi cercetate două din cele cinci movile grecești, care zăceau sub masa marelui kurgan³. Aceste operații au constituit primul obiectiv al campaniei 1959 din sectorul «Necropolei tumulare».

a) *Movila XVI* a fost săpată aproape în întregime în 1958. Acest imens tumul nu oferise însă cercetătorilor decît un grup de peste 30 amfore romane de ofrandă, situate în partea de sus a mantalei. Mormîntul nu fusese descoperit. În campania din 1959 am executat o serie de săpături în vederea găsirii mormîntului principal. Săpăturile au fost efectuate pe toată suprafața pe care o ocupase movila Belvedere și îndeosebi în partea centrală a acestei suprafețe. Deși excavația s-a adîncit sub nivelul antic, în solul viu, nu am reușit să aflăm mormîntul principal sau vreo indicație despre existența lui. Sintem siliți să considerăm movila XVI drept un mormînt simbolic, un cenotaf.

¹ V. D. Blavatski, *Despre situația proprietății bosporanilor în sec. VI—II, î.e.n.*, în *SCIV*, X, 1959, p. 296.

² P. Orlandini, *Tipologia e cronologia del materiale archeologica di Gela*, în *Archeologia classica*, IX, 1, 1957, p. 71,

pl. XXXIX—I.X.

³ Stadiul cercetărilor din zona movilei XVI, la sfârșitul campaniei 1958 este expus în *Materiale*, VII, 1960, p. 255 și urm.

b) În cursul săpăturilor din anul trecut din această movilă a fost descoperit un grup de zece morminte secundare din sec. VI e.n. În 1959 au fost scoase la lumină încă trei morminte de același tip (fig. 10). Iată descrierea lor sumară (cu numerotarea în continuare):

Mormîntul nr. 10 (în cursul anului 1958 fusese descoperit doar semnul de mormînt): scheletul orientat nord-vest—sud-est, decubit dorsal; fără inventar.

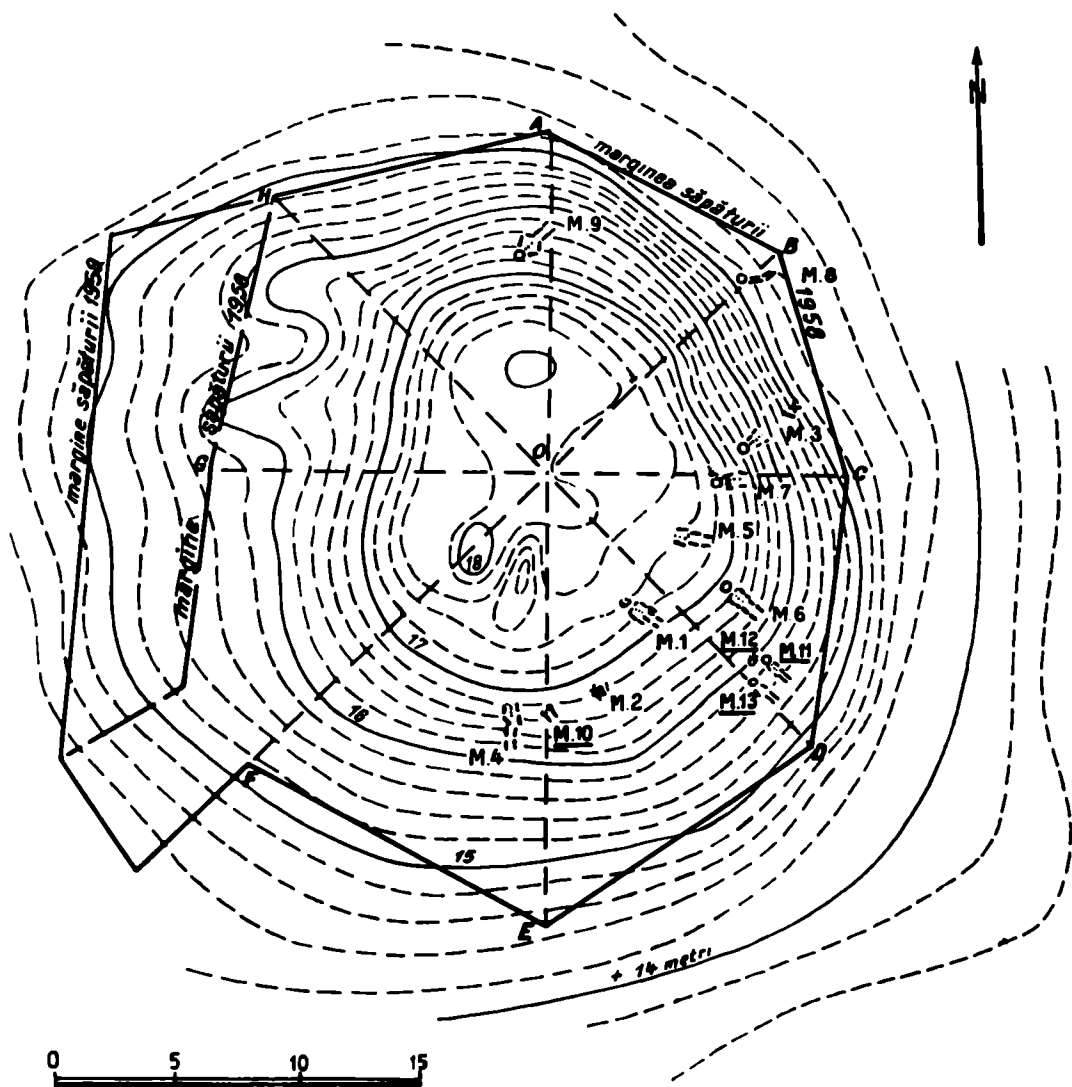

Fig. 10. — Sectorul «Necropola tumulară». Mormintele secundare din sec. VI e.n., descoperite în mantaua movilei XVI (cele descoperite în 1959 sint subliniate).

Mormîntul nr. 11: groapa neprecizată, adîncimea —4,10 m, scheletul orientat nord-vest—sud-est, decubit dorsal, mîna stîngă pe bazin; urme de sicriu de lemn; fără inventar; deasupra mormîntului două grupe de semne de mormînt; către picioare cîteva pietre mari plate așezate vertical, cu fața spre sud-est ușor înclinate spre mormînt, iar pe latura de sud-vest a mormîntului, țigle, olane și pietre plate mari, înălțîndu-se într-un fel de construcție.

Mormîntul nr. 12: lingă groapa mormîntului nr. 11, spre nord-vest, la 0,20 m, la aceeași adîncime, se găseau resturile unui schelet exhumat (craniu, fragment de bazin,

vertebre, coaste), adunate la un loc împreună cu resturi de lemn, un piron de fier și o mărgică; nu s-a putut preciza, poziția stratigrafică a acestui mormint; bănuim că el ținea de mormintul nr. 11, eventual de aceeași groapă ca și acesta.

Mormintul nr. 13: groapă tip catacombă (mormintul se găsea sub rugul movilei XX; adâncimea —4,20 m; scheletul orientat nord-vest—sud-est, decubit dorsal cu

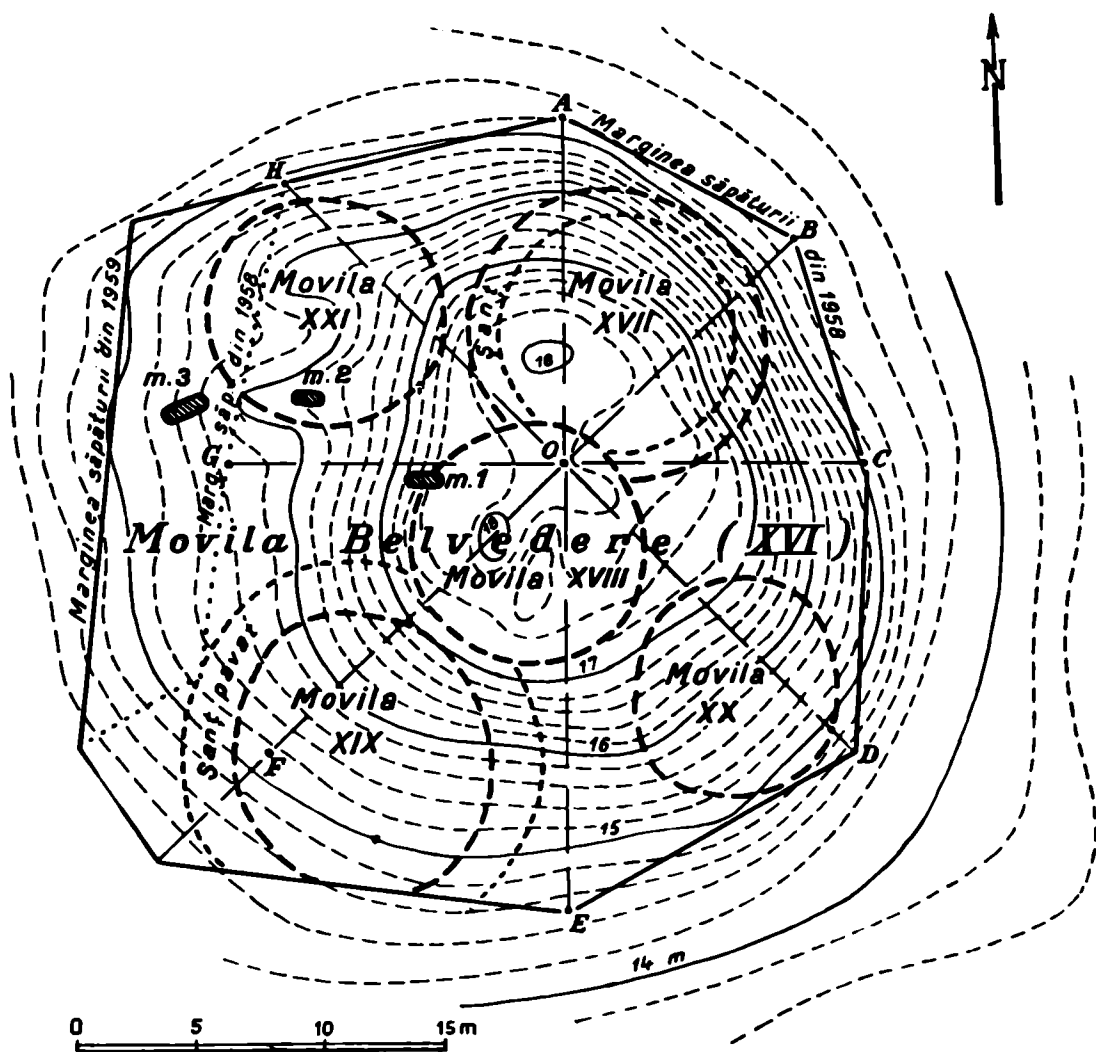

Fig. 11. — Sectorul «Necropola tumulară». Movilele și mormintele grecești aflate sub movila XVI.

ambele miini pe bazin; în dreapta craniului un pieptene bipen de os; urme de sicriu de lemn; fără semn de mormint.

c) *Movila XX* era a patra dintre cele cinci movile grecești aflate sub tumulul Belvedere (fig. 11). Ea se găsea în partea de sud-est a suprafeței ocupate de acest tumul, avînd înălțimea de aproximativ 1 m iar diametrul maxim de 9 m. Mica movilă data din epoca arhaică și prezenta multe puncte comune cu movilele arhaice XII (1957) și XVI și XIX (1958), care au prilejuit observații deosebit de interesante asupra ritului de înmormintare al geților din preajma Histriei în această vreme¹. Sistemul de

¹ Cf. Petre Alexandrescu et Victoria Eftimie, *Tombs thraces d'époque archaïque dans la nécropole tumulaire d'Histria*,

in *Dacia*, III, N.S., 1959, p. 143.

construcție al movilei era următorul: de jur împrejurul ei fusese săpat un șanț, întrerupt în câteva puncte. În centru, pe o suprafață de formă aproximativ rotundă, cu diametrul de peste 4 m, se aflau resturile rugului. Aceste resturi au fost acoperite cu un strat de lut galben, care, în unele porțiuni, aderă direct la pământul ars. Centrul suprafeței funerare era acoperit de prima manta, formată din pământ brun închis. A doua manta, din pământ brun deschis, o învelea pe prima, astupînd parțial și șanțul periferic. În zona rugului s-au descoperit bucăți de lemn carbonizat nederanjate, oase calcinate, cenușă, precum și fragmente ceramice rare; printre acestea din urmă amintim câteva cioburi dintr-o cupă attică a « micilor maeștri ». La periferia movilei, în dreptul șanțului circular, se aflau în trei puncte diferite oseminte necalcinate de cal; astfel, la sud-vest și nord-vest se găseau fragmente de picioare iar la sud-est părți din craniu. Poziția stratigrafică a celor trei grupe de oseminte a putut fi studiată pe verticală numai pentru grupul de la sud-est, surprins chiar pe profilul transversal al movilei. Deși mai puțin clar decît la movila XVII (1958), s-a constatat că osemintele erau situate în cuprinsul șanțului periferic, însă nu pe fundul lui, ci oarecum în dreptul nivelului de călcare antic. Aceeași observație a fost făcută prin urmărirea săpăturii în suprafață și la grupele de sud-vest și de nord-vest. În dreptul șanțului-periferic, mai ales către marginea lui exterioară, au apărut câteva zone de pietriș calcaros, depus în strat compact, conturînd limita movilei la nivelul de călcare antic. Surprindem aici o situație intermediară între șanțul periferic gol al movilei XVII și cel pietruit de la movila XIX. În interiorul acestui șanț se aflau unele fragmente ceramice disparate, printre care menționăm: o buză de farfurie rhodiană, o buză și o toartă dintr-o cupă ioniană tip « Kleinmeister », un fragment de crater attic cu figuri negre, un fragment de borcan din pastă poroasă, lucrat cu mina. Ca și cioburile apărute în rug, fragmentele din șanț aparțin mijlocului secolului VI î.e.n. O cronologie mai precisă nu este posibilă din lipsa unor elemente de datare suficiente. S-a putut observa că fragmentele ceramice apar la diverse adîncimi în interiorul șanțului, situîndu-se întotdeauna *sub* pietrișul care îl acoperea. Deci se poate presupune, cel puțin pe baza acestei constatări, că cioburile situate în șanț au fost aruncate aici pe măsură ce șanțul era umplut (probabil cu pământul mantalei a doua) și că în orice caz așezarea zonelor de pietriș a fost ultimul moment din construcția tumulului. Considerăm deci că movila XX, deși mai săracă decît cele descoperite în 1957 și 1958, ne-a dat posibilitatea de a verifica observațiile noastre mai vechi, oferindu-ne în același timp câteva date noi asupra stratificației și succesiunii în timp a resturilor funerare periferice.

d) *Movila XXI* era ultima din grupul celor cinci movile anterioare tumulului Belvedere, situîndu-se în partea de nord-vest (fig. 11). Înălțimea ei nu a putut fi precizată; ea nu depășește însă 1 m. Diametrul era aproximativ de 10 m. Movila adăpostea resturile unui rug de adîncime, care constituia în același timp și mormîntul ei. În zona rugului, așezată lateral față de centrul movilei, se găsea groapa de ardere de formă ovală, cu diametrul lung de 1,25 m, orientată nord-nord-vest cu pereții puternic arși. Atît în groapă cît și împrejurul ei se aflau bucăți de cărbune, cenușă abundentă, fragmente de oase calcinate. Pe suprafața pe care se ridica tumulul, dar mai ales deasupra rugului și în jurul lui, se găseau vase întregi sau fragmentare. Printre acestea menționăm: o oinochoe attică stil Ker-ci, reprezentînd o scenă de alcov (fig. 12), un kylix attic cu decor stampilat în interior, o amforă stampilată din Heracleea și numeroase vase de uz curent. De asemenea, a apărut o monedă de bronz de la Alexandru-cel-Mare. Întregul complex din movila XXI se datează, pe baza materialelor celor mai caracteristice, în al treilea sfert al sec. IV î.e.n.

e) Tot în zona ocupată de movila Belvedere, atît sub movila XXI cît și imediat la sudul ei, au apărut încă trei morminte plane de inhumație (fig. 11/M 1, 2, 3). În

inventarul acestor morminte s-au găsit vase ioniene arhaice tirzii precum și un kantharos fără picior, datînd din prima jumătate a sec. V î.e.n. (fig. 13)¹. Nu ne putem da seama pentru moment dacă aceste trei morminte, așezate atît de aproape unul de celălalt și oarecum contemporane, fac parte dintr-un cimitir plan sau dacă sînt izolate. Cercetările viitoare vor trebui să precizeze acest amănunt.

II. *Movile pe platoul înalt al necropolei.*

Movila XXII se găsea la circa 150 m nord de movila Belvedere. Ea aparținea unui grup tumular compus din cîteva movile, distanțate între ele, înalte aproximativ de 2-2,50m și lățite la bază. *Movila XXII* se situa la marginea de nord-vest a grupului, către malul lacului Istria. Ea avea înălțimea de 2 m și diametrul maxim de 17 m. Sistemul de construcție al acestui tumul era următorul (pl. IX): pe nivelul antic s-a așezat o primă manta, formată din pămînt brun, fără cioburi, brăzdat pe alocuri de lentile late de lut galben-brun, așezate orizontal; diferența de culoare între solul vegetal antic și pămîntul primei mantale este foarte mică. Nivelul de călcare, de la care s-a pornit înălțarea tumulului, este marcat totuși destul de clar de o dungă de pămînt bătătorit, groasă de 2-3 cm, care apare pe toate profilurile. Deasupra primului strat al movilei este așezat al doilea, format din pămînt brun, amestecat cu pietriș rar și cu lentile

Fig. 13. — Sectorul « Necropola tumulară ». Kantharos descoperit în mormîntul secundar 3 (M 3) din movila XVI.

Fig. 12. Sectorul « Necropola tumulară ». Oinochoe stil Kerči, descoperite în movila XXI.

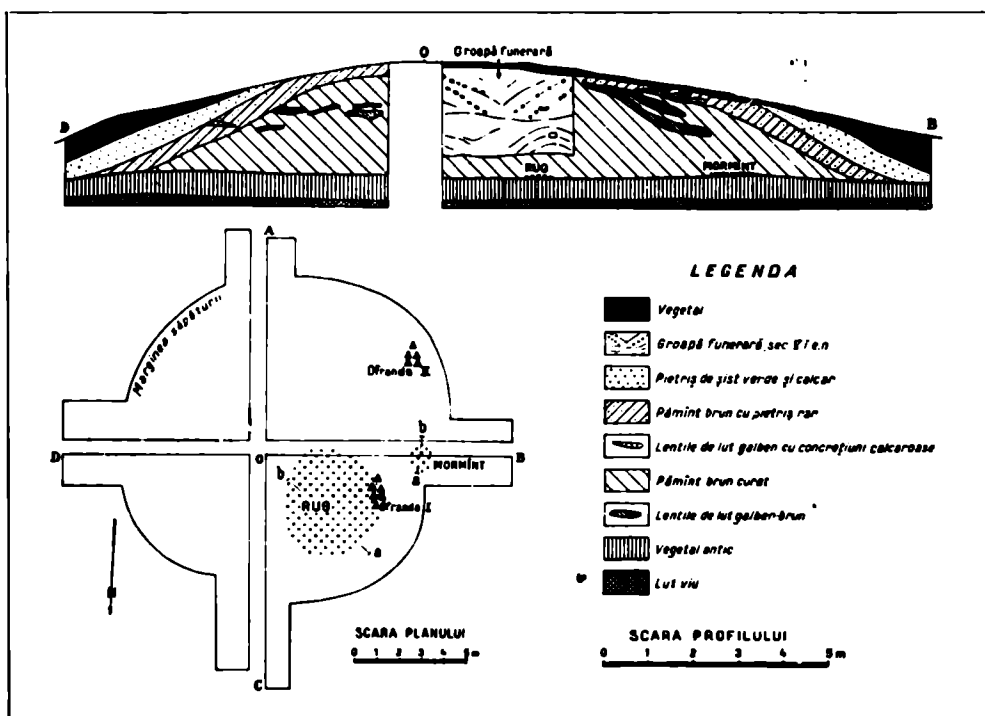
subțiri, dispuse în scări de lut galben deschis (cu aspect de sol viu). A treia manta este compusă din pietriș de șist verde, amestecat în proporție mică cu pietriș calcaros, alcătuiind un înveliș protector care acoperea pantele movilei, lăsînd descoperit virful. Versanții tumulului sînt acoperiți de un strat gros de sol vegetal modern.

Pe nivelul de călcare antic, lateral în raport cu centrul movilei, s-au descoperit resturile unui rug de suprafață (pl. X). Zona de pămînt ars pe care era așezat acest rug avea o formă aproximativ rotundă, diametrul ei maxim atîngînd 3 m. Pe suprafața arsă s-au descoperit bucăți de cărbune, cenușă, oase calcinate fin, fragmente ceramice numeroase

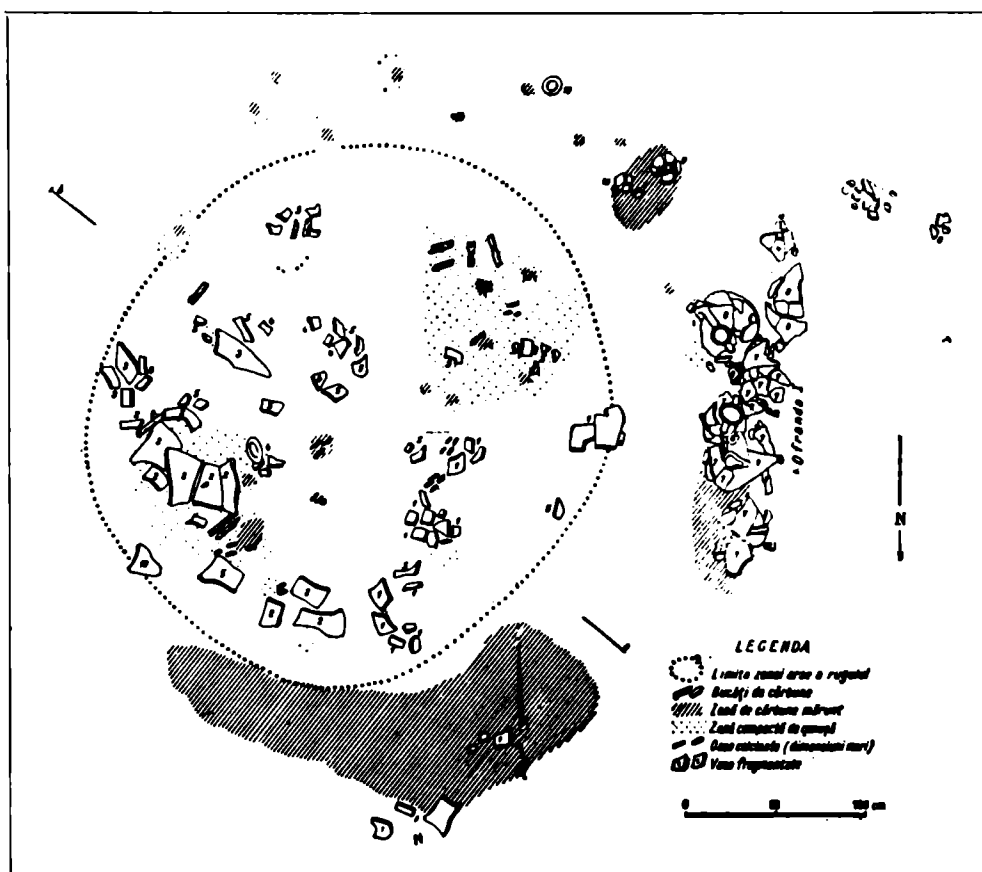
etc. Se remarcă faptul că resturile funerare aflate pe suprafața arsă erau răvășite, pe unele porțiuni ele lipseau fiind îngrămădite pe altele. Bucățile de cărbune erau

¹ Cf. *Clara Rhodos*, III, p. 207, mormîntul 195 (Ialissos); *S.A.*, XIII, p. 280-281, fig. 5/1 — *MI.A.*, 34, p. 35, fig. 2/a

(Chersones); *MI.A.*, 25, p. 91, fig. 109 (Tirintake).

Pl. IX. — Sectorul «Necropola tumulară». Planul și profilul DS al movilei XXII.

Pl. X. — Sectorul «Necropola tumulară». Rugul movilei XXII.

mici și destul de puțin numeroase. Cărbune și pete izolate de cenușă se găseau și în afara rugului, în imediata apropiere a limitei sale vestice. La vest-sud-vest de rug, pe nivelul antic, a fost descoperit un alt grup de resturi funerare. Aici se aflau bucăți întregi de lemn carbonizat, așezate împreună cu cenușă și cu numeroase fragmente de oase calcinate pe o suprafață oarecum circulară, care nu atingea 1 m², purtând urme slabe și superficiale de ardere. Peste resturile funerare erau câteva vase în stare fragmentară:

un kylix attic cu decor stampilat în interior, un kantharos attic decorat cu culoare albă aparținând clasei Saint Valentin (fig. 14) din al treilea sfert al sec. V î.e.n.¹, care datează întreaga movilă în această vreme și ceramică de uz curent; aceste vase nu purtau urmele unei arderi secundare. Raportul stratigrafic dintre zona rugului și cel de-al doilea grup funerar este clar: cele două complexe erau acoperite de prima manta a movilei, legătura dintre ele fiind directă. Noi interpretăm al doilea grup funerar drept mormintul movilei, în care au fost depuse, la nivelul solului, o parte din oasele calcinate și din cenușă, precum și părți din rugul pe care fusese ars cadavrul (aduse înainte de a se stinge complet, ceea ce a produs pîrjolirea superficială a pămîntului de dedesubt); peste ele au fost aruncate vase de ofrandă. Credem deci că, în cazul acestei movile, avem documentat sub aceeași movilă, rugul funerar și mormintul, care cuprinde o parte din resturile rămase după incinerare.

Fig. 14. Sectorul «Necropola tumulară». Kantharos attic, grupa Saint-Valentin, descoperit în mormintul movilei XXII.

Ca și în alte movile din necropola de la Histria, am putut constata și aici două grupe distincte de ofrande. Primul grup se găsea imediat la vest de suprafața rugului; aici au fost descoperite, în șir unele lângă altele, o serie de vase de ofrandă, sparte pe loc; printre ele se găseau: o amforă thasiană fără stampilă, amfore ioniene cu pictură roșie crudă în benzi, ceramică curentă. Ofranda a doua a apărut la marginea de sud-vest a movilei, între mantaua a doua și a treia; ea consta dintr-o amforă spartă pe loc.

În cursul săpăturilor s-a constatat existența unei mari gropi, care a perforat corpul movilei în sectorul BOC. Groapa avea în plan forma oarecum regulată a unui pătrat, cu latura de aproximativ 4 m. Trebuie atrasă atenția asupra a patru caracteristici ale stratigrafiei și materialului din această groapă: 1, ea fusese practică deasupra locului pe care se găseau resturile rugului movilei; 2, pe profil a putut fi stabilit cu exactitate că groapa se oprește deasupra rugului, fără a-l deranja; 3, groapa a fost umplută cu pământ și cu pietriș, în straturi alternate; operația s-a făcut însă cu multă grijă, deoarece relieful movilei a fost complet refăcut, în așa fel încît urma gropii nu era vizibilă la suprafața movilei actuale; 4, în interiorul gropii, mai ales pe fundul ei,

¹ Cf. Seymour Howard and Franklin P. Johnson, *The Saint-Valentin Vases*, in *AJ.A.*, 58, 1954, p. 193 (grupa IV).

se găseau resturi funerare arse (cărbone, cenușă, oase calcinate), amestecate cu bulgări de pământ înroșit de foc; de asemenea se aflau și numeroase fragmente ceramice (amfore, ceramică curentă); interesant este faptul că ceramica din groapă este strict contemporană cu aceea din rugul movilei (unele piese sînt chiar identice tipologic). Considerăm această groapă ca aparținînd unei a doua înmormîntări practicate în corpul acestei movile, imediat după construirea ei, poate chiar de membrii aceleiași familii.

Movila XXII este situată la aproximativ 500 m nord-est de movila XVI, făcînd parte dintr-un grup tumular destul de numeros care domină partea de est-nord-est a platoului necropolei. Movilele acestui grup, înalte — uneori chiar de 6 m — și țuguiate, sînt îngrămădite unele în altele; cîteva dintre ele însă se desprind din grup și se înșiră, ca un aliniament, către nord-vest, pe direcția satului actual Istria. *Movila XXIV* face parte din acest aliniament. Ea are înălțimea de 4 m și diametrul maxim de 20 m. Săpătura a fost executată după metoda general adoptată în cercetările din necropola tumulară a Histriei, împărțindu-se movila în patru sectoare de cerc. În cursul acestei campanii nu au fost excavate decît trei sectoare, urmînd ca al patrulea să fie săpat în anul viitor. De aceea nu vom da aici o dare de seamă a sistemului de construcție folosit la ridicarea movilei și nici alte amănunte. Ne-mulțumim să menționăm că sistemul de construcție este asemănător cu cel constatat la movila XVI și că, judecînd după fragmentele ceramice aflate în manta, acest tumul datează din epoca romană.

III. *Movile pe malul lacului Sinoe.*

Movila XXIII era situată în imediata apropiere a movilei XII, săpată în 1957; ea făcea parte din categoria movilelor scunde și late, avînd 1,50 m înălțime și un diametru maxim de 20 m. Sistemul de construcție era următorul: pe nisipul plajei antice a fost așezată o manta alcătuită din nisip pur (ca și la movila XII—1957, pe profilurile movilei care ne reține atenția aici nu s-a putut deosebi limita inferioară a acestei mantale în raport cu nisipul plajei antice). Peste această manta a fost așternută a doua, constînd din nisip amestecat cu lut și pietriș rar, care se îngroșă de la vîrf către poalele movilei. Către baza movilei s-a putut recunoaște stratul vegetal modern. În centrul suprafeței ocupate de micul tumul, se găsea o zonă acoperită de arsură neagră, cu rare bucăți de cărbune; lipseau cu desăvîrșire urme de nisip ars, *in situ* sau răscolit, și cenușă (s-au descoperit totuși unele aglomerări de materie roz-alburie-murdară, care, în starea umedă în care se afla nisipul, puteau fi bulgări de cenușă). În această suprafață au apărut cîteva fragmente mai mari de oase calcinate, precum și cioburi. Credem că acest complex de resturi funerare reprezintă mormîntul movilei. Caracterul mormîntului nu este însă suficient de clar. În orice caz trebuie exclusă posibilitatea înmormîntării pe locul arderii, de vreme ce lipsesc indiciile necesare.

În sectorul de SE al movilei, sub a doua manta, s-au descoperit fragmente ceramice de ofrandă, risipite și neîntregibile, precum și părți dintr-un kylix attic, acoperit cu firnis negru, datînd din sec. V î.e.n.; aceste fragmente împreună cu cîteva pietre mari, plate, așezate culcat, erau distribuite oarecum în forma unui arc de cerc cu centrul în mijlocul movilei.

În marginea de est-nord-est a movilei, am constatat existența unei gropi, care — așa cum s-a putut urmări pe profil — perfora a doua manta a movilei. Groapa era umplută cu arsură neagră compactă, conținînd bucăți rare și mărunte de cărbune (umplutura gropii nu conținea fragmente de oase calcinate), vase întregi sau fragmentare, printre care amintim o amforă spartă pe loc, o lekythos din pastă cenușie, precum și o statueta rudimentară de teracotă reprezentînd o barcă, probabil de caracter funerar. Rostul acestei gropi este greu de precizat din lipsa unor analogii explicite fie în necropola histriană fie în altă parte. Ținînd seama însă de poziția ei stratigrafică (groapa perforază

mantaua exterioară a movilei), de conținutul ei, cit și de faptul că ceramica este contemporană cu aceea din interiorul tumulului, presupunem că avem de-a face cu mărturia unei a doua ofrande, depuse în marginea movilei după construirea ei, eventual în legătură cu cultul mormintului.

Movila XXI se află la aproximativ 100 m nord-est de movila XIV (1957), fiind cel mai nordic tumul de pe plaja inundabilă a lacului Sinoe. El se deosebește net, atît prin poziția sa dominantă și izolată, cit și prin înălțime și aspect de movilele de la sud și vest. Acest tumul face parte din categoria movilelor aplatizate de înălțime mijlocie, avînd aproape 3 m înălțime și un diametru de 25 m.

Movila este alcătuită dintr-un singur strat de nisip, brăzdat pe alocuri cu pături subțiri de humă lutoasă. După poziția și înclinația straturilor de humă ne-am putut da seama (e drept cu mai puțină siguranță, deoarece nisipul nu se pretează la observații stratigrafice) că sistemul de construcție al acestei movile este asemănător cu cel al movilelor XVI (1958) și XXIV (1959).

El constă din înălțarea în prealabil a unor grămezi-movile cu rol de susținere, dispuse către periferia suprafeței tumulului, avînd în structură nisip alternat cu straturi de humă; grămezile movile au fost apoi unite între ele, prin umplerea craterului central, realizîndu-se astfel corpul movilei.

Cercetarea acestui tumul nu a fost încheiată; unul dintre cele patru sectoare ale săpăturii urmează să fie excavat în cursul campaniei viitoare, la capătul căreia vom expune cu mai multe amănunte situațiile întîlnite în cursul lucrului.

Pentru moment semnalăm doar un mormînt de incinerare, descoperit în sectorul de est al tumulului, care se remarcă printr-un inventar deosebit de bogat; printre obiectele care se aflau în mormînt amintim: o cană de sticlă (fig. 15), un pahar de sticlă decorat cu caneluri verticale subțiri, un lacrimar în formă de pește, alte lacrimare de sticlă (unele întregi, altele trecute prin foc), ceramică romană din sec. I e. n., o fibulă de bronz etc.

Deși a fost greu de stabilit poziția stratigrafică a acestui mormînt în cadrul tumulului, deoarece mantaua de nisip îngreuiază foarte mult observațiile de acest gen, sîntem totuși înclinați să socotim, pe baza diverselor indicații obținute în timpul săpăturii, că mormîntul nu aparținea movilei.

Terminarea cercetărilor la această movilă în cursul anului viitor ne va da posibilitatea să verificăm ipoteza noastră.

Fig. 15. Sectorul «Necropola tumulară». Cană romană de sticlă, descoperită în movila XXV.

A N E X Ă

CÎTEVA DATE ASUPRA EVOLUȚIEI PALEOGEOGRAFICE CUATERNARE
A REGIUNII LITORALE ISTRIA

(OBSERVAȚII PRELIMINARE)

Cercetările pe care le-am făcut în luna august 1959 la cetatea Histria și împrejurimi ne-au permis să schițăm liniile generale de evoluție ale acestei interesante regiuni, privite prin prisma datelor geologo-geomorfologice.

Observațiile noastre de teren au fost completate cu unele date faptice rezultate din cercetările făcute anterior de V. Canarache¹ M. Bleahu² și B. Teodorescu (cu colectivul)³ și cu rezultatele generale ale lui M. Pfannenstiel⁴.

Problemele expuse pe scurt în această lucrare preliminară necesită încă o serie de observații mai amănunțite de teren, de aceea le considerăm numai ca o introducere la un studiu mai mare.

Datorită poziției geografice pe care o are la contactul dintre mediul continental și marin în zona de interferență a mișcărilor verticale (eustatice și epirogenice), *regiunea Istria este foarte complexă ca evoluție geologo-geomorfologică*.

O altă greutate constă în faptul că timpul, în care au avut loc numeroase schimbări dintre uscat și apă, a fost destul de scurt, în raport cu restul vremurilor geologice, iar, ca urmare, elementele paleontologice nu prezintă diferențieri clare.

În lipsa acestora facem apel la datele litologice, morfologice și arheologice pentru documentarea rezultatelor noastre.

Cercetătorii anteriori au formulat diferite ipoteze de lucru cu privire la poziția și evoluția regiunii Istria (dacă aci a fost o insulă, o peninsulă sau chiar o porțiune de continent) dar fără să facă o sincronizare precisă a acestor faze de evoluție. V. Canarache privește problema aceasta prin prisma datelor topografo-arheologice și pe un spațiu mai restrâns, iar M. Bleahu, prin prisma datelor geologico-arheologice și într-un cadru de interpretare științifică mult mai largă.

Față de rezultatele cercetărilor amintiți, socotim că rezolvarea problemelor de evoluție paleogeografică a regiunii Istria trebuie făcută *pe baza unei corelații strânse ce rezultă din analiza amănunțită a datelor geomorfologice, geologice și arheologice* din imediata apropiere a regiunii din jurul cetății.

Numai pe baza acestora se poate ajunge la stabilirea fazelor de evoluție, fără de care nu este posibilă înțelegerea situației paleogeografice și a dezvoltării Histriei sub raport istoric.

1. Poziția cetății și unitățile geomorfologice ale regiunii Istria.

Prin regiunea Istria înțelegem toată porțiunea de teren dobrogeană, care se întinde începând de la vest de satul Istria și pînă în țărmul mării.

Cetatea Histria este așezată în cuprinsul *cîmpiei litorale*, constituită din depozite recente, grinduri, mlaștini și lacuri, din cuprinsul căreia se ridică *doi martori de eroziune* (Histria și cele 7 movile) formați din fundament de șisturi verzi și care domină cu cîțiva metri (3—10 m) linia întinsă a acestei cîmpii joase. Contrastul morfologic dintre acești martori (resturi ale podișului înalt al Casimcei) și cîmpia joasă litorală este destul de izbitor chiar la prima privire.

Cîmpia litorală a Istriei se întinde astăzi pînă la țărmul mării și este mărginită spre est de marele grind al Chitucului. Spre nord, vest și sud, această cîmpie are forma

¹ V. Canarache, *Observații cu privire la topografia Istriei*, în SCIV, VII, 1956, p. 289 și urm.

² M. Bleahu, *Observații asupra evoluției regiunii lacului Sinoe în ultimele trei milenii* (în curs de publicare).

³ R. Teodorescu, Leonte și colaboratori, *Observații*

asupra complexului Razelm-Sinoe, în perioada 1950—1952, în Analele Inst. de cercetări piscicole, 1, seria nouă, 1956, București.

⁴ M. Pfannenstiel, *Die Quartärgeschichte des Donaudeeltas*, Bonn, 1950.

unui culoar depresionar, situat în lungul fostului golf marin. Numim această porțiune — *depresiunea lacustră Duingi-Istria-Sinoe* (capul vestic) (fig. 16).

Cîmpia litorală a Istriei contrastează de asemenea cu *podîșul înalt al Casimcei* care o domină la vest și nord, constituit din șisturi verzi acoperite cu o manta groasă de loess.

În timpuri mai vechi — pleistocene, pe locul actual al cîmpiei joase se întindea podîșul de șisturi verzi, dar care a fost erodat de apele mării și fragmentat sub formă de golfuri și insule, dintre care au mai rămas numai două: *Histria și cele 7 movile*.

II. *Formarea depresiunii lacustre Duingi-Istria și a martorilor de eroziune din cuprinsul cîmpiei lacustre și evoluția lor.*

Prezența petecului de șisturi verzi în mijlocul unei întinse zone acumulative, recente, este un fapt de necontestat și care impune căutarea unei explicații științifice.

Problema care se pune este următoarea: *A făcut parte acest petec din cuprinsul podîșului Casimcei și cum?*

Judecînd lucrurile după distanța la care se găsește petecul de șisturi verzi pe care stă cetatea (față de cele mai apropiate laturi ale podîșului), se poate spune că el a fost altădată legat de partea nordică, aceasta fiind cea mai apropiată astăzi de martor. Podîșul Casimcei avea aici aspectul unei peninsule prelungi ce s-a format în urma acțiunii valurilor mării (fig. 17). Timpul de formare a acestei peninsule este — probabil — *sfîrșitul pleistocenului și începutul holocenului* (circa 10 000—15 000 de ani). Tot cam în același timp sau puțin mai târziu, din cuprinsul peninsulei amintite, a fost separată insula Histriei, care constituie problema centrală a cercetărilor arheologice. *Sigur este însă faptul că în timpul optimului climatic postglaciar (holocen) această porțiune de teren apare ca insulă în mijlocul apelor marine, care își ridicaseră nivelul cu cîțiva metri peste cel actual.*

Iată deci primele faze de evoluție paleogeografică a regiunii Istria:

a) *Faza de peninsulă* — de la sfîrșitul pleistocenului și începutul holocenului (fig. 17).

b) *Faza de insulă* — în adevăratul sens (în holocen), în timpul optimului climatic, așa cum rezultă din lucrarea lui M. Pfannenstiel (fig. 17).

Tot în această fază s-a format și martorul 7 movile, situat în nordul cetății, mai coborît ca altitudine și care are chiar aspectul unui rest de terase (3—5 m). Abraziunea de la sfîrșitul pleistocenului și începutul holocenului a imprimat *tiparul morfologic* în care s-a dezvoltat în timpul transgresiunii flandriene *golful Histriei*, din care răsărea *insula* cu același nume.

Prezența golfului marin în regiunea Istriei este confirmată de nisipurile cu *Mytilus galloprovincialis* și *Aloides meotica* amintite de M. Bleahu¹ ce apar sub tumulii din zona de legătură dintre lacul Sinoe și lacul Istria. Sub lacul Sinoe, aceste nisipuri ating grosimi de circa 5—10 m așa cum rezultă din forajele citate de R. Teodorescu.

Durata fazei de golf cu insule nu se poate aprecia decît în sensul că a fost destul de lungă, avînd în vedere faptul că nisipurile au grosimi mari.

Începînd de la această fază spre timpurile noastre, evoluția acestei regiuni devine mai complicată și fazele mai numeroase.

Retragerea apelor marine s-a făcut destul de încet, fără schimbări însemnate care să fi dus la secarea completă a apelor din zona de la est de cetate. Culoarul depresionar Duingi-Istria a avut o *evoluție amfibiă îndelungată*. Acesta este caracterul dominant sub raport morfo-hidrografic al întregii cîmpii joase a Istriei.

Faza marino-insulară cu aspect de golf este cea care a imprimat trăsăturile morfologice de bază pe care se grefează ansamblul dezvoltării ulterioare a întregii cîmpii joase, cu numeroase retrageri și înaintări ale apelor marine și lacustre.

¹ Acesta este primul orizont reper, bine precizat pînă acum.

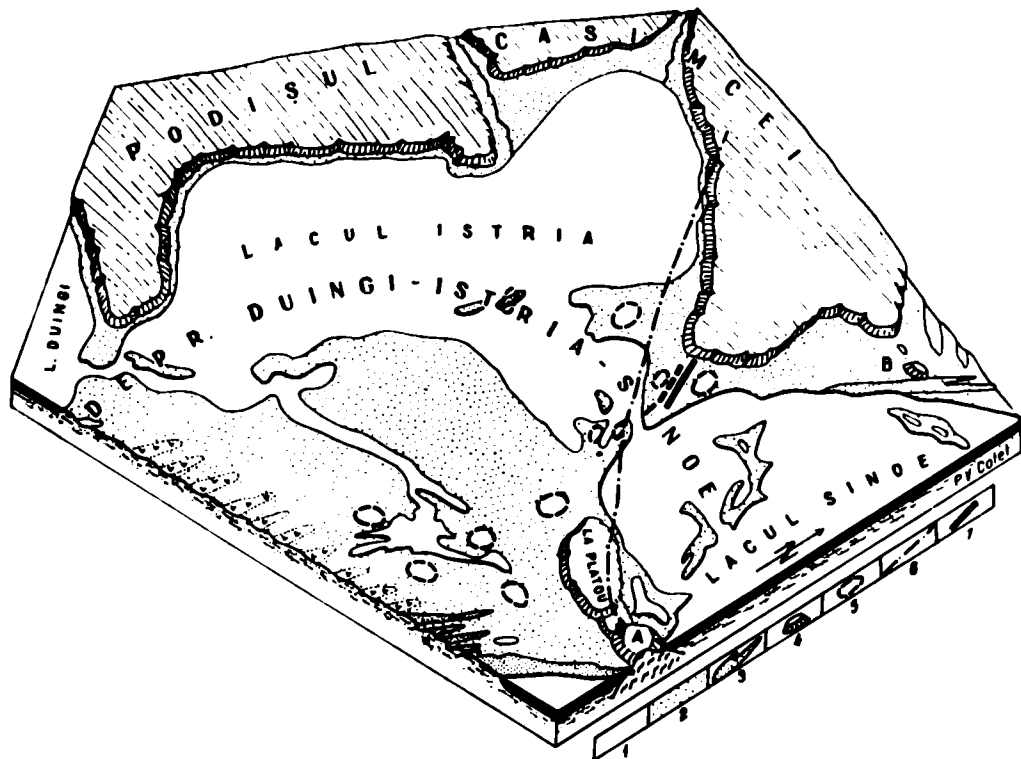

Fig. 16. - Situația morfohidrografică actuală în regiunea Histria. 1. apa lacurilor; 2, uscatul jos, aluvionar cu aspect de insule și peninsule; 3, cordonane litorale marine - vechi urme ale apelor marine; 4, martori de eroziune formați din șisturi verzi: A - Histria; B - cele 7 mobile; 5, citeva zone principale de tumuli în cuprinsul cimpiei litorale; 6, apeductul roman; 7, cele două diguri antropogene.

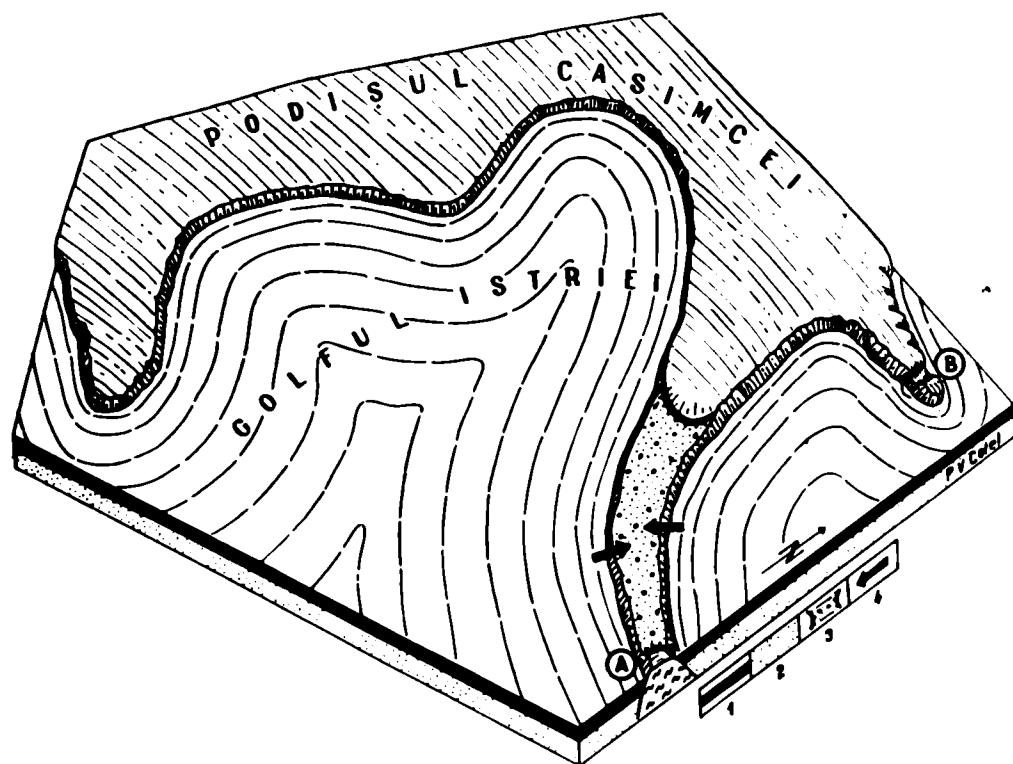

Fig. 17. - Situația paleogeografică la începutul Holocenului în timpul optimului climatic, cind nivelul marin era mai ridicat decât astăzi. 1, apele mării; 2, depozite marine; 3, porțiunile peninsulelor erodate de apele marine prin care s-au format martorul de la Histria (A) și cel de la 7 mobile (B); 4, porțiunea de peninsulă distrusă de valuri în zona martorului cetății Histria.

c) *Faza de cîmpie litorală mlăștinoasă* a porțiunii vestice rezultată din bararea golfului Duingi-Istria și faza de litoral marin a porțiunii din estul cetății.

O dată cu venirea grecilor în această regiune, socotim că situația paleogeografică era următoarea:

Fostul golf Duingi-Istria prin barajul de nisipuri dintre insula cetății și capul podișului de la cele 7 movile, precum și la sud de cetate, a fost transformat într-o *cîmpie formată din nisipuri, cu aspect de grinduri mai ridicate, cu mici porțiuni lacstro-mlăștinoase* care au permis extinderea locuințelor la vest de insulă, predominant fiind uscatul. Dacă între cetate și platou era o legătură strinsă nu se poate preciza. Sigur este faptul că circulația era posibilă în toată zona joasă de la vestul cetății — lucru confirmat de prezența așezărilor și a tumulilor. Golful marin dispăruse, dar nu datorită retragerii apelor marine, ci barajului format de cordonul litoral (astăzi erodat), precum și colmatării naturale, care s-a efectuat pînă la venirea grecilor aici sau chiar mai înainte. Apele mării scăldau însă partea de nord-est a fostei insule de care o separa o plajă nu prea întinsă. Nu se poate admite o retragere completă a apelor mării de aici, căci altfel circulația corăbiilor spre cetate n-ar fi fost posibilă.

Admiterea unor cordoane (grinduri) litorale, azi dispărute, este posibilă și după noi constituie singura soluție de a explica atât prezența mării, cît și a zonei joase de uscat din vestul insulei (fig. 18). Nisipurile cu midii folosite în construcțiile cetății aparțin acestor cordoane, care azi nu mai există dar asupra cărora sînt unele dovezi. Cordonul litoral format în sec. VIII—VII î. e. n., începînd de la cele 7 movile ajungea pînă în nord-estul stîncii de șisturi verzi, constituind aici o mică plajă, pe care este posibil ca grecii să fi construit portul lor¹.

Cît a durat această fază numai cercetările arheologice pot să precizeze. Sigur este faptul că acum a avut loc efectuarea masivă a construcțiilor pe petecul « insular » și pe platou. Acesta din urmă a devenit singurul martor important de natură *antropogenă*.

d) *Faza a doua insulară*

Din punct de vedere paleogeografic este de semnalat o nouă schimbare, dar nu de amploarea celei precedente, care a survenit în sec. V—IV î. e. n., cînd marea din nou a invadat cîmpia joasă, acoperind-o în bună parte și distrugînd cea mai mare parte a cordonului care forma barajul natural.

În timpul acestei faze au fost distruse și erodate o serie de așezări omenești. *Schimbarea cea mai importantă din această fază a fost separarea cetății propriu-zise de platou* (platoul arheologilor) printr-o gîtuire prin dreptul valurilor de la zidul elenistic, unde se află astăzi porțiunea cea mai îngustă și cea mai joasă. Dovezile geologo-geomorfologice și arheologice sînt destul de evidente în acest sens. Între cele mai importante semnalăm următoarele:

Săpăturile făcute în cetatea propriu-zisă arată la baza zidului elenistic prezența nisipurilor în care apar țigle de acoperiș, precum și a numeroase fragmente rotunjite de mișcarea valurilor.

Canarache observă la baza acestui zid un strat gros de nisip purtător al urmelor de cultură materială de vîrsta sec. V—IV î. e. n., fără vreun material mai nou.

Acesta este un argument foarte important pe care îl corelăm cu cele găsite de noi în jurul martorului 7 movile, din partea de nord a cetății Histria, unde apare un cordon litoral, destul de lung și clar retezat de apele actuale ale lacului Sinoe. Nisipurile acestui grind cuprind aceleași urme de cultură materială destul de bine rulate². Acest cordon,

¹ Prezența acestei plăji din partea de nord-est a martorului de șisturi verzi întărită de mici construcții făcute de localnici explică între altele și prezența fintinilor cu apă

potabilă din cuprinsul cetății.

² Determinare făcută de cercetătorul Emilian Popescu.

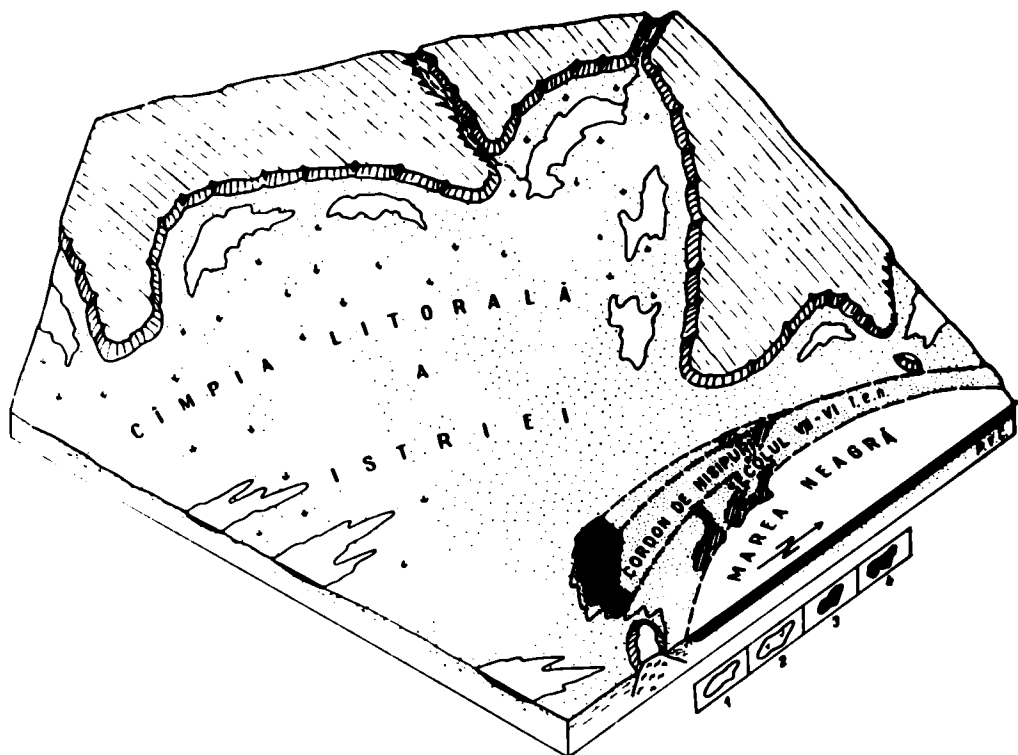

Fig. 18. — Situația paleogeografică în sec. VII—VI î.e.n. în care se vede întinderea cimpiei litorale a Histriei. 1, lacuri; 2, zone mlăștinoase; 3, nisipurile din zona platoului pe baza cărora s-a făcut reconstituirea cordonului litoral; 4, insulele din lacul Sinoe numite Grindul Mare — resturi din cordonul erodat, în care au fost semnați tumuli și loess (după V. Canarache).

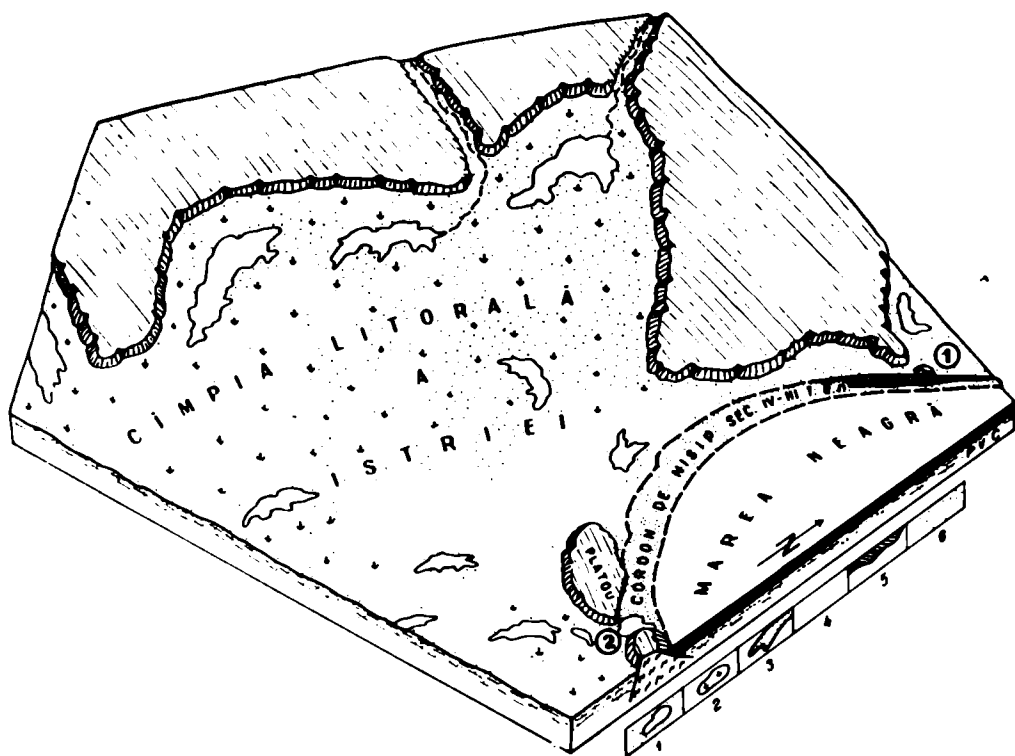

Fig. 19. — Situația paleogeografică în sec. IV—III î.e.n. în care se vede aspectul cimpiei litorale a Histriei. 1, lacuri; 2, zone mlăștinoase; 3, cordonul litoral reconstituit după restul existent la cele 7 movile (1) și după nisipurile din baza zidului elenistic (2); 4, apele mării; 5, porțiuni din vechiul cordon litoral, la cele 7 movile; 6, cimpia litorală. În acest timp «Platoul» era deja înălțat.

altădată mai extins, constituie dovada cea mai elocventă a revenirii apelor mării în sec. V și IV î.e.n. — ape care înconjurau din nou cetatea, dar cu adincimi mai mici. Cordonul acesta, care se prelungea spre sud pe la vest de cetatea propriu-zisă, nu s-a putut forma pe uscat. Timpul de formare a acestui cordon aparține sec. V—IV î.e.n. Această fază a dus la înecarea celei mai mari părți din tumulii așezați în lungul culoarului depresionar Istria-Duingi. În figura 19 este redată situația după retragerea mării din vestul cordonului amintit.

Durata acestei faze se pare că a fost destul de mică în comparație cu cele precedente, după care s-a trecut din nou la alte faze amfibii (continentalo-lacustro-măștiinoase) a căror precizare de amănunt de aici înainte este și mai greu de stabilit.

Una singură se conturează mai bine și anume:

e) *Faza de cîmpie litorală măștiinoasă din sec. II—I î.e.n. și pînă în sec. I—II e.n.*

Această fază poate fi stabilită pe baza constatărilor făcute de V. Canarache, care arată că în săpăturile din valul III nivelul din sec. I î.e.n. și sec. I e.n., din imediata vecinătate a zidului elenistic era mocirlos. Se vede deci că apele mării se retrăseseră din nou puțin.

Rețeaua stilpilor de lemn, necesară susținerii apeductelor din sec. I, II e.n. și fundația de blocuri indică de asemenea caracterele zonei joase și măștiinoase din apropiere.

Tot în această fază au fost construite *cele două diguri paralele* (dintre care cel vestic este în mare parte distrus) pentru apărarea porțiunii din vest împotriva inundațiilor, ca și pentru ușurarea trecerii peste culoarul depresionar Istria-Sinoe.

În legătură cu acest culoar depresionar trebuie să precizăm că apeductul de olane, descoperit pe direcția indicată de V. Canarache, n-a trecut niciodată peste ape marine, ci pe relieful coborât al acestuia — relief care reflectă condițiile locale ale mediului continental măștiinos, la data construirii lui. Aceasta, bineînțeles, mai târziu.

III. *O altă problemă pe care o expunem aici este în legătură cu formarea lacului Sinoe și a grindului Chituc.*

De rezolvarea acestei probleme este legată înțelegerea mai clară a evoluției premergătoare formării lacului Sinoe și a grindului Chituc.

Un lucru este astăzi binecunoscut și anume că lacul Sinoe are cele mai mari adincimi în partea de nord-est, iar spre cetatea Histria (spre sud-vest) adincimile scad sub 1 m, iar cele mai mari lățimi le atinge grindul Chituc în partea de sud (fig. 20).

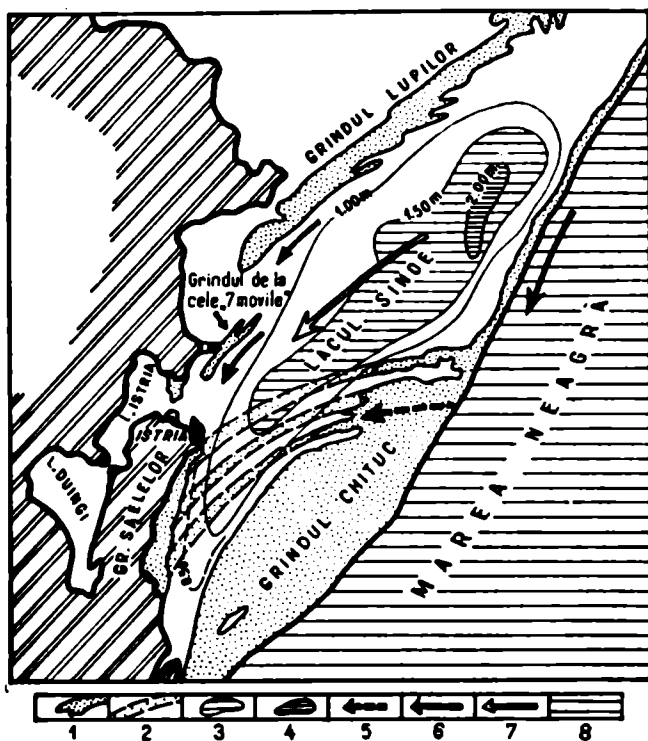

Fig. 20. — Situația morfohidrografică a litoralului din regiunea Histria - Chituc - Grindul Lupilor. 1, grinduri- cordoane existente; 2, grinduri reconstituite; 3, adincimi de 1,50—2 m ale lacului Sinoe; 4, adincimi mai mari de 2 m; 5, orientarea cordoanelor de nisip în partea de NV a Chitucului; 6, orientarea cordoanelor în nordul Chitucului; 7, direcția de circulație a corăbiilor în antichitate spre cetatea Histria; 8, apele mării.

Cheia rezolvării acestei probleme o constituie *grindul Saelelor*, situat în sudul cetății Histria și alipit cu capătul nordic de aceasta. Acesta este tot de natură marină deoarece nisipurile ce-l formează cuprind numai faună marină, inclusiv resturi de midii și cardiacee.

După resturile arheologice ce apar destul de des în cuprinsul nisipurilor și datate de Suzana Dimitriu — grindul Saelelor s-a format aproximativ în sec. V—VI e.n.¹.

Acest lucru ne arată o nouă revenire a apelor marine în această regiune joasă.

Un alt fapt demn de relevat aici este că acest grind a fost retezat în capătul lui nordic de apele lacului Sinoe, care au înaintat dinspre NE spre SV.

Punctul de sprijin al acestui grind de forma unei coarde de cerc și retezat azi, a fost stînca de șisturi verzi din colțul de SE al cetății Histria.

Formarea grindului Saele s-a făcut de către un curent cu direcție ENE—VSV ale cărui ape au spălat și resturile arheologice din marginea cetății și le-au depus mai la sud o dată cu nisipurile cochilifere.

Prezența apelor marine care au format grindul Saele este confirmată de forajele făcute pe Chituc și descrise de R. Teodorescu și colaboratori. Acestea au scos în evidență sub un strat de nămol (de natură lacustră) nisipuri marine mai vechi, iar deasupra lui nisipurile actuale ale grindului Chituc.

Analiza microreliefului de pe grindul Chituc ne duce la distingerea a două direcții principale ale formării lui: una ENE—VSV și alta NNE—SSV.

Acest lucru arată că grindul Chituc s-a format în două faze — *una mai veche* cu direcția ENE—VSV prin care a luat naștere grindul Saele cu prelungirile lui spre NE și alta mai nouă cu direcția NNE—SSV, care a separat complet lacul Sinoe de mare.

Datorită faptului că apele lacului Sinoe retează grindul Saele imediat la sud de cetate putem spune că vîrsta lui este post sec. V—VI e.n.

În același sens pledează și scăderea adîncimii lacului Sinoe în partea de sud.

În mod logic, avînd în vedere distanța așezării grindului Chituc (partea estică) în raport cu grindul Saele, trebuie să deducem că el este mai nou decît acesta din urmă.

Acest lucru nu însemnează că n-a fost posibilă prezența altor grinduri mai vechi la est de cetatea Histria și care ulterior au fost distruse de apele marine.

Judecînd după adîncimile de azi ale lacului Sinoe socotim că drumul posibil urmat de corăbiile grecești ce veneau din Marea Neagră spre cetate era dinspre nord-est spre sud-vest.

IV. În fine ultima problemă, aceea a poziției culturilor de pe platou la nivelul apei lacului Sinoe sau sub el, socotim că se datorește slabei mișcări de afundare a cîmpiei litorale sub influența greutateii aluviunilor începînd din prima fază de golf dar și datorită ridicării fundului culoarului depresionar prin acumularea de natură mineralo-vegetală, ca procese locale, adăugate la eustatismul general al Mării Negre.

Schema generală de față cu privire la evoluția cîmpiei litorale a Histriei va putea fi mai bine precizată în urma discuțiilor ce vor avea loc în cadrul colectivului de arheologi și a corelației mai amănunțite a observațiilor noastre cu datele arheologice.

În concluzie, *tiparul geomorfologic imprimat în faza de golf* a influențat în mod deosebit întreaga evoluție a cîmpiei joase a Histriei, iar ca urmare au rezultat numeroasele faze de înaintare și retragere ale apelor marine și de formare a unei *topografii amfibii* (continentale-lacustro-mlăștinoase) care a stat la baza construcțiilor antropogene, începînd din secolul al VII-lea î.e.n.

¹ Problema datării grindurilor marine descrise pînă aci pe baza datelor arheologice are un caracter provizoriu pînă la o mai bună precizare în viitor.

A N E X Ă

CÎTEVA DATE ASUPRA EVOLUȚIEI PALEOGEOGRAFICE CUATERNARE
A REGIUNII LITORALE ISTRIA

Datorită poziției sale geografice, în zona de interferență dintre mediul continental și marin, regiunea Istria este foarte complexă ca evoluție geologo-geomorfologică. Cîmpia litorală a Histriei se întinde astăzi pînă la țărmul mării, fiind mărginită la est de marele grind al Chitucului și contrastînd cu podișul înalt al Casimcei, care o domină la vest și la nord.

În timpurile pleistocene, pe locul actual al cîmpiei, se întindea podișul de șisturi, din care, erodat fiind, au rămas doar Histria și cele șapte movile. La sfîrșitul pleistocenului, regiunea Histria era în faza de peninsulă. La faza de insulă trece în holocen.

Primul element, bine precizat, este faza de cîmpie litorală mlăștinoasă.

La venirea grecilor, regiunea avea aspectul unei cîmpii nisipoase cu aspect de grin-duri și cu mici porțiuni lacustre și de mlaștini. Nu se poate preciza, încă, dacă la sfîrșitul sec. VII î.e.n., era o legătură strînsă între zona cetății și cîmpia din vestul acesteia. Circulația era însă posibilă în toată această zonă. În sec. V—IV î.e.n., marea invadează din nou cîmpia joasă, distrugînd o parte a așezării. În sec. II—I î.e.n. și pînă în sec. I—II e.n. se revine la faza de cîmpie litorală, mlăștinoasă. Poziția portului cetății trebuie căutată înspre nord-est.

Lacul Sinoe s-a format după sec. V—VI e.n.

РАСКОПКИ В ХИСТРИИ

РЕЗЮМЕ

В 1959 г. были продолжены раскопки крепости, гражданского поселения *extra muros* и некрополя.

Участок Т. Раскопки в участке Т носят более ограниченный характер, чем в 1959 г. Они привели к интересным открытиям, не выходящим за пределы наших общих сведений по истории города. В священном участке на сравнительно ограниченной площади, за вскрытым в предыдущие годы алтарем обнаружили еще один прямоугольный алтарь меньших размеров, большой пьедестал, вероятно поддерживавший статую, еще один небольшой пьедестал и между ними три небольших подставки с характерными углублениями для votивных камней.

Для изучения истории греческого полиса в III в. до н.э. и некоторых элементов городского строительства большое значение имеет открытие мраморного камня, на котором был написан почетный декрет, сообщающий чрезвычайно ценные сведения об отношениях между городом и гетским вождем Залмодегикос в III в. до н.э. Заключительное постановление декрета предусматривает начертание его в двух экземплярах, из которых один должен был быть поставлен в агоре перед портиком, а второй возле алтаря Зевса Полиевса. Находка надписи в непосредственной близости к обнаруженному в предшествующие годы алтарю, с самого начала казавшемуся отдельным, побудила считать последний алтарем Зевса Полиевса, о котором упоминается в надписи, тем более, что мраморный камень совершенно соответствует одной из подставок, найденных в 1957 г. возле этого памятника. Из числа частных построек, возведенных на священном участке после того, что его покинули, самыми интересными являются сооружения I в. н.э., лишний раз доказывающие превращение в какой-то определенный момент священного квартала в частный, а также большое строение конца III в. н.э., сохранившееся с видоизменениями и в IV в. н.э. Их перекрыты позднейшие следы, более разрушенные и разрозненные. В свою очередь, последние перекрываются лучше сохранившимися строениями VI в. н.э., исследованными в ходе раскопок предыдущих лет.

Участок главных ворот. Главной целью раскопок в этом участке, вскрытом в 1958 г., было историческое и музейное исследование некоторых памятников, частично обнаженных

при раскопках 1927—1942 гг. В ходе исследований 1958 и 1959 гг. установили стратиграфическую связь между этими постройками и сооружениями, вскрытыми в новых участках раскопок. Немногочисленность новых результатов позволила лишь установить последовательность строительства: что касается их абсолютной хронологии, то ее можно будет определить лишь на основании дальнейших исследований. Значение обеих экспедиций состоит в вскрытии на большой непрерывной площади последнего горизонта обитания как городского центра Хистрии.

Центральный участок города (пункт D). В 1959 г. в этом участке приступили к обнажению площади к северу от дома позднеримской эпохи (D₁), с целью исследования центрального аристократического квартала последнего периода существования города (V—VI вв. н.э.).

Участок Z₂. Целью раскопок в этом участке было выявление оборонительных систем города Хистрии в VI—V вв. до н.э. Произвели разрез близ исследованного в 1955 г. пункта; он захватил и часть склона со стороны наносной почвы.

В хронологическом порядке установили более обильные следы обитания архаической эпохи в слое, в котором различается три горизонта. Следы обитания редки до половины VI в., они становятся гуще во второй половине этого века, причем можно различить три последовательные фазы. В этом слое нашли развалины высокой стены с каменным фундаментом и надстройкой из самана толщиной в 2—2,20 м. Вероятно это остатки оборонительного сооружения. На основании исследования небольшого участка можно заметить следующее: по-видимому стена была построена приблизительно к середине VI в. до н.э. и разрушена к концу того же века или в начале V века из-за сильного пожара. С момента возведения стены, ориентированной примерно с востока на запад, отложения скопляются к северу, в части *intra muros*, вследствие чего южный участок был заброшен. С этого момента наблюдается увеличение плато антропогенного происхождения.

Над архаическим слоем залегает напластование V в. до н.э., в котором сохранились следы жилища, датируемого на основании фрагментов красно-фигурной керамики. Затем следует слой IV в. до н.э., поврежденный несколькими погребениями. Слой эллинистической эпохи здесь очень скуден, в отличие от других исследованных пунктов; он образует единый горизонт конца этой эпохи (I в. до н.э.). Следовательно, в обитании отмечается перерыв в III—II вв. до н.э., когда участок использовали в качестве некрополя. В указанном пункте этот период начинается в эллинистическую эпоху и продолжается в течение римского времени.

Чтобы проследить оборонительную стену V в. до н.э. заложили небольшой шурф (S 4), выявивший ее следы в продолжении той же линии к югу. Они сильно смещены и находятся в том же стратиграфическом контексте, что и в ранее исследованных пунктах.

Что касается бескурганного могильника с труположением римской эпохи, то укажем, что наряду с вскрытыми в 1955 г. тринадцатью погребениями, в 1959 году раскопали еще десять погребений, восходящих, однако, к другим эпохам. Три погребения относятся к эллинистической эпохе, одно (с трупосожжением), вероятно, тоже к этой эпохе и шесть к римскому времени. Открытие последних не вносит ничего нового по сравнению с предыдущими находками.

Участок X. Целью раскопок 1959 г. в северном и западном участках плато близ крепости в собственном смысле слова было установление границ архаического поселения, вскрытого в процессе раскопок 1956—1958 гг. в участке X. С этой целью произвели четыре разреза Z4, XNV и XNV «равнина» на северном краю плато и XV на его западном склоне.

В разрезе XNV, произведенном на расстоянии 110 м к северо-западу от участка X, выявили следующее стратиграфическое положение: под слоем римского некрополя обнаружили углубление, в котором собрали керамический материал IV в. до н.э., а также небольшие участки напластования IV в. н.э. В этом разрезе отсутствует слой эллинистической эпохи. Под слоем IV в. вскрыли три жилища № 1, 2, 3, керамический материал которых восходит к раннему периоду V века. Архаический слой представлен остатками 12 жилищ. Судя по керамическому материалу все они принадлежат к III архаическому слою (550—525 гг. до н.э.). Шурфы, заложенные ниже водной поверхности, выявили фрагменты родосской *ойнохое* стили «wild goat», датируемые второй четвертью VI в. до н.э. Исследователи склонны считать, что в этом участке плато архаическое поселение возникло лишь к середине VI в. и расширилось в его второй половине. Система постройки жилищ та же, что и в участке X: с глинобитными стенами и полом, постланным непосредственно на земле или на слое песка (исключение составляет жилище № 7, с каменным основанием глинобитных стен).

Разрез XNV «равнина», произведенный на расстоянии 200 м от участка X, где начинается спуск в равнину, позволил установить следующую последовательность слоев: слой

римского некрополя перекрывает эллинистический слой, представленный двумя жилищами (№ 1 и № 2) последней фазы обитания.

Не обнаружено горизонта IV в. до н.э.; найдено лишь несколько разрозненных глиняных черепков этого времени. О V в. до н.э. свидетельствует жилище № 3, керамический материал которого, а именно тарелки с отпечатанным орнаментом, можно датировать второй половиной V в. до н.э. Слой VI в. до н.э. представлен лишь III архаическим горизонтом, к которому восходят жилища №№ 4, 5, 6, 7 и 8, поскольку обитание в этом пункте распространилось лишь едва во второй половине VI в. до н.э. В связи с этим разрезом следует упомянуть и о появлении двойного погребения VI–VII вв. н.э., в котором нашли бронзовые пряжку и бляху.

Разрез XV на расстоянии 250 м от участка X не был закончен; его довели до III архаического горизонта и продолжают в ходе дальнейших раскопок. В этом пункте слой римского некрополя очень узок. Зато удалось определить три эллинистических горизонта; древнейший из них восходит к концу IV в. или к началу III в. до н.э. В этом разрезе отсутствует слой V в. до н.э.

Наконец, разрез Z₄ на расстоянии 230 м к востоку от участка X выявил следующую стратиграфию: под слоем римского некрополя эллинистический слой хорошо представлен остатками пяти жилищ. К концу IV в. восходят жилища № 4 и № 6. Древнейшим слоем разреза Z₄ является слой V в. до н.э., к которому относятся жилища 7, 8 и 9. Последнее, самое древнее, восходит к первой половине.

Важнейшим открытием в этом разрезе является стена больших размеров, вероятно крепостная; судя по стратиграфическому контексту, она, повидимому, служила с половины V в. до половины IV в. до н.э.

Как явствует из вышеизложенного краткого описания стратиграфических размеров, исследования доказали, что в северо-восточном участке плато (Z₄) поселение возникло в V в. до н.э. Чем дальше на запад, тем отложения становятся плотнее, достигая высшей точки в участке X. У северного края плато есть указания, что архаическое поселение бытовало в немного более поздний период — во вторую четверть VI в. до н.э. и в середине VI в. на северо-восточном краю плато.

I. *Курганный некрополь.* В кургане XVI вскрыли еще три вторичных погребения с труположением, восходящих к VI в. н.э. и раскопали последние два из пяти курганов греческой эпохи, находящихся под большим римским курганом. Найденный в них материал содействовал проверке наблюдений в связи с исследованиями предыдущих лет.

II. *Курганы на высоком плато некрополя.* Курган XXII, средней высоты, содержал кострище и погребение с трупосожжением, а также яму с остатками кострища, вероятно выкопанную после возведения кургана. Датируется третьей четвертью V в. до н.э.

Курган XXIV, занимающий обширную площадь, был возведен в римскую эпоху. Его удалось исследовать лишь частично; исследование закончилось в ходе дальнейших раскопок.

III. *Курган на берегу озера Синае.* В сильно уплощенном кургане XXIII находилось погребение с трупосожжением и фрагменты жертвенной глиняной посуды IV в. до н.э.

Самый большой курган из группы курганов на прибрежном песке — курган XXV — не удалось исследовать полностью. В одном из раскопанных участков вскрыли вторичное погребение с трупосожжением и богатым погребальным инвентарем (керамика, стеклянные сосуды, фибула) I в. н.э.

В участке кургана XVI

- а) Закончено исследование кургана XVI, причем главное погребение не было найдено.
- б) Вскрыто еще три вторичных погребения VI в., относящихся к описанной в предыдущем докладе группе.

в—г) Раскопано два последних греческих кургана, находящихся под курганом XVI; материал одного из них (XX) дополнил сделанные в ходе предыдущих исследований наблюдения в связи с погребальным обрядом у гетов, живших по соседству с Хистрией.

д) В участке кургана XVI обнаружили три бескурганных погребения с труположением, восходящих к V в. до н.э.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Табл. I. — Хистрия, 1959 г. Исследованные участки.

Табл. II. — Участок Т. Священный участок в классическую греческую эпоху с тремя памятниками, открытыми в 1959 г. (F, G и H).

Рис. 1. — Участок Т. Частичный вид священного участка (вид с запада) с тремя памятниками F, G и H и пункты *ф*, *i*, *k*, открытые в нынешнем году; в глубине алтарь Зевса Полиевса; слева фрагменты дорического мраморного храма, вскрытого в предшествующие годы.

Рис. 2. — Участок Т. «Камень послов» на месте находки.

Рис. 3. — Участок Т. Фасад римского здания III—IV в. н.э. со входом, соответствующим первой фазе постройки.

Табл. III. — Участок «Главных ворот». Раскопки, предшествующие 1959 г.

Табл. IV. — Участок «Главных ворот». Раскопки 1959 г. Фазы постройки стен.

Табл. V. — Участок X, разрез XNV. Профиль южной стены.

Табл. VI. — Участок X, разрез XNV «равнина». План раскопа и профиль южной стены.

Рис. 4. — Участок X. 1, терракотовая статуэтка богини Афродиты; 2, кратер, серая керамика; 3, ручка кратера с колонками родосского стиля; 4, черепок тарелки с отпечатанным орнаментом; 5, обломок краснофигурного кратера; 6, эллинистическое ойнохое.

Рис. 5. — Участок X. 1, бронзовые пряжка и бляха из погребения VI в. — VII в. н.э.; 2, небольшая аттическая чаша; 3—4, черепки чаши с отпечатанным узором.

Табл. VII. — Участок Z₄. План раскопок и профиль южной стены.

Табл. VIII. — Участок Z₄ и разрез Z₂ Sa. План раскопок и профиль западной стены.

Рис. 6. — Участок Z₂, разрез Z₂ Sa: 1, развалины фундамента стены архаической эпохи, вид с севера; 2, то же, вид с юга.

Рис. 7. — Участок Z₂, разрез Z₂ Sa: 1, римская кружка; 2, эллинистическая ойнохое; 3, фрагментарный римский кувшин; 4, эллинистическая миска; 5, серая миска.

Рис. 8. — Участок Z₂, разрез Z₂ Sa: амфора из комплекса погребения № 20.

Рис. 9. — Участок Z₂, разрез Z₂ Sa: 1, железный тигель; 2—3, два обломка железного стригиля.

Рис. 10. — Участок «Курганный некрополь», вторичные погребения VI в. н.э., вскрытые в покрове кургана XVI в. (погребения, открытые в 1959 г., подчеркнуты).

Рис. 11. — Участок «Курганный некрополь». Греческие погребения и курганы, находящиеся под XVI курганом.

Рис. 12. — Участок «Курганный некрополь». Ойнохое керченского стиля, найденная в кургане XXI.

Рис. 13. — Участок «Курганный некрополь». Кантарос, найденный во вторичном погребении 3 (M 3) кургана XVI.

Табл. IX. — Участок «Курганный некрополь». План и профиль D B кургана XXII.

Табл. X. — Участок «Курганный некрополь». Кострище кургана XXII.

Рис. 14. — Участок «Курганный некрополь». Аттический кантарос группы Сен — Валантен, найденный в погребении кургана XXII.

Рис. 15. — Участок «Курганный некрополь». Стеклопая римская кружка, найденная в кургане XXV.

Рис. 16. — Современное морфографическое положение в районе Хистрия: 1, вода озер; 2, низкая суша, наносная почва в виде островов и полуостровов; 3, приморские водоемы — древние следы морской воды; 4, остатки эрозии, образовавшиеся из зеленых сланцев: А — Хистрия; В — семь курганов; 5, несколько главнейших курганных участков в прибрежной низменности; 6, римский акведук; 7, две антропогенные плотины.

Рис. 17. — Палеогеографическое положение в начале галоцена во время климатического оптимума, когда уровень моря был выше нынешнего: 1, морская вода; 2, морские отложения; 3, участки полуостровов, размытых морской водой, благодаря которым образовались остатки эрозии в Хистрии (А) и в зоне семи курганов (В); 4, часть полуострова, размытая волнами участка города Хистрии.

Рис. 18. — Палеогеографическое положение в VII—VI вв. до н.э., показывающее, как выглядела «прибрежная равнина» Хистрии: 1, озера; 2, болотистые зоны; 3, пески основания плато, судя по которым восстановили береговую линию; 4, острова на озере Синое, называемые Гриндул Маре — остатки размытой линии, в которой обнаружили курганы и лесс.

Рис. 19. — Палеогеографическое положение в IV—III вв. до н.э., показывающее картину прибрежной равнины Хистрии: 1, озера; 2, болотистые участки; 3, береговая линия, восстановленная по остаткам в 7 курганах (I) и по пескам основания эллинистической стены (2); 4, морские воды; 5, часть древнего побережья в пункте семи курганов; 6, прибрежная равнина. В это время уже существовало плато.

Рис. 20. — Морфографическое положение побережья области Хистрия-Китук-Гриндул Лупилор: 1, существующие линии холмов; 2, восстановленные холмы; 3, глубина в 1,50—2 м озера Синое; 4, глубина больше 2 м; 5, направление линий песка в северо-западной части Китукула; 6, направление линии на севере Китук; 7, направление движения кораблей к городу Хистрии в древности; 8, морские воды.

LE CHANTIER D'HISTRIA

RÉSUMÉ

Au cours de la campagne de 1959, les recherches ont été continuées dans la cité, dans l'établissement civil *extra muros* et dans la nécropole.

Secteur T. Dans le secteur T, les fouilles, quoique de moindre importance que celles des dernières années, ont donné lieu à quelques découvertes intéressantes, qui complètent, sans les modifier, nos connaissances antérieures sur son passé. Dans l'aire sacrée, les fouilles ont mis au jour, sur une surface assez réduite, derrière l'autel découvert dans les campagnes précédentes, un second autel de forme rectangulaire et de proportions plus modestes, une base de dimension.

considérables, sans doute un piédestal de statue, une autre, de proportions plus modestes; enfin, entres ces pièces, trois petites bases pourvues des encoches caractéristiques pour la fixation d'hermès ou de stèles votives.

Il faut signaler, comme particulièrement importante pour la connaissance de l'histoire de la ville grecque pendant le IIIe siècle av. n. è., ainsi que de certains traits d'urbanisme, la découverte d'une stèle en marbre sur laquelle se trouve inscrit un décret honorifique, qui fournit des renseignements précieux sur les relations de la ville avec Zalmodegikos, chef gète du IIIe siècle av. n. è. La décision sur laquelle s'achève le décret stipule que celui-ci soit gravé en deux exemplaires, dont l'un sera placé dans l'agorà, devant le portique et l'autre près de l'autel de Zeus Polieus. Etant donné que la stèle a été découverte à immédiate proximité de l'autel dégagé pendant les fouilles précédentes — autel qui paraissait d'ailleurs, dès le début, être indépendant —, il est permis de supposer qu'il s'agit bien de l'autel de Zeus Polieus auquel se réfère l'inscription, et cela d'autant plus que la stèle en marbre s'adapte parfaitement à l'une des bases découvertes en 1957 auprès de ce même monument.

Parmi les constructions civiles qui s'élevèrent au-dessus de la zone sacrée, une fois celle-ci abandonnée, les plus intéressantes se sont avérées celles du Ier siècle de n. è., qui prouvent une fois de plus la transformation subie alors par ce quartier, qui, de religieux, devient civil; il faut également mentionner un grand bâtiment de la fin du IIIe siècle de n. è. qui existait encore, plus ou moins refait, au IVe siècle. Ces constructions étaient recouvertes de vestiges plus nouveaux, bien que plus rares et plus endommagés, et ceux-ci, à leur tour, des constructions du VIe siècle de n. è., en meilleur état de conservation, qui avaient déjà fait l'objet des campagnes de fouilles précédentes.

Dans le *secteur de la Grande Porte*, où les recherches avaient été inaugurées en 1958, l'effort principal a porté sur la mise en valeur historique et muséologique de certains monuments partiellement dégagés au cours des années 1927–1942. Les travaux de 1958–1959 ont permis de raccorder au point de vue stratigraphique les dits édifices à ceux découverts lors des deux dernières campagnes. Mais, étant donné le maigre résultat fourni par celles-ci, on a dû, provisoirement, se contenter d'établir la succession des phases de construction, la délimitation de celles-ci dans une chronologie absolue demeurant une charge pour les campagnes à venir. Des résultats importants ont été obtenus, en revanche, dans l'étude du dernier niveau d'habitation, qui s'avère avoir représenté sur une surface considérable et ininterrompue, le centre urbain d'Histria.

Secteur central de la cité (point D). Dans ce secteur, on a commencé, au cours de l'année 1959, à dégager la portion de terrain située au nord de la maison romaine tardive (D. 1), en vue de recherches sur le quartier central, aristocratique, de l'époque finale de la cité (V^e–VIIe siècles de n. è.).

Secteur Z₂. Dans ce secteur, les recherches ont porté sur les systèmes de défense de la ville d'Histria aux VIe–Ve siècles av. n. è. On y a pratiqué, à proximité d'un point ayant fait l'objet de fouilles en 1955, une section coupant également une portion de la pente qui débouche à la zone de sol alluvionnaire.

On y a d'abord identifié, pour l'époque archaïque, une couche assez riche en restes d'habitations, dans laquelle on a reconnu trois niveaux. Puis, jusqu'au milieu du VIe siècle, les restes d'habitation sont plus rares, pour redevenir beaucoup plus abondants dans la seconde moitié du siècle, qui comprend trois phases. On a mis au jour, dans cette couche, les ruines d'un grand mur à fondations de pierre et superstructure en torchis, de 2^m–2^m20 d'épaisseur, qui était probablement un mur de défense. L'examen de ce mur, quoique portant sur une portion réduite, permet de faire les remarques suivantes: il semble que le mur ait été construit vers le milieu du VIe siècle av. n. è. et détruit, à la fin du même siècle ou au début du siècle suivant, par un grand incendie. Quoiqu'il soit orienté plus ou moins est-ouest, on constate que dès le début, les dépôts s'accumulent vers le nord, dans la zone *intra muros*, le terrain situé auprès du mur étant abandonné. C'est à partir de cette limite que l'on note le phénomène du développement du plateau, qui est donc de formation anthropogénétique.

Au-dessus de la couche archaïque, on a rencontré une couche du Ve siècle av. n. è., dans laquelle se trouvent les restes d'une habitation que des fragments céramiques à figures rouges ont permis de situer chronologiquement. Vient ensuite une couche appartenant au IVe siècle av. n. è. et bouleversée par des tombes. La couche correspondant à l'époque hellénistique est, contrairement à ce que l'on a vu partout ailleurs, fort pauvre; elle comporte un seul niveau, correspondant à la fin de cette époque, c'est-à-dire au Ier siècle av. n. è. On constate donc une interruption dans l'habitation au cours des IIIe–IIe siècles av. n. è., laps de temps pendant lequel, à partir de l'époque hellénistique et jusqu'à l'époque romaine, y compris celle-ci, l'endroit fut affecté à la nécropole.

En étendant les recherches sur le mur de défense du Ve siècle av. n. è., on a effectué un petit sondage (S' 4) qui a permis d'en retrouver le tracé dans la même direction sud, ses restes, fortement bouleversés, se présentant dans le même ordre stratigraphique qu'aux points mentionnés plus haut.

Quant à la nécropole plane d'inhumation d'époque romaine, il faut mentionner la découverte, au cours de l'année 1959, de dix nouvelles tombes qui viennent s'ajouter aux treize tombes découvertes en 1955. Ces tombes sont d'époques différentes: trois d'entre elles sont d'époque hellénistique; une quatrième, peut-être à incinération, est de la même époque; six sont de l'époque romaine. Celles-ci n'apportent aucun élément nouveau.

Secteur X. La campagne de fouilles de 1959 dans les zones nord et ouest du plateau voisin de la cité proprement dite a eu comme objectif la délimitation de l'établissement archaïque découvert lors des campagnes effectuées dans le secteur X en 1956–1958. Dans ce but, quatre sections ont été pratiquées: les sections Z 4, XNV et XNV - «plaine» à la limite nord du plateau et la section XV sur le côté ouest.

La section XNV, pratiquée à 110 m nord-ouest du secteur X, a fait voir la stratigraphie suivante: sous la couche du cimetière romain, on a délimité une dépression d'où l'on a récolté de la céramique du IVe siècle av. n. è., ainsi que des portions réduites d'une couche du IVe siècle, la couche hellénistique manquant. Sous la couche du IVe siècle, on a trouvé trois habitations — n°s 1, 2 et 3 — datant, d'après leur céramique, du début du Ve siècle. La couche archaïque est représentée par les restes de douze habitations, que leur matériel céramique situe toutes au IIIe niveau archaïque (550–525 av. n. è.). Les sondages effectués sous le niveau de la nappe d'eau ont livré des fragments d'oenochoës rhodiennes de style «bouquetin sauvage», que l'on peut dater du second quart du VIe siècle av. n. è. Ceci porte à croire que, dans cette zone du plateau, l'établissement archaïque n'a commencé à exister que vers le milieu du VIe siècle, pour se développer au cours de la seconde moitié du siècle. Les habitations sont construites selon le même système que celles du secteur X, c'est-à-dire que leurs murs et leur plancher sont posés à même le sol ou sur une couche de sable, l'unique exception à cette règle étant l'habitation n° 7, dont les murs en argile reposaient sur un socle en pierres.

La section XNV - «plaine», pratiquée à 200 m de la section X, sur une pente qui descend vers la plaine, a permis d'établir la succession des couches comme suit: la couche du cimetière romain se trouve au-dessus de la couche hellénistique, qui est représentée par deux habitations — n°s 1 et 2 — de la dernière phase d'habitation.

On n'a pas trouvé de couche correspondant au IVe siècle, si ce n'est, ça et là, quelques fragments céramiques. Le Ve siècle av. n. è. est attesté par l'habitation n° 3, dont le matériel céramique, à en juger d'après des assiettes à décor imprimé, appartient à la seconde moitié du siècle. La couche du IIe siècle av. n. è. n'est représentée que par le niveau 3 archaïque, dont font partie les habitations n°s 4, 5, 6, 7 et 8, l'établissement ne remontant, en ce point, qu'au milieu du VIe siècle. Cette section a également amené la découverte d'une tombe double des VIe–VIIe siècles de n. ère, dans laquelle se trouvaient une boucle et une applique en bronze.

La section XV, pratiquée à 250 m du secteur X, n'a pu être achevée, les fouilles, qui pénètrent seulement jusqu'au niveau III archaïque, devant être reprises dans la campagne future. La couche du cimetière romain est fort mince en ce point; en échange, on a pu déterminer trois niveaux hellénistiques, dont le plus ancien remonte à la fin du IVe siècle ou au début du IIIe siècle av. n. è. La couche du Ve siècle av. n. è. manque dans cette section.

La section Z₄, enfin, qui se trouve à 230 m est du secteur X, présente la stratigraphie suivante: la couche hellénistique, recouverte par la couche du cimetière romain, est assez bien représentée par les restes de cinq habitations. Celles numérotées 4' et 6 se situent vers la fin du IVe siècle. La couche la plus ancienne de la section Z₄ est celle du Ve siècle av. n. è., dont font partie les habitations 7, 8 et 9, cette dernière, qui est la plus ancienne, datant de la première moitié du siècle.

La découverte la plus importante faite dans ce secteur consiste en un mur de proportions considérables, probablement un mur d'enceinte qui, à en juger d'après sa position stratigraphique, semble avoir été utilisé entre le milieu du Ve siècle et le milieu du IVe siècle av. n. è.

Ainsi qu'il ressort de cette présentation stratigraphique succincte, les fouilles ont établi que, dans la zone nord-est du plateau (Z₄), le début de l'établissement archaïque se situe au Ve siècle av. n. è. A mesure que l'on avance vers l'est, les dépôts deviennent plus denses, la densité maximum étant atteinte dans le secteur X. Il semble que l'établissement ait pris naissance, vers la limite nord du plateau, à une date plus récente, au second quart du VIe siècle av. n. è., et sur son côté nord-ouest vers le milieu du VIe siècle.

I. *Nécropole tumulaire*. On a découvert, dans le tumulus XVI, trois nouvelles tombes secondaires à inhumation, datant du VIe siècle de n. è. On a fouillé les deux derniers tertres d'époque grecque, du groupe des cinq tertres recouverts par le grand tumulus romain. Ces travaux de liquidation ont permis de vérifier certaines observations faites lors des recherches des années précédentes.

II. *Les tumulus du plateau élevé de la nécropole*. Le tumulus XXII, de dimensions moyennes, contenait un bûcher et une tombe à incinération, ainsi qu'une fosse (creusée probablement aussitôt après l'érection du tertre), dans laquelle se trouvaient les restes d'un bûcher. La découverte se situe au troisième quart du Ve siècle av. n. è.

Le tumulus XXIV, de grandes dimensions et d'époque romaine, n'a été fouillé que partiellement, les travaux devant être continués au cours de la campagne future.

III. *Les tumulus de la rive du lac Sinoé*. Le tumulus XXIII, fortement aplati, contenait une tombe à incinération et des fragments de céramique à offrandes, datant du IVe siècle av. n. è.

Le tumulus XXV, le plus grand du groupe, situé sur la plage du lac, n'a pu être que partiellement étudié. Dans l'un des secteurs fouillés on a trouvé une tombe secondaire à incinération, pourvue d'un riche inventaire funéraire (céramique, récipients en verre, une fibule), datant du Ier siècle de n. è.

IV. Zone du tumulus XVI.

a) On a achevé de fouiller le tumulus XVI, sans en découvrir la tombe principale.

b) On a découvert encore trois tombes secondaires du VIe siècle appartenant au groupe décrit dans le rapport précédent.

c-d) On a fouillé les deux derniers tumulus grecs recouverts par le tumulus XVI; l'un d'entre eux (XX) a fourni des données complétant les observations faites au cours des campagnes précédentes, au sujet du rite funéraire de la population gète des alentours d'Histria.

e) Dans la zone du tumulus XVI, on a découvert trois tombes planes à inhumation, datant du Ve siècle av. n. è.

EXPLICATION DES FIGURES

Pl. I. — Histria, 1959. Secteurs explorés.

Pl. II. — Secteur T. Zone sacrée à l'époque grecque classique, avec les trois monuments découverts en 1959 (F, G et H).

Fig. 1. — Secteur T. Vue partielle de la zone sacrée, montrant les trois monuments F, G et H, ainsi que les bases Ø, ι et x découvertes cette année; au fond, l'autel de Zeus Polieus; à gauche, les fragments du temple dorique en marbre, découverts au cours des campagnes précédentes (vue prise de l'ouest).

Fig. 2. — Secteur T. La stèle « des messagers », à l'endroit de la découverte.

Fig. 3. — Secteur T. Façade du bâtiment romain des IIIe–IVe siècles de n. è. avec l'entrée correspondant à la première phase de construction.

Pl. III. — Secteur « la Grande Porte ». Fouilles antérieures à l'année 1959.

Pl. IV. — Secteur « la Grande Porte ». Fouilles de l'année. Phases de construction des murs.

Pl. V. — Secteur X, section XNV. Coupe de la paroi sud.

Pl. VI. — Secteur X, section XNV « plaine ». Plan de la fouille et coupe de la paroi sud.

Fig. 4. — Secteur X. 1, statue en terre cuite de la déesse Aphrodite; 2, cratère, céramique grise; 3, anse de cratère à colonnettes, style rhodien; 4, fragment d'assiette à décoration imprimée; 5, fragment de cratère décoré de figures rouges; 6, oenochoé hellénistique.

Fig. 5. — Secteur X. 1, boucle et applique en bronze trouvées dans la tombe des VIe–VIIe siècles de n. è.; 2, petite coupe attique; 3–4, fragments de coupes à décor estampé.

Pl. VII. — Section Z₄. Plan de la fouille et coupe de la paroi sud.

Pl. VIII. — Secteur Z₂, section Z₂ S a. Plan de la fouille et coupe de la paroi ouest.

Fig. 6. — Secteur Z₂, section Z₂ S a. 1, ruines des assises du mur d'époque archaïque, vues du nord; 2, les mêmes, vues du sud.

Fig. 7. — Secteur Z₂, section Z₂ S a. 1, petite cruche romaine; 2, oenochoé hellénistique; 3, cruche romaine, fragmentaire; 4, écuelle hellénistique; 5, écuelle grise.

Fig. 8. — Secteur Z₂, section Z₂ S a. Amphore provenant du complexe de la tombe n° 20.

Fig. 9. — Secteur Z₂, section Z₂ S a. 1, creuset en fer; 2–3, deux fragments d'un strigile en fer.

Fig. 10. — Secteur « Nécropole tumulaire ». Tombes secondaires du VIe siècle de n. è., découvertes dans le tumulus XVI (celles découvertes en 1959 sont soulignées).

Fig. 11. — Secteur « Nécropole tumulaire ». Les tertres et tombes grecs trouvés sous le tumulus XVI.

Fig. 12. — Secteur « Nécropole tumulaire ». Oenochoé de style Kertch découverte dans le tumulus XXI.

Fig. 13. — Secteur « Nécropole tumulaire ». Canthare découvert dans la tombe secondaire 3 du tumulus XVI.

Pl. IX. — Secteur « Nécropole tumulaire ». Plan et coupe DB du tumulus XXII.

Pl. X. — Secteur « Nécropole tumulaire ». Bûcher du tumulus XXII.

Fig. 14. — Secteur « Nécropole tumulaire ». Canthare attique, appartenant au groupe Saint-Valentin, découvert dans la tombe du tumulus XXII.

Fig. 15. — Secteur « Nécropole tumulaire ». Cruche romaine en verre trouvée dans le tumulus XXV.

Fig. 16. — Situation morpho-hydrographique actuelle de la région d'Histria. 1, lacs; 2, basses terres, de formation alluvionnaire, ayant l'aspect d'îles et de presqu'îles; 3, cordons littoraux, vestiges anciens de l'action de la mer; 4, témoins de l'érosion formés de schistes verts: A — Histria; B — les sept tumulus; 5, principales zones de tumulus de la plaine littorale; 6, aqueduc romain; 7, les deux digues anthropogénétiques.

Fig. 17. — Situation paléogéographique au début de l'holocène, au moment climatique le plus favorable, lorsque le niveau de la mer était plus élevé que de nos jours. 1, la mer; 2, dépôts marins; 3, les portions de presqu'îles érodées par la mer qui ont constitué les deux témoins d'Histria (A) et des sept tumulus (B); 4, la portion de presqu'île érodée par les vagues dans la zone du témoin d'Histria.

Fig. 18. — Situation paléogéographique aux VIIe – VIe siècles av. n. è., montrant l'extension de la plaine littorale d'Histria. 1, lacs; 2, zones marécageuses; 3, dépôts de sable à la base du plateau qui ont permis la reconstitution du cordon littoral; 4, les îles du lac Sinoé nommées Grindul Mare (le « Grand Banc»), vestiges érodés de l'ancienne côte, sur lesquelles on signale l'existence de tumulus et de loess.

Fig. 19. — Situation paléogéographique aux IVe – IIIe siècles av. n. è., montrant l'aspect de la plaine littorale d'Histria. 1, lacs; 2, zone marécageuse; 3, le cordon littoral reconstitué d'après les vestiges subsistant aux sept tumulus (1) et d'après les dépôts de sable trouvés à la base du mur d'enceinte grec (2); 4, la mer; 5, portion de l'ancien cordon littoral, dans la zone des sept tumulus; 6, la pleine côtière. Le plateau, à cette époque, était déjà formé.

Fig. 20. — Situation morpho-hydrographique du littoral de la région d'Histria – Chituc – Grindul Lupilor. 1, bancs de sable existents; 2, bancs de sable reconstitués; 3, zones du lac Sinoé comprises entre 1^m50 et 2^m de profondeur; 4, zones dépassant 2^m de profondeur; 5, orientation des dépôts de sable au nord-ouest de Chituc; 6, orientation des dépôts de sable au nord de Chituc; 7, direction de navigation des bateaux vers la cité d'Histria dans l'antiquité; 8, la mer.

